

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**FİNANSAL DERİNLİK, TİCARİ AÇIKLIK VE İKTİSADİ
BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Oktay SEVER**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ**

İSTANBUL – 2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Oktay SEVER
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Finansal Derinlik, Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi:
Türkiye Örneği
- ENSTİTÜ** : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Ekonomi ve Finans
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 14.08.2020
- SAYFA SAYISI** : 127
- TEZ DANIŞMANLARI** : Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ
- DİZİN TERİMLERİ** : Finansal Derinlik, Ticari Açıklık, İktisadi Büyüme
- TÜRKÇE ÖZET** : Çalışmada finansal derinleşme ve ticari açıklığın Türkiye’de iktisadi büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik olarak incelenecektir. Teste konu olan model, Solow’un büyüme modeli temel alınarak ve finansal derinleşme ve ticari açıklık değişkenleri ilave edilerek kurulmuştur. Çalışmada Türkiye’de 1980 – 2018 yılları arasında oluşturulan bir veri setini kapsamaktadır. Finansal derinlik ve İktisadi büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Finansal sistemlerin geliştirilmesi ve finansal kurumların ve araçların çeşitliliğinin artırılması önemli görülmektedir. Bununla beraber Tasarrufların etkili ve düşük maliyetle hareketle geçirmek finansal piyasanın oluşması bakımından tasarrufları arttırmakta ve büyümede etkili olmaktadır. Çalışmanın bir diğer incelemesi olan Ticari açıklık ve iktisadi büyüme ilişkisinde ticari açıklıktan iktisadi büyümeye doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, ticari açıklık derecesinde meydana gelen değişiklikler ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Dış ticaretin genişlemesi, gerçek

üretimi artırarak ihracatı teşvik etmek ve Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Oktay SEVER

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**FİNANSAL DERİNLİK, TİCARİ AÇIKLIK VE İKTİSADİ
BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Oktay SEVER**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ**

İSTANBUL – 2020

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Oktay SEVER

...../...../2020



T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Oktay SEVER 'in “**Finansal Derinlik, Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı Ekonomi ve Finans Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlker İNMEZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2020

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Liberal politikaların küresel seviyede uygulanmasının bir uzantısı olarak finansal derinlik ve ticari açıklığın iktisadi büyüme üzerine etkisi teorik ve ampirik bir çok çalışmaya konu edilmesine karşın, görüş birliğine varılmadığı görülmektedir. Yapılan ampirik çalışmaların çoğunda ticari açıklığın ve finansal derinleşmenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ayrı ayrı incelenmiştir. Bu çalışmada ise iktisadi büyüme modeli üzerine kurulan denkleme, Finansal Derinlik ve ticari açıklık değişkenleri dahil edilerek her ikisinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi Türkiye özelinde birlikte incelenmiştir.

Kullanılan finansal araçların çeşitlenmesi ve yaygınlaşması literatürde finansal derinleşme kavramı ile ifadesini bulmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş bir finansal sistemin yatırımları arttırıcı etkisinin yanı sıra finansal inovasyonlar aracılığı ile de iktisadi büyümenin gerçekleşmesinde ve gerekli kaynakların oluşturulmasında finansal sistem önemli bir etkidir.

Finansal sistem iktisadi birimlerin fon arzı ve fon talebi akışlarını düzenleyen ve burada kullanılan finansal araçların, yasal ve idari kurallar oluşturulan sistemi ifade eder. Bu bağlamda finansal sistem tasarrufların fon transferi yoluyla yatırımlara aktarılmasını sağlar. Ekonomide sağlanan gelir artışlarıyla birlikte sosyal refah artmasına katkıda bulunur.

Küresel düzeyde uygulanan liberal politikaların bir sonucu olan ticari açıklık, ülkelerin dış alem ile ne seviyede entegre olduklarının bir göstergesidir. Türkiye’de 1980 sonrasında uygulamaya geçirilen ihracata dayalı büyüme stratejisi bağlamında dış dünya ile entegrasyon seviyesinin arttığı görülmektedir.

Finansal derinleşme ve ticari açıklığın Türkiye’de iktisadi büyüme üzerindeki etkileri Solow’un büyüme modeli üzerine finansal derinleşme ve ticari açıklık değişkenleri ilave edilerek kurulan model ile Türkiye’de 1980-2018 yılları arasındaki dönem incelenmiştir. Analizde hata düzeltme ile değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenmiştir. Buna göre finansal derinlik ve iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal sistemlerin geliştirilmesi ve finansal kurumların ve araçların çeşitliliğinin arttırılması önemli görülmektedir. Bununla beraber tasarrufların etkili ve düşük maliyetle harekete geçirmek finansal piyasanın oluşması bakımından tasarrufları arttırmakta ve büyümede etkili olmaktadır. Benzer şekilde ticari açıklıktan iktisadi büyümeye doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ticari açıklık derecesinde meydana gelen değişiklikler ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Buna

göre Türkiye zeline finansal derinlik ve ticari açıklığın iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Anahtar Kelimeler: Finansal Derinlik, Ticari Açıklık, İktisadi Büyüme



SUMMARY

Although the effect of financial depth and trade openness on economic growth as an extension of the application of liberal policies at the global level has been subject to many theoretical and empirical studies, it is seen that there is no consensus. In most of the empirical studies, the effect of trade openness and financial deepening on economic growth has been examined separately. In this study, the equation established on the model of economic growth, trade openness and financial depth by including variables that impact on both economic growth and Turkey were examined together in private.

The diversification and dissemination of the financial instruments used finds their expression in the literature with the concept of financial deepening. In this context, the financial system is an important factor in realizing the economic growth and creating the necessary resources through financial innovations, as well as the effect of an advanced financial system to increase investments.

The financial system refers to the system that regulates the fund supply and fund demand flows of the economic units and the legal and administrative rules of the financial instruments used here. In this context, the financial system ensures that savings are transferred to investments through fund transfer. It contributes to the increase of social welfare with the increase in income provided in the economy.

The trade openness, which is a result of the liberal policies implemented at the global level, is an indicator of how well the countries are integrated into the external world. Turkey in the context of export-led growth strategy implemented after 1980 has increased the level of integration with the outside world.

Financial deepening and the financial deepening trade openness and trade openness on the Solow growth model of the impact on economic growth in Turkey variables were analyzed with the model established by adding the period between the years 1980-2018 in Turkey. In the analysis, long-term and short-term relationships between error correction and variables were examined. Accordingly, a positive relationship has been determined between financial depth and economic growth. It is important to develop financial systems and increase the variety of financial institutions and instruments. However, mobilizing savings effectively and at low cost increases savings in terms of the formation of the financial market and is effective in growth. Similarly, it has been determined that there is a linear relationship from commercial openness to economic growth. According to the results obtained, changes in the degree of trade openness affect economic growth.

Accordingly, Turkey has achieved effective results on the financial depth that trade openness and economic growth in particular.

Keywords: Financial Deepening, Trade Openness, Economic Growth



İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	I
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
FİNANSAL DERİNLEŞME	3
1.1. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN KAVRAMSAL BOYUTU	3
1.1.1. Finansal Liberalizasyon	5
1.1.1.1. İç Finansal Liberalizasyon.....	6
1.1.1.2. Dış Finansal Liberalleşme.....	7
1.1.2. Finansal İnovasyonlar	8
1.1.3. Finansal Küreselleşme	10
1.2. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN BELİRLEYİCİLERİ	12
1.2.1. Yasal Orijin.....	12
1.2.2. İktisadi Kurumlar	12
1.2.3. Liberalizasyon Politikaları	13
1.2.4. Ekonomi Politik Faktörler.....	13
1.2.5. Diğer Faktörler	14
1.3. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN ÖLÇÜLMESİ	15
1.3.1. Miktar Göstergeleri	15
1.3.1.1. Parasal Büyüklükler	15
1.3.1.2. Sermaye Piyasası Göstergeleri.....	16
1.3.1.3. Kredilere İlişkin Büyüklükler	16
1.3.2. Yapısal Göstergeler.....	17

1.3.3. Finansal Fiyatlar.....	17
1.3.4. Ürün Çeşitliliği	17
1.3.5. Değişim Maliyeti	18
1.4. FİNANSAL DERİNLEŞME İLE İLGİLİ MODELLER	19
1.4.1. Finansal Derinleşmeyi Destekleyen Yaklaşımlar	19
1.4.1.1. Mc Kinnon – Shaw (Liberal Yaklaşım) Modeli	19
1.4.1.2. Kapur Modeli	21
1.4.2. Finansal Derinleşmeye Eleştirel Yaklaşımlar	23
1.4.2.1. Yeni Yapısalcı Yaklaşım ve Taylor Modeli	23
1.4.2.2. Yeni Keynesyen Yaklaşım	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
TİCARİ AÇIKLIK	27
2.1. TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI	27
2.1.1. Ticari Açıklığın Tanımı ve Kavramı	27
2.1.2. Ticari Açıklık Göstergeleri	27
2.1.2.1. Ticaret Payları	30
2.1.2.2. Ticaret Akımlar	31
2.1.2.3. Tarifeler	31
2.1.2.4. Tarife Dışı Engeller	32
2.1.2.5. Nitel Ölçütler.....	32
2.1.2.6. Fiyat Temelli Ölçütler	33
2.1.2.7. Endeksler	34
2.2. TİCARİ AÇIKLIĞIN TEORİK TEMELLERİ	36
2.2.1. Klasik Teori.....	36
2.2.2. Neo Klasik Teori	37
2.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri	38
2.2.3.1. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	38
2.2.3.2. Teknoloji Açığı Teorisi	39
2.2.3.3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	39

2.2.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	40
2.2.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorileri.....	41
2.2.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	41
2.2.3.7. Endüstri İçi Ticaret Teorisi	42
2.2.3.8. Ürün Farklılaştırması Teorisi.....	43
2.2.3.9. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi	43
2.3. Ticari Açıklık Karşıtı Görüşler	43
2.3.1. Ticari Açıklık Karşıtı İlk Görüşler	44
2.3.2. Günümüzde Ticari Açıklık Karşıtı Tezler ve Uygulamalar.....	45
2.3.2.1. Tarifeler.....	45
2.3.2.2. Tarife Dışı Engeller.....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
FİNANSAL DERİNLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ.....	50
3.1. İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI VE BÜYÜME TEORİLERİ	50
3.1.1. Büyümenin Kaynakları	50
3.1.1.1. Beşeri Kaynaklar.....	50
3.1.1.2. Sermaye Birikimi.....	51
3.1.1.3. Doğal Kaynaklar	51
3.1.1.4. Teknoloji Düzeyi	52
3.1.2. Büyüme Teorileri	52
3.1.2.1. Klasik Büyüme Teorileri	52
3.1.2.2. Modern Büyüme Teorileri.....	54
3.1.2.2.1. Keynes'in Ekonomik Büyüme Modeli.....	54
3.1.2.2.2. Harrod - Domar Modeli	55
3.1.2.3. Neo Klasik (Solow) Büyüme Modeli	56
3.1.2.4. İçsel Büyüme Teorisi	57
3.2. Finansal Derinleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisi	59

3.2.1. Arz Öncüllü Hipotez.....	62
3.2.2. Talep Takipli Hipotez.....	63
3.2.3. Yapılmış Çalışmalar	63
3.2.4. Türkiye Ekonomisinde Finansal Derinlik ve İktisadi Büyüme İlişkisi	64
3.3. Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi.....	67
3.3.1. Dış Ticaret Politikası Açısından Sanayileşme Stratejileri	71
3.3.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi.....	72
3.3.1.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi	75
3.3.2. Teorik Açısından Ticari Açık ve İktisadi Büyüme ilişkisi.....	78
3.3.3. Açık Ekonomi Makro İktisadi Ekseninde Ticari Açıklık ve Büyüme Etkileşimi	83
3.3.3.1. Keynesyen Çarpan Mekanizması	83
3.3.3.2. İkiz Açık Modeli.....	84
3.3.3.3. İkili Açık Modeli	86
3.3.3.4. İhracata Yönelik Büyüme	87
3.3.3.5. Büyüme ve Ödemeler Bilançosu	89
3.3.4. Türkiye Ekonomisinde Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi .	89
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	91
EKONOMETRİK ANALİZ.....	91
4.1. BULGULAR.....	92
4.1.1. Durağanlık Sınaması	92
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	101

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Ticari Açıklık Göstergeleri.....	28
Tablo 2. Ticari Açıklık Büyüme İlişkisi Alan yazınında Ticari Açıklık Göstergeleri	28
Tablo 3. Ticari Açıklık Göstergeleri.....	29
Tablo 4. Finansal Derinleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar	60
Tablo 5. Finansal Gelişme – İktisadi Büyüme Nedensellik İlişkisi	64
Tablo 6. Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi	68
Tablo 7. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine İlişkin Bir Örnek.....	78
Tablo 8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	92
Tablo 9. VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri Sonuçları	93
Tablo 10. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları	93
Tablo 11. VECM Sonuçları	94
Tablo 12. Wald Testi Sonuçları	95
Tablo 13. Diagnostic Testlerin Sonuçları	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Finansal Yeniliklerin Sınıflandırılması	10
Şekil 2. Finansal Derinleşmenin Belirleyicilerinin Şeması	15
Şekil 3. Piyasalar ve Finansal Sistemin Fonksiyonları	20



ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ, ilgisini ve önerilerini göstermekten kaçınmayan sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Tez yazım sürecine başlamadan önce yardım eden ve yüksek lisansa başlamam da vesile olan Dr. Işık AKIN' a teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Tez yazım sürecim boyunca her zaman destekleyen ve moral veren fikirleriyle hayatıma yeni boyut kazandıran kıymetli mesai arkadaşım ve abim Muhammet Salih YİĞİT' e teşekkürü bir borç bilirim.

Dünya'ya geldiğimden beri varını yokunu ben kardeşim için adayan tek başına bir kadın olarak dünyaya meydan okuyan canım annem Belkiye SEVER' e çok teşekkür ederim.

Hayatımın büyük çoğunluğunda annem ve babamdan çok yanımda olan her türlü desteğini ve emeğini asla inkar edemeyeceğim Anneannem Emine ZENGİN ve Dedem Kamil ZENGİN' e minnettarım.

Lisans ve Lisansüstü eğitim hayatım boyunca daima destekleyen ve hayatımın her anında iyisiyle, kötüsüyle yanımda olan her türlü kahrımı çeken kıymetli eşim Kübra Ayla SEVER' e çok teşekkür ederim.

Oktay SEVER

GİRİŞ

İktisadi büyüme ülkelerin çoğunun her vakit temel hedefi olmuştur. İktisat biliminde yapılan birçok çalışmanın da odak noktası olmuştur. Bu amaçla iktisadi büyümeyi belirleyen faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla iktisat bilimcileri, yaptıkları ampirik ve teorik çalışmalarda iktisadi olguların büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Finansal derinleşme ve Ticari açıklık olguları da iktisat bilimcilerinin büyümeyle ilişkilendirdikleri temel alanlardır.

Finansal piyasaların derinleşmesi iktisadi büyüme üzerindeki önemi, ekonomide büyümeyi gerçekleştirecek yatırımların yapılmasında ve bu yatırımların finansmanı için gerekli olan fonlar piyasada yeterli nitelikte ve düzeyde bulabildiği ölçüde, başka bir deyişle piyasalar yeterince derin oldukça kolaylaşmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla finansal piyasalardaki derinlik varsayımsal olarak ekonomideki yatırımların artması anlamına geleceğinden, finansal derinleşme olgusu iktisadi büyümenin üzerindeki önemli bir belirleyicidir.

Globalleşme sürecinin tüm dünya ekonomileri arasındaki ilişkileri güçlendirip üretimi artırmak amacı taşıdığı bilinen bir durumdur. Ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek için ülkeler arasında yapılan mal ve hizmet ticaretindeki engelleri kaldırarak ticaretin serbest bir biçimde yapılması ve karşılıklı bağımlılığın artması sağlanmaktadır. İkinci dünya savaşı ile birlikte başlayan özellikler 80'li yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan önemli yapısal değişikliklerin ülkelerin dışa açık ekonomi politikaları uygulanmıştır. Ticaretin liberalizasyonu teorik ve uygulamalı iktisat alanında önemli bir çalışma konusudur. Küreselleşme süreciyle ticaretin serbestleşmesi uzun vadede herkese fayda sağlayacağı fikrinde olunsa da günümüzde olumlu ve olumsuz etkileri bütün ülkelerde hissedilmektedir. İthal ikameci sanayi politikaları ihracata dayalı dışa açık büyüme politikalarına geçiş programlarında dışa açılmanın etkileri üzerine yapılan çalışmaları artırmıştır.

Çalışmam Dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Finansal Derinleşme kavramları, Finansal derinleşmenin belirleyicileri, Finansal derinleşmesini ölçülmesinde kullanılan göstergeler açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Ticari açıklık kavramı, Ticari açıklık göstergeleri, Ticari açıklığın teorik temelleri, Yeni dış ticaret teorileri ve uygulamaları açıklanmıştır. Üçüncü Bölümde önce İktisadi büyümenin kaynakları, büyüme teorileri açıklanarak sırasıyla önce finansal derinlik ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki arz öncüllü ve Takipli hipotezlerle açıklanıp bu alanda yapılmış çalışmalara değinilmiştir. Sonrasında Ticari açıklık ve İktisadi büyüme ilişkisini Dış ticaret politikaları ve teorik açıdan yapılmış çalışmalara değinerek aktarılmıştır. Çalışmanın son bölümünde Solow büyüme

modeli kapsamında çalışmada Veriler Dünya Bankası'nın Dünya Kalkına Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından yararlanılarak Johansen Eş bütünleşme testi ile Türkiye'de 1980-2018 yılları arasında seçilen her bir değişken için 39 gözlemi kapsayan verilerle bir analiz yapılmıştır.



BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL DERİNLEŞME

Çalışmanın ilk bölümünde inceleyeceğimiz finansal derinleşmeye ait kavramsal boyut, finansal derinleşmenin belirleyicileri, finansal derinleşmenin ölçülmesinde kullanılan göstergeler ile birlikte bölümün sonunda finansal derinleşmeyi destekleyen ve eleştirel yorumda bulunan çalışmalara ve yaklaşımlara yer verilmiştir.

1.1. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN KAVRAMSAL BOYUTU

Finansal derinleşmenin iktisat yazınında birden fazla tanımlaması mevcuttur. Genel olarak; finansal derinleşme, sektörlerin ve iktisadi ajanların, kısa ve uzun vadede tasarrufları ve yatırım kararları için finansal piyasaları kullanabilmesi, Finansal aracılardan ve piyasaların bürokratik işlemlere maruz kalmadan yüksek miktarda sermaye birikimlerini harekete geçirebilmesi ve yüksek devir hızına sahip olması, Finansal arabulucuların risk paylaşımı hedefiyle portföy oluşturabilmeleri için farklı finansal araç cetveline sahip olabilmesi olarak tanımlanıyor. Kısa bir ifade ile finansal derinlik toplumun her kesimlerinde daha geniş ve çeşitli finansal hizmet opsiyonlarına ulaşım ve iktisadi faaliyetlerde finansal sektörün sunduğu hizmetleri daha yüksek hacimde kullanım olarak tanımlanabilir. Daha sade haliyle, Finansal derinleşme finansal piyasaların, finansal araçların ve finansal paydaşlarının etkileşimini artırdığı çok taraflı bir süreçtir.¹

Finansallaşma ise finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların, ulusal ve uluslararası ekonomilerde, ekonomi politikalarında ve ekonomik performansları üzerinde rollerinin ve etkilerinin giderek artması biçiminde tanımlanmaktadır. Buna göre; finansallaşma, ekonomilerde üç ana farklılığa neden olmaktadır. İlki Finansal piyasaların etkinliğini ikincisi yapısını değiştirmekte, üçüncüsü ise finansal olmayan kuruluşların tutumlarını ve nihayetinde ekonomi politikasını farklılaştırmaktadır. Bu nedenle finansal derinleşmenin gerçekleşmediği ekonomilerde, finansal kesimde yer alan fonların reel sektöre devri zorlaşmakta, bu gidişat finansallaşmada aktif rol oynamaktadır. Finansal gelişimi finans sektörünün istikrarını koruyarak etkinliğinin artması, finansal erişimin ve derinliğin artması ile hizmetlerin yaygınlaşarak finansal kuruluşların büyümesi olarak tarif etmek muhtemeldir. Dolayısıyla finansal gelişme;

¹ Filiz Yetiz, Kemal Şimşek, Finansal Derinleşmede Bankacılık Sisteminin Rolü, Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2017,26 (1), (1-29), s.2

finansal derinleşme, finansal erişim, finansal istikrar ve finansal faaliyeti kapsamaktadır.²

Finansal piyasaların gelişimi, ulusal ve uluslararası tasarrufları harekete geçirme kabiliyetini ifade etmektedir. Finansal gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan finansal derinleşmenin ölçülmesinde çeşitli göstergeler kullanılmaktadır.

Finansal derinleşme, ekonomik anlamda finansal varlıkların arzını arttırdığı için para da bunlara dahil edilerek en geniş finansal varlık portföyünden bazı önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Bu durum finansal varlıkların tanınmasını ve özetlenmesini kolaylaştırmaktadır. Tüm finansal varlıkların toplamı temelde finansal derinleşmeyi gösteren geniş bir tedbirdir. Finansal varlıkların kapsamlı bir şekilde finansal derinleşmeyi tarif edecek şekilde özetlenmesi sorun yaratmazken bazı verilerin bulunabilirliği sorun yaratmaktadır. Bu anlamda dar ve gelişmemiş sermaye piyasalarında özellikle hisse değerine ve para piyasası fonlarına ilişkin verilere ulaşmak zordur. Geniş para hacminde ise, tüm finansal varlıklarla (ND) tutarlı yıllık veri elde etmek buna paralel derecede zordur.³ Finansal derinleşmenin en önemli katkılarından biri yeterli finansmanı olmayanlara erişim sağlamak ve bu sayede ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Bu nedenle az gelişmiş bir finansal sistemin bankalar sayesinde finansal hizmetlere daha kolay erişim sağlaması kaynak üretimi yoluyla büyümelerini finanse etmesi önem arz etmektedir. Diğer yandan gelişmiş finansal sistem finansal kurumların ve bankaların marjdaki faaliyetleri sayesinde ve firmaların değerlendirme teknikleri ve bilgi toplama ve paylaşma mekanizmalarını geliştirerek ekonomik büyümeyi tetikleyen üretici faaliyetlere katkı etmektedir.⁴ Finansal derinleşme bunlara ek olarak etkin yasal altyapılar ve kurumsal yönetim mekanizmaları sağlamaktadır. Kredi genişlemesi sayesinde girişimcileri teşvik etmekte ve yeniliklerin frekansını arttırmaktadır. Hem uluslararası hem de ulusal anlamda daha iyi fırsatlar yaratarak doğrudan yabancı yatırımları (DYY) arttırmaktadır. Fakir ve zengin arasındaki eşitsizliği engellemek yoluyla yoksulluğun azaltılmasında etkin rol oynamaktadır. Yine finansal derinleşmenin saklama maliyetlerini artırması, tasarrufların yatırıma dönüştürülme etkinliği, kredilerin serbestleşmesiyle resmi devlet politikalarının artırılması, faiz oranı ile fiyat mekanizmasını güçlendirmek ve piyasada rekabeti

² Ebubekir Mollaahmetoğlu, Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, İstanbul, 2016, Sayı:25, (32-54) s.35

³ John E. Udo Ndebbio, Financial Deepening, Economic Growth and Development: Evidence From Selected sub- saharan African Countries, AERC Research Paper,2004, 142, s.5

⁴ Rakesh Mohan "Economic growth, Financial Deepening and Financial Inclusion", Address at the Annual Bankers' Conference 2006, Hyderabad. s.4

iyileştirmek gibi olumlu sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bunun tersi durumunda bazen finansal derinleşmenin aşırı boyutta oluşu finansal piyasaların etkinliğini engellemekte kâr marjını azaltmakta ve bankaların mali açıdan kırılganlığının daha da artması gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Rekabetin aşırı boyutlarda olduğu zamanlarda aşırı risklerin alınması finansal krizlere kapı aralamaktadır. Buna ilaveten finansal derinleşme banka başarısızlıkları ve finansal istikrarsızlıkların gündeme gelmesinde olumsuz bir rol oynamaktadır.⁵

1.1.1. Finansal Liberalizasyon

Finansal liberalleşme, sistemin piyasa sinyallerine göre işletilmesi ve hükümetin baskıları ve müdahaleleri finansal sistem üzerinden ortadan kaldırılmasıdır. Bahsedilen baskılar ve müdahaleler genel olarak; yabancı sermaye hareketlerini kısıtlama getirilmesi, seçici kredi kontrollerinin uygulanması, faiz oranları ve döviz kurlarını baskı altında tutucu tedbirler uygulanması şeklindedir.⁶ Bu bağlamda finansal serbestleşme uygulamaları, iç finansal serbestleşme (ülke içinde finansal daralmaya sebep olan kısıtlama ve kontrollerin kaldırılması) ve dış finansal liberalizasyon (sermaye kontrollerinin kaldırılması, yurtdışından yurtdışına ve yurtdışından yurtdışına sermaye hareketlerine özgürlük tanınması) olarak sınıflandırılmaktadır.⁷

“Finansal serbestleşme; genellikle hükümetlerin, gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir”⁸ Genel olarak liberalleşme, ekonominin finans ve reel kesiminde piyasa güçlerine açılmasıdır. Buna göre finansal liberalizasyon aşağıdaki temel parametrelerle karakterize edebiliriz.⁹ “Bunlar;

- Kredi kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının belirlenmesinde kamu müdahalelerinin kaldırılması,

⁵ Syed Zulfiqar Ali Shah and Nousheen Tariq Bhutta, Does Financial Deepening create Financial Crises Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences,2014, 5 (7) 115-120, s.118

⁶ Ufuk Selen, Finansal Serbestleşme ve Kamu Açıklarının Enflasyonist Etkisi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 1997, 11 (4), 49-58 s.

⁷ Mehmet Uzunoğlu, Ömer Çağlar Onar, Ali Kızıl, Turgay Geçer, Kıvanç Erten, Matlab ile Risk Yönetimi, Türkmen Kitabevi, 1995, s.93-94

⁸ Serap Durusoy, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 18, 2000, s. 1.

⁹ John Williamson and Molly Mahar(2002). Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme, Çeviren Güven Delice, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s15-16

•Bankacılık sektörüne veya daha geniş anlamda finansal hizmetler endüstrisine giriş serbestisi,

• Banka bağımsızlığı,

• Bankaların özel mülkiyeti,

• Uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi olarak ifade edilmektedir.”

1.1.1.1. İç Finansal Liberalizasyon

İç finansal serbestleşme, ülke içinde finansal daralmaya neden olan kontrollerin ve kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik ilk olarak devlet eliyle değil, bankaların nominal faiz oranlarını belirleyerek para piyasasında faiz oranlarının arz ve talebe göre belirlenmesine yöneliktir.¹⁰ İç finansal serbestleşme faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması veya azaltılması yanında ek olarak devletin kamu bankalarının özelleştirilmesi, devletin finansal arabuluculuk faaliyetlerinden çekilmesi, firmalar ve yatırımcıların finans piyasalarına erişiminin kolaylaştırılması, finansal birimler tarafından üstlendiği yatırımlar üzerindeki kontrollerin azaltılması, firma ve finansal birimlerin fonlara ulaşmasını sağlayan kaynak ve araçların genişletilmesi ve sistem içerisinde kullanılan finansal araçların çeşitliliğini düzenleyen kuralların serbestleştirilmesi ve kuralların serbestleştirilmesine ilişkin uygulamaların tamamını veya bir kısmını içermektedir.¹¹

Gelişmekte olan ülkelerde yürürlükte olan faiz kontrolleri faizi baskı altında tutar ve faiz oranları piyasada oluşacak faiz oranının altındadır. Nitekim enflasyon oranı ile aynı düzeyde olmayan faiz oranları, yüksek enflasyonu olan ülkelerde negatif seviyelere inecektir. Bu, yatırımlardan ziyade tüketimi veya mezarlığı artıracaktır. Yurt içi finansal serbestleştirme uygulamalarının önemli bir ögesi bankacılık ve finansal sistem ile ilgili düzenlemelerdir. Buna göre, finansal piyasalar, bankacılık, sigorta ve sermaye piyasaları alt sektörleri arasındaki sınırlar önemli ölçüde gevşetilmiş, hatta kaldırılmıştır. Bu gelişmeler bağlamında, bankalar sermaye piyasasında işlem yapmaya başlarken, diğer finansal kurumlar daha önce bankalar tarafından sunulan çeşitli hizmetler sunmaya başlamıştır. Ayrıca, finansal ürünler alanında finansal kurumlarda yaşanan yoğun rekabet de kendini göstermiştir. “Örneğin krediler ve menkul kıymetler arasındaki farklar azalmış, dolayısıyla işletmeler finansman ihtiyaçları için borçlanmadan ziyade değişik

¹⁰M. E. Hedi Arouri, Fredj Jawadi ve Duc K. Nguyen, *The Dynamics of Emerging Stock Markets*. Springer, 2010, s.3

¹¹ Jayati Ghosh, “The Economic and Social Effects of Financial Liberalization: A Primer for Developing Countries,” *Desa Working Paper*, 2005, Sayı:4, s.2

türdeki menkul kıymetlere yönelmişlerdir. Bu anlamda finansman bonoları, değişken faizli menkul kıymetler klasik borçlanma araçlarının yerini almıştır.¹²

Finansal serbestleşme ekonomi literatüründe “Washington Konsensüsü” olarak da adlandırılmaktadır. Uluslararası Ekonomi Enstitüsü’nden John Williamson’a göre ekonomik gelişmenin iki anahtarı vardır. Bunlar; serbest piyasa ve sağlam paradır. Williamson ticareti serbestleştirilmesinin, devlet teşebbüslerini özelleştirilmesinin, bütçenin dengelenmesinin ve döviz kurunu askıya alınmasının ekonomik kalkınmanın temellerinin atacağını ve bunları gerçekleştiren bir ülkeye yapılan yatırımlardan yüksek kazançlar elde edilebileceğini savunmuştur.¹³ Bu açıklamalara göre, finansal sektöre serbest erişimi olan bir ekonomide yeni finansal araçların ve araçların ortaya çıkabileceği ve finansal derinlik sağlanarak tasarrufların doğru alanlara yönlendirilebileceği söylenmektedir. Yapılan çalışmalarda, genellikle önce yurtiçi piyasalardaki finansal serbestleşme sağlandıktan sonra dışa dönük finansal serbestleşmeye gidilir.

1.1.1.2. Dış Finansal Liberalleşme

Dış finansal serbestleşme, ülkenin hane halkı ile hane halkı olmayanlar arasındaki Döviz cinsinden borç alacak ilişkisine ilişkin varlık talep kararlarının kurumsal yapıda fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya gevşetilmesi işlemidir. Ayrıca kamu ve para piyasası arasındaki dengenin sağlanmasından sonra uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi literatürde genellikle ortak bir kabul olarak görülmektedir. Dış finansal serbestleşme yurtiçindeki yerel halkın yabancı para cinsinden varlık edinme ve borçlanmalarına, yabancıların ise ulusal finansal sistemde çalışmalarını sağlayan ve fırsat tanıyan politikalardan oluşmaktadır. Daha geniş bir anlamla dış finansal serbestleşme, yerel halkın yurtdışı piyasalara sermaye transferi yapma ve yurtdışında finansal varlık elde etme özel şirketlerden uluslararası finansal piyasalardan borçlanma, yerel halkın yabancı para cinsinden finansal işlem yapma ve yerel halktan olmayanlara ulusal piyasalarda yatırım yapma fırsatı tanıyan uygulamaları kapsamaktadır.

Dış finansal liberalizasyon mühadelelerden arınmak uluslararası finansal piyasalarla entegrasyonun sağlanması ve döviz kurlarının piyasa koşullarında belirlenmesi gibi unsurlar da yer almaktadır. Ancak uluslararası sermaye hareketlerinin liberalizasyondan önce kamu ve para piyasası dengesinin sağlanması gerektiği konusunda ortak bir kabul bulunmaktadır.¹⁴ Aslen sermaye

¹²Muharrem Afşar, Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004, s.59

¹³ P. Krugman vd., Growing World Trade: Causes and Consequences. Brookings Papers on Economic Activity, Volume 1995(1), s. 327-377.

¹⁴ Williamson ve Mahar a.g.e., s.10

hareketlerinin liberalizasyonunu öngören Neo Klasik yaklaşım dahi sermaye hareketleriyle ilgili sorunların yaşanmaması için önce kamu ve para piyasaları arası dengenin sağlanması ve dış ticaret açığının kapatılmasıdır. Tersine durumda bu sürece girmek yanlışlık olarak görülmektedir.¹⁵

Ülkeler dış finansal liberalizasyon bağlamında yetersiz yurt içi tasarrufların, yurt dışı tasarruflarla tamamlanarak büyüme sürecinin ivme kazanacağını tahmin edilmiştir. Ülkelerin bu süreçten diğer bazı beklentileri de şöyle sıralanabilir.¹⁶

- Yabancı sermaye sayesinde yeni teknolojik gelişmeler ve yönetim bilgisi gelmesi,
- Rekabetin gelişmesi ve ülke ekonomisinin dinamizm kazanması,
- Tasarrufların etkin alanlarda kullanılması

Dış finansal serbestleşme hem sermaye girişleri hem de sermaye çıkışları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını içermektedir. Bazı iktisatçılara göre iç serbestleşme tamamlanmadan dış serbestleşme geçişin söz konusu ülkeler için finansal krizin nedeni olduğu gösterilmektedir.

1.1.2. Finansal İnovasyonlar

Teknolojik gelişmelerle beraber bilgi teknolojisindeki gelişmeler finans teorisindeki gelişmeleri de olumlu yönde etkilemekte ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Örneğin Otomatik Para Çekme Makinaları (ATM), kredi kartları, Elektronik Fon Transfer (EFT) sistemleri gibi yeni ürünlerin hizmete sunulabilmesi teknolojik gelişme sayesinde gerçekleşmiştir.” Finansal yenilikler, yetersiz finansal piyasalardan ya da verimsiz finansal aracılıktan kaynaklanan kâr fırsatlarından yararlanmak için ortaya çıkan bir ürün ya da süreç olarak tanımlanabilir. Finansal yeniliklerin ürün olarak ortaya çıktığı durumlarda, ana faktör enflasyon ve faiz oranlarındaki değişikliklerdir. Teknolojik gelişmeler, bir süreç olarak ortaya çıkan finansal yeniliklerin ana faktörüdür. “ABD’de son yıllarda ortaya çıkan Süper NOW Hesapları, Evrensel Yaşam Sigortası, Faiz ve Döviz Swapları, Para Piyasası Yatırım Hesapları, Faiz Oranı ve Hisse Senedi Endeksli Futures Piyasaları ürün olarak ortaya çıkan finansal yeniliklere örnek olarak verilebilir.” Aynı dönemde süreç olarak ortaya çıkan yenilikler için ise; “Otomatik Para Çekme Makinaları, Nokta Satış Terminalleri, Kişisel Bilgisayarlarla Finansal İşlemler ve Elektronik Fon Transferi Sistemi örnek olarak verilebilir.”¹⁷

¹⁵ Durusoy, a.g.e., s.2

¹⁶ Muhsin Kar ve M. Akif Kara, “Finansal Entegrasyon ve Sermaye Akışkanlığı: Türkiye Örneği”, İktisat İşletme ve Finans, Yıl: 16, Sayı: 180, Mart, 2001, ss. 62 – 71.

¹⁷Cafer Kaplan, Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği,1999, No:9910, s.15

“Genel olarak finansal yeniliklerin dünyada 1970'lerden sonra hızlı artışını belirleyen temel gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- Enflasyon ve faiz oranlarındaki dalgalanmaların artışı,
- Risk azaltma veya riski yeniden dağıtma
- İşlem maliyetlerindeki artış
- Varlıkların likiditesini artırma fırsatları
- Yapılan yasal mevzuattaki değişikliklerinin finansal sektör üzerindeki baskılarından kaçınma isteği,
- Faiz oranları ve fiyatların düzeyi ve bunlarda görülen dalgalanmalar,
- Ekonomik faaliyetlerin düzeyi,
- Teknolojik alanda kaydedilen ilerlemeler ve bu ilerlemelerin finansal sektöre yansımaları,
- Özellikle bankalar açısından sorun teşkil eden, coğrafi kısıtlamalar,
- Tüketici davranışlarında yaşanan değişim,
- Akademik çalışmalar”

“Finansal yeniliklerin işlevleri en genel şekliyle şöyle sıralanabilir;¹⁸

- Finansal yenilikler finansal piyasalardaki mevcut eksiklikleri tamamlar,
- Finansal yenilikler araştırma ve pazarlama maliyetlerini azaltır,
- Finansal yenilikler vergi ve yasal müdahaleler gibi dış etkenlerin, piyasalar üzerindeki etkilerini azaltırlar,
- Finansal yenilikler finansal piyasaların etkinliğinin ve verimliliğinin artmasına katkıda bulunarak, genel ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olur,
- Finansal yenilikler finansal varlıkların likiditesini artırarak, onların uluslararasılaşmasını sağlarlar.
- Finansal yenilikler firmaların, yatırımcıların, hükümetlerin, gerek ulusal gerekse uluslararası finansal piyasalarda karşı karşıya kalabilecekleri risklerin azaltılmasına ve yönetilmesine katkıda bulunurlar.”

Finansal yenilikler ortaya çıkış şekillerine göre ürün ve süreç yenilikleri olarak ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Finansal yeniliklerin ürün olarak ortaya çıktığı durumlarda ana faktör enflasyon ve faiz oranlarındaki değişikliklerken, süreç olarak ortaya çıkan finansal yeniliklerde ise ana faktör teknolojik gelişme olmaktadır

Tufano (2002) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre finansal yenilikler ürün yenilikleri ve süreç yenilikleri olarak iki grupta toplanabilir. Her yenilik grubu farklı türden ürün ve süreç yeniliklerini kapsamaktadır. Van Horne (1985) tarafından yapılan bu sınıflandırma Şekil1.'de gösterilmiştir.

¹⁸ P. Tufano, Financial Innovation, The Hand Book of The Economics and Finance, Holland, 2002, 2-18 s.

Finansal Yenilik Çeşitleri

Ürün Yenilikleri

- Para piyasası yatırım hesapları
- Süper NOW hesapları
- Faiz Oranı ve İndeks Futures'ları
- Opsiyon ve Futures Kontratlar
- Belediye bonoları ve ortak fonlar
- Sıfır kuponlu tahviller
- Ayarlanabilir oranlı tercihli hisse senetleri
- Ayarlanabilir oranlı ipoteklerin türevleri
- Menkul kıymetleştirme
- IRA hesapları
- Evrensel yaşam sigortası
- Para opsiyonları
- Faiz ve para swapları
- Forward işlemler
- Put Opsiyon tahvil

Süreç Yenilikleri

- ATM (otomatik ödeme makinaları)
- Elektronik fon ticareti
- Elektronik fon transferi
- Kredi kartları
- Nokta satış terminalleri
- Kişisel bilgisayarlarla finansal işlemler

Şekil 1. Finansal Yeniliklerin Sınıflandırılması

1.1.3. Finansal Küreselleşme

Finansal küreselleşme, en genel tanımıyla, dünyadaki sermaye hareketlerinin serbestleşmesini ifade eder. Finansal küreselleşmeye yol açan finansal serbestleşme sürecinde, finansal unsurlar üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve finansal kurumların özelleştirilmesi gibi uygulamalar için kullanılır. Bu durum reel faiz oranlarının dünya rekabet dengesi seviyelerine yükselmesine neden olmaktadır. Reel faiz oranlarındaki artışın bir sonucu olarak yüksek getirili yatırım projeleri gerçekleştirmek mümkündür. Yatırım fonlarının daha etkin kullanıldığı finansal kuruluşların bir sonucu olarak yatırımların etkinliği artmaktadır. Buna ek olarak, yüksek faiz oranları, tasarrufların faiz oranlarına bağlı olarak değiştiği varsayılarak tasarrufları teşvik eder. Böylece, yurtiçi reel faiz oranları ulusal tasarruf yatırım dengesi yerine küresel tasarruf yatırım dengesi tarafından

belirlenmektedir ve yatırım tasarruf dengesi seviyesi yükselmektedir.^{19 20} Buna ek olarak, yerli ve yabancı yatırımcılar sermaye kontrollerinin ortadan kaldırılmasıyla portföylerinde daha fazla çeşitlilik yarattıklarından, finansal serbestleşme daha düşük sermaye maliyetlerine ve borçlular açısından sermayeye erişimin artmasına neden olmaktadır.^{21 22 23} Finansal serbestleşme süreci, verimsiz finansal kuruluşlardan finansal piyasaya baskı uygularken ve finansal altyapıyı güçlendirecek reformlara öncelik verdikçe, finansal sistemin etkililik seviyesi de artmaktadır.^{24 25 26} Sonuç olarak, finansal küreselleşmenin finansal kaynakların dağılımında (diğer bir deyişle finansal gelişme) ve dolayısıyla ekonomik büyümede verimliliğin arttığı sonucuna varılmıştır. Finansal küreselleşme ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizinde, sermayenin ülkelerdeki faiz oranlarındaki farklılık ve bunun sonucunda ulusal merkez bankasının para miktarı üzerindeki kontrolün zayıflaması nedeniyle ülkeler arasında dolaştığı iddia edilmektedir. Ekonomide gerçekleşen üretimin değişim değerinden sapma veren faiz oranı ile ulusal çıktı açığı arasındaki ilişkinin, küresel faktörlerin belirlenmesinde küresel faktörlerin etkisinin artması sonucu gözlemlendiği görülmektedir. Ulusal çıktı açığının değişim değerini aşması durumunda, merkez bankasının enflasyon oranını kontrol altında tutmak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarındaki artışı dış talepteki (ithalat) ve sermaye girişlerindeki artışa neden olmaktadır. Bu, ulusal para biriminin yabancı para birimine göre değerlenmesine neden olur. Böyle bir ekonomik ortama döviz kuruna müdahale ulusal para biriminin miktarını değiştireceğinden, ulusal para biriminin miktarı dış faktörlerin etkisiyle değişmektedir. Bu nedenle, finansal küreselleşmenin bir sonucu olarak, merkez bankasının parasal kontrolü ve yurtiçi enflasyon oranını kontrol etme yeteneği zayıflamaktadır.^{27 28}

¹⁹ McKinnon, R.I.. (1973). Money and Capital in Economic Development . Washington, D.C.: The Brookings Institution.

²⁰ Shaw, E. S.. (1973). Financial Deepening in Economic Development , New York: Oxford University Pres.

²¹ Stultz, Rene, "Globalization, Corporate Finance and The Cost of Capital," Journal of Applied Corporate Finance, v12(3), (1999), p. 8-25

²² Henry, P.B., "Stock Market Liberalization, Economic Reform, and Emerging Market Equity Prices," The Journal of Finance, Vol.55, No.2, (2000), p. 529-564.

²³ Bekaert, G., Harvey, C. ve Lundblad, C., "Does Financial Liberalization Spur Growth?" NBER Working Paper, No. 8245, (2001).

²⁴ Claessen, Stijn, Demirguc-Kunt, ve H. Huizinga, "How Does Foreign Affect Domestic Banking Markets?" Journal of Banking and Finance, 25, (2001), p. 891-911.

²⁵ Stultz, a.g.e.,

²⁶ Joseph Stiglitz, "Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability," World Development, 28:6, (2000), p.1075-1086.

²⁷ Helbling, T., Jaumotte, F. ve Sommer, M., "How Has Globalization Affected Inflation?", Chapter III, in IMF World Economic Outlook, Globalization and Inflation, (2006).

²⁸ Micheal Woodford, "Globalisation and Monetary Control", NBER Working Papers, No: 13329, (2007)

1.2. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN BELİRLEYİCİLERİ

1.2.1. Yasal Orijin

Finansal sistemin etkili olduğu ülkedeki kişi ve kurumlar arasındaki bağlantıyı doğrudan belirleyen sistemler idari ve yasal kurallardır. Tasarruf çekmeye çalışan bu finansal araçlar, borsalar ve bankalar birbirleriyle yakından ilişkili olduğu için rakip haline gelmiştir. Borsaların likidite düzeyi ile bankacılık sisteminin gelişimi arasında ters bir ilişki vardır. Diğer taraftan, benzer veya aynı yasal çerçevede faaliyet gösteren borsalar ve bankalar yasal değişiklik ve düzenlemelerden benzer şekilde etkilenebilir. Finansal sisteme göre, yasanın değişen koşullara uyum sağlaması gerekiyor. Esnek yasal sistemler, bu değişen koşullara uyum sağlayarak finansal derinleşmeyi sağlamada bir avantaja sahiptir. Yasal sistemde düzenlemenin zorluğu, finansal yeniliklerin ve yatırımcı haklarının hızla düzenlenmesini önleyerek finansal derinleşmeyi önlemektedir.²⁹

1.2.2. İktisadi Kurumlar

İktisadi gelişme ve finansal derinleşme özellikle iyi yönetişime dayanır.^{30 31} Finansal sistem batık haldeki tasarrufların güvenliğini sağlamak ve insanların ceplerine güvenmeden veya yüksek riskli projeler oynamalarına izin vermeden en verimli yatırım alanlarında bu tasarrufları hedeflemek için finansal sistemin iyi düzenlenmesi ve kontrol edilmesi gerekir.³² Bu bağlamda, kurumların bu araçları denetim yoluyla uygulayabilecek etkili güvenceler ve finansal araçlar ile iyi işleyen bir sözleşme ve düzenleyici uygulama mekanizması olmalıdır. Kurumsal faktörler, ekonomik büyümeyi etkileyen finansal faktörlerin derinleştirilmesi sürecinin belirlenmesinde belirleyici bir rol oynayabilir.³³ Kurumların finansal kalkınma ve ekonomik büyüme için önemi birçok yazar tarafından vurgulansa da, kurumlar için en etkili teoriler Daron Acemoğlu (2001,2004) ve Beck. (2003) tarafından geliştirilmiştir. Daron Acemoğlu'nun öne sürdüğü teori, Avrupalıların birçok farklı kolonizasyon stratejisi ve farklı kurumları benimsediğini belirtiyor. Bazı ülkelerde kanun kurallarını uygulamak ve yatırımı teşvik etmek amacıyla kurumlar kurulmuşken, diğer ülkelerde madencilik kurumları ülkelerinin finansmanında önem kazanmıştır.

²⁹ H. Ağır, Türkiye'de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kitapları, No.8, Ankara, 2010, s.3

³⁰ Kaufmann, D., Kraay, A. and Zoido-Lobaton, P., Governance matters, Working Paper No. 2196, World Bank, Washington, DC. 1999

³¹ Hellmann, T., Murdock, K.C., and Stiglitz, J., "Liberalization, moral hazard in banking, and prudential regulation: are capital requirements enough?" American Economic Review, 90(1):147-65.

³² Grima, S. and Shortland, A., (2008). "The political economy of financial development", Oxford Economic Papers, 2000, 60(4):567-96.

³³ Arestis, P. ve Demetriades, P.O., "Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence", Economic Journal, 1997, 107(442), 783-799.

Daron Acemoğlu (2004) İktisadi kurumlar arasındaki farklılıkların temel sebebinin ekonomik kalkınmadaki farklılıklardan kaynaklandığını söyledi. Acemoğlu'na göre, farklı iktisadi kurumların farklı gruplar ve bireyler için farklı avantajları vardır. Bu nedenle, sıklıkla bu sosyal seçimler üzerinde bir çatışma olduğunu ve bu çatışmanın en yüksek siyasi güce sahip gruplar lehine çözüleceğini savunuyorlardı. İktisadi kurumlar, politik kurumlar mülkiyet haklarının çoğunu savunan grupları desteklediğinde ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.

Beck (2003), Fransız medeni hukuk geleneğine sahip topluluklarda, finansal kalkınma ve mülkiyet haklarının korunmasının İngiliz topluluklarından önemli ölçüde daha düşük olduğunu ileri sürüyor.

1.2.3. Liberalizasyon Politikaları

Hükümetin finans sektörüne istenmeyen müdahaleleri iki kategoride ele alınabilir. İlki, finansal baskının tavan faiz oranı, yüksek rezerv gereksinimleri ve borç verme yoluyla finansal azgelişmişliğin temel nedeni olarak görülebilir. Her ne kadar bu politikalar dengeleyici bir rol oynasa da, bu tür devlet kaynaklı bozulmalara yol açmayan finansal serbestleşme finansal kaynakların derinleştirilmesinde önemli olabilir.

Hükümetin bir başka şekli de politikacılara kredi dağıtımını üzerinde kontrol vermektir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi, mevcut firmalara ve işletmelere sadece siyasi çıkarlarını desteklemek için kredi verilmesini teşvik ederken, bankacılık sisteminde finansal kaynakların finansmanını ve derinleşmesini teşvik etmektedir.

Finansal serbestleşirmenin temel bileşenleri; Bankacılık sektörü, kredi kontrolünün kaldırılması, faiz oranlarında serbestleşirme, bankacılık sisteminin bağımsızlığı, bankacılık sektörüne serbest erişim ve özelleştirmeden oluşmaktadır. Finansal serbestleşme kredi dağıtımını serbest bırakır. Böylece düşük getirili projelere fon sağlanamıyor, reel faiz oranı denge seviyesinde ayarlanıyor ve yatırımın verimliliği arttırılmaktadır.

1.2.4. Ekonomi Politik Faktörler

Ekonomi politik faktörler finansal gelişmeyi belirleyen önemli faktörlerden bazılarıdır. Finansal kalkınmanın ekonomi politiği üzerine son literatürü özetleyen sınırsız siyasi iktidar, finansal birikimi zayıflattığı sonucuna varmıştır. Siyasi seçimler, ister otokratik oportünizm, oligopol ya da demokratik korporatizm olsun, finansal sistemin gelişimini ve işleyişini derinden etkileyebilir.

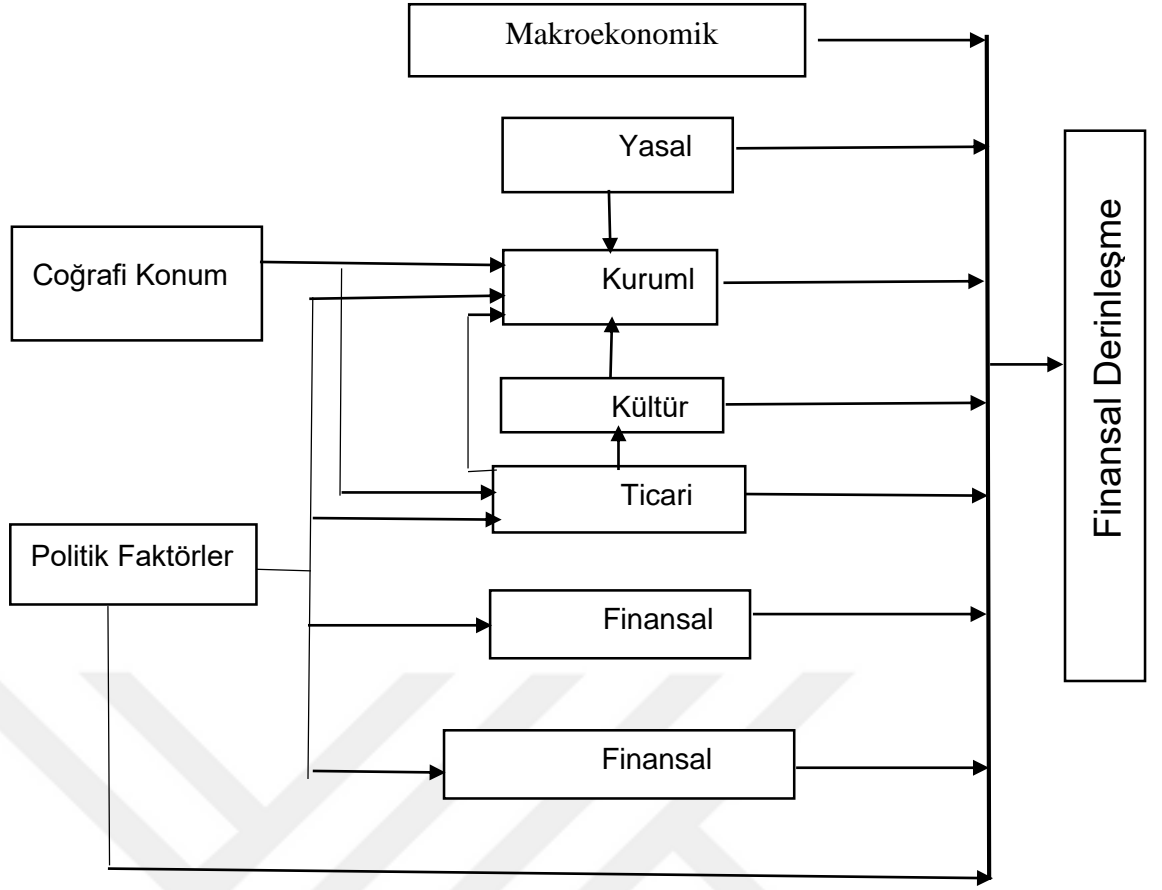
Finansal gelişmenin politikası ve finans görünümü, politik etkenlerin finansal gelişmenin belirleyicileri üzerinde çok etkili olduğu hakkında bilgi verebilir.

Her ne kadar ekonomik kurumlar finansal kalkınmanın belirleyicilerinden biri olsa da, içseldir ve siyasi kurumlar tarafından belirlenir. Daha önce de belirtildiği gibi, finansal baskının nedenlerinden biri siyasi seçimlerdir. Çünkü finansal baskısı, yatırım sermayesi, şirketin kontrolü ve döviz lisanslarına erişimi ile özel gruplara ayrıcalık vermektedir. Ayrıca, mali kaynakları kontrol ederek siyasi grupların girişini ve rekabetini de engeller.

1.2.5. Diğer Faktörler

İktisadi büyüme, gelir, enflasyon ve yatırım gibi makro ekonomik faktörlerin genellikle finansal derinleşmeyi neden olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, çeşitli belirleyiciler vardır. Finansal derinleşme arasındaki bağlantı hakkında çok az çalışması olan coğrafya ve kültür gibi faktörlerden de bahsedilebilir. Coğrafi konum finansal sistemi kurumlar ve ticaret yolları üzerinden etkileyebilir. Ticaretin, ülkenin büyüklüğü, mesafesi ve diğer coğrafi değişkenlerden etkilendiğini göstermiştir. Çoğu coğrafi araştırma, kurumların kalitesinden etkilenen finansal derinleşmeye ilişkin talebin etkisini incelese de, finansal derinleşme arz yönündeki coğrafi alandan da etkilenmektedir. Örneğin, tarım ürünleri ve doğal kaynakların üretimi dış finansman talebini etkileyebilir.

Stulz ve Williamson yaptıkları çalışmalarında kültürün finansal sistemi üç kanaldan etkilediğini gösterdiler. Bu kanallardan ilki, toplumun değerleri, tercihleri ve inançlarıdır. Örneğin, farklı dinlerin faiz oranları, alacaklılar ve hissedarlar üzerinde farklı bakış açıları olabilir. İkincisi, kültürün kurumları etkilemesidir. Örneğin, kültürel değerler ve dinler hukuk sisteminin tanımına katkıda bulunur. Üçüncüsü, kültür kaynaklarının bir ekonomiye tahsisini etkiler.



Şekil 2. Finansal Derinleşmenin Belirleyicilerinin Şeması

1.3. FİNANSAL DERİNLEŞMENİN ÖLÇÜLMESİ

Analizi sağlıklı tutmak için finansal derinleşme göstergelerinin ölçülmesi çok önemlidir. Genellikle finansal derinleşmeyi ölçmek için kullanılır. Parasal göstergeler ve kredilerin büyüklüğü, bir ülkenin finans sektörünün gelişimi tam ölçüm için yeterli olmayacaktır. Böylece finansal derinliği ölçme yeteneği iyi tanımlanmış bir dizi göstergenin ekonomi politikaları Açıkçası, hazırlık, geliştirme ve uygulamada gereklidir. Bu nedenle, finans sektörü için geliştirilen gösterge paketi, parasal durum, kredi finans sektöründe akış özellikleri, likidite yönetimi ve risk yönetimini kapsamalıdır.³⁴

1.3.1. Miktar Göstergeleri

1.3.1.1. Parasal Büyüklükler

“Parasal büyüklük kriterler arasında; dar tanımlanan (M1) ve geniş anlamda para arzı (M2, M2Y, M3) değişkenlerinden üretilen farklı kriterler (M1/GSYİH,

³⁴ Filiz Yetiz, Kenan Şimşek, Finansal Derinleşmede Bankacılık Sisteminin Rolü, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2017, Sayı:26, 1-29 s.5

M2/GSYİH, M2Y/GSYİH, M3/GSYİH gibi) bulunmaktadır. M1/GSYİH oranının, finansal piyasalardaki gelişme ile birlikte düşmesi gerekir. Yani finansal derinleşme derecesi artınca dolaşımdaki para miktarının (M1) azalması gerekmektedir.” Uygulamada parasal büyüklüğün en yaygın olarak kullanılan göstergesi geniş anlamda para arzının gelire oranıdır (M2/GSYİH). Bu gösterge ekonomideki para kazanma derecesinin bir göstergesidir. Aynı zamanda ülke vatandaşlarının bankacılık sistemine olan güvenini de göstermektedir.³⁵

Finansal piyasada fon ihtiyacı olan kurumların para ödünç alma kabiliyetini gösteren M3 / GSYİH göstergesi finansal gelişme / derinleşme sağlandığında artmaktadır. Bu duruma paralel olarak, M3 / GSYH oranının ekonomik büyüme ile doğru orantılı olarak artması beklenmektedir.³⁶

1.3.1.2. Sermaye Piyasası Göstergeleri

Sermaye piyasası ile ilgili göstergeler, borsa işlemlerinin reel hacmi ve borsa işlemlerinin GSYİH'ye oranı olarak tanımlanan hisse senedi piyasası aktifleştirme oranıdır. Finansal gelişme süreci, sermaye piyasalarının gelişimini de kapsamaktadır. Sermaye piyasalarının gelişimi şirketlere doğrudan kredi alma fırsatı sunduğundan, kredi alma yeteneğinin artırılması finansal kalkınmanın güvence altına alınması ile bağlantılıdır.³⁷

1.3.1.3. Kredilere İlişkin Büyüklükler

“Finansal gelişme/derinleşme belirleyicisi olan kredi büyüklükleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar;³⁸

- Yurt içi toplam kredi hacminin gelire oranı (YİKH/GSYİH),
- Özel sektöre verilen kredilerin gelire oranı (ÖSKH/ GSYİH),
- Özel sektöre verilen kredilerin toplam kredi hacmine oranı, (ÖSKH/YİKH)

şeklinde tanımlanmıştır.

Bu göstergeler fonların yatırımlara transfer oranını gösterdiğinden, finansal derinleşme arttıkça bu oranların artması beklenmektedir.”

³⁵Havva Kılıç Darıcı “ Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

³⁶ Neşe Erim ve Armağan Türk “ Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 10, 2005/2 s.21-45, s.27

³⁷Ufuk Başoğlu ve Ali Ceylan Finans Teori Kurum ve Araçlar, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2001, s.512

³⁸ Filiz Yetiz, Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana, 2008, s.29

1.3.2. Yapısal Göstergeler

Finansal sistem ekonomik büyümede önemli bir rol oynamakta ve işlevlerini çeşitli kanallardan gerçekleştirmektedir. Bu nedenle finansal sistemin gelişimi farklı göstergelerle incelenebilir. Bu nedenle, finansal sistemin yapısındaki değişikliklerin öneminin belirlenmesi de çok önemli bir faktördür.

Yapısal göstergelerden biri, (M2) geniş tanımlanmış para arzının (M1) dar tanımlanmış nakit arzına (M2 / M1) oranıdır. Bu finansal sistemin geliştirilmesiyle, vadeli mevduat miktarının ticari amaçlar için kullanılan para miktarından daha hızlı artacağı anlamına gelir. Bu artış önemli bir yapısal göstergedir çünkü paranın halk tarafından nasıl kullanıldığı hakkında bilgi yansıtmaktadır. M2 / M1 oranındaki artış, ekonomik birimlerin parayı vadeli mevduat olarak gördüklerini göstermektedir.³⁹

1.3.3. Finansal Fiyatlar

Gelişmiş finansal sistemlerde, fiyatlar piyasa güçleri tarafından belirlendiği için pozitif olarak gerçekleşmektedir. Bu ekonomik birimlerin rasyonel kararlarının bir sonucudur. Çünkü eğer insanlar olumlu geri dönüşü olumlu olmayan yatırımlardan kaçınırlarsa, ekonomik büyüme fırsatları sınırlı olmayacaktır. Fiyatların değişen ekonomik koşullara tepkisi de önemlidir. Etkili finansal sistemler, ekonomik şartlardaki değişikliklerden kaynaklanan yeni beklentileri karşılamayı kolaylaştırır. Bununla birlikte, aynı politikaların yıllar boyunca geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde değişen ekonomik koşulların arka planına karşı yıllardır uygulandığı bir gerçektir. "Örneğin, birçok ülkede yükselen enflasyon seviyelerine rağmen, faiz oranları uzun süre yetkili kurumlar tarafından baskı altında tutulmuş ve bunun sonucunda negatif reel faiz oranları oluşturulmuştur. Aksine, liberal finansal sistemler faiz oranlarının değişen ekonomik koşullara ve beklentilere hızla adapte olduğunun farkındadır. Enflasyon değişkense faiz oranlarının sıkı kontrol edilmesi, reel faiz oynaklığı pahasına nominal olarak istikrarlı faiz oranları sağlar. Yani, gerçekten yıkıcı ve zararlı Reel faiz oranının yüksek bir dalgalanmasına yol açmadan istikrarlı bir düşük nominal faiz oranı elde etmenin tek yolu, düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranı elde etmektir."

1.3.4. Ürün Çeşitliliği

Finansal derinleşmenin bir diğer ölçütü, finansal piyasalarda kullanılan araçların çeşitliliğindeki artış ve bu araçların kullanımının artmasıdır. Finansal sistemde daha fazla kullanılması, büyüyen fonu karşılamaktır. Finansal derinliği olmayan piyasalarda krediler ve tahviller gibi önemli finansman araçları olmasına

³⁹ Yetiz ve Şimşek, a.g.e., s.27

rağmen, gelişmiş piyasalarda takas, vadeli işlemler, vadeli işlemler ve opsiyonlar gibi birçok türev ürün kullanılmaktadır. Finansal piyasa katılımcılarının kendi amaçları için geniş ürün yelpazesi, tasarruflarını en iyi şekilde kullanmalarını ve bunun karşılığında piyasa finansmanına ihtiyaç duyanlar için yatırım olabilecek alternatif fon kaynaklarına erişmelerini sağlar.

Finansal araçlar iki grup altında toplanabilir. Bunlar sermaye piyasası ve para piyasası araçlarıdır. Para piyasası araçları, hazine bonoları, mevduat sertifikaları, finansal bonolar, teminat mektupları vb. vadeleri bir yıllık olan yüksek likidite ve daha düşük maliyetli finansal araçlardan oluşmaktadır. Devlet tahvilleri, ipotek tahvilleri, hisse senetleri, tüketici ve ticari krediler vb. Bu araçlar da daha uzun vadeli ve daha az likit olduklarından daha yüksek risk altındadır.⁴⁰

1.3.5. Değişim Maliyeti

Finansal sistem yatırımcıları ve yatırımcıları birleştirir. Bu işlevi yerine getirirken, sistem yatırımcılar tarafından alınan borçlanma oranı ile tasarruf sahiplerine sağlanan mevduat oranı arasındaki kısmı korumaktadır. Etkili bir finansal sistem bu aracılık sistemindeki minimum tutarı kendisine saklar. Bu şekilde, yatırım için transfer edilebilecek fon miktarını en uygun seviyede tutmak mümkündür. Bu nedenle finansal sistemin amacı işlem maliyetlerini azaltmak olmalıdır.

Sonuç olarak, finans sektörünün büyümesi ve finansal derinleşmesinde beş farklı faktör kullanılmıştır. Finansal derinleşmeyi ölçmek zor olsa da, karmaşıklığı çeşitli göstergelerle gösterilebilir. Bu göstergeler; fiyat, miktar, yapısal, ürün çeşitliliği ve değişim maliyetleri şeklinde sınıflandırılabilir.

Ancak, finansal derinleşme ile birlikte;

- M1/GSYİH oranı azalmalı,
- M2/GSYİH oranının artması,
- M3/GSYİH oranının artması,
- ÖSKH/GSYİH oranı artmalı,
- ÖSKH/YİKH oranı artmalı,
- Değişim Maliyetleri azalmalı,

Finansal derinleşmeyle birlikte M1 / Gelir oranı düşüğe M2 / Gelir oranı artmakta, kredilerin özel sektöre gelir oranı ve toplam yurtiçi kredilerin payı artmakta, sermaye piyasası reel işlemlerinin büyüklüğü ve oranı gelir artışları, reel faiz oranları ve faiz marjları azalmaktadır. Bununla birlikte, finansal sistemdeki ürün

⁴⁰ Ağır, a.g.e., s.99

çeşitliliğinin artması, finansal sistemin gelişiminin ve derinleşmesinin en önemli göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.

1.4. FİNANSAL DERİNLEŞME İLE İLGİLİ MODELLER

1.4.1. Finansal Derinleşmeyi Destekleyen Yaklaşımlar

1.4.1.1. Mc Kinnon – Shaw (Liberal Yaklaşım) Modeli

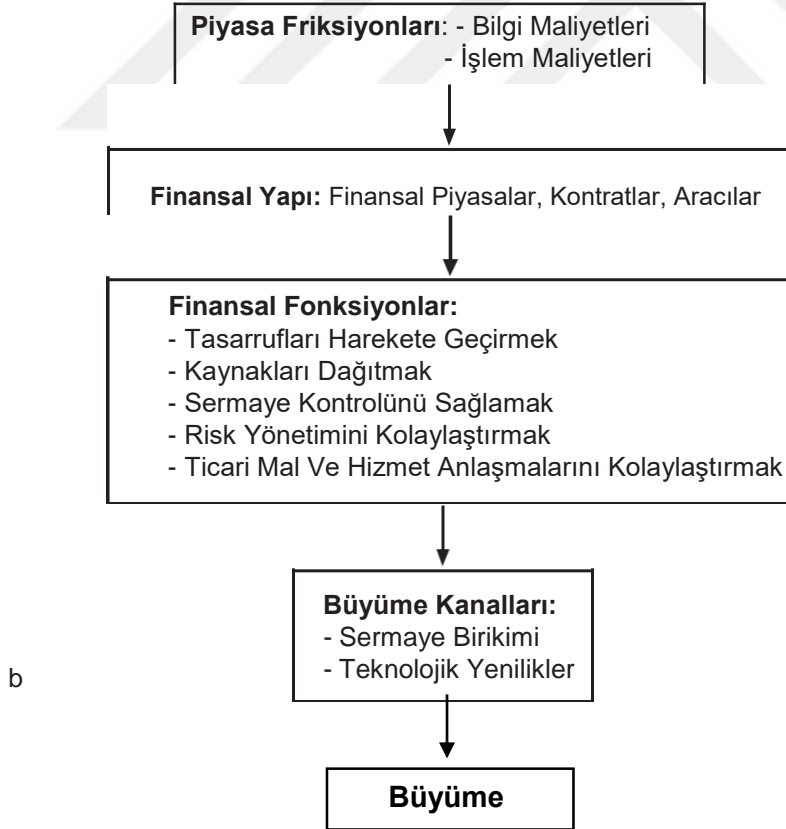
McKinnon ve Shaw'ın öncüsü olduğu McKinnon-Shaw hipotezi olarak adlandırılan finansal baskılayıcılar da; Genelde reel para dengeleri için uygun bir getiri oranı olarak tanımlanan finansal serbestleşmenin ekonomik büyümeyi artırmanın bir aracı olduğunu savunuyor. Bu hipotezin arkasındaki fikir, düşük veya negatif reel faiz oranlarının tasarrufları azaltacağı yönündedir. Bu, mevcut yatırım fonlarını azaltarak ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır. Bu nedenle Mckinnon - Shaw modeli, daha liberalleştirilmiş bir finansal sistemin tasarrufları ve yatırımları artırarak ekonomik büyümeyi hızlandıracağını savunmaktadır. Bununla birlikte, yapısalcılar ve finansal baskıcılar genellikle aynı zihniyete sahiptir. Her ikisi de kaynak verimliliğinin ancak yüksek düzeyde organize, gelişmiş ve liberalleştirilmiş bir finansal sistemle sağlanabileceğini ve ekonomik büyümenin artacağını kabul ediyor. Finansal sistemin temel işlevi, verimli yatırım fırsatları olan yatırımcılara kredi kanalize etmektedir. Bu temel işlev üç ana alt işleve ayrılabilir: tasarruf mobilizasyonu, bilgi toplama ve risk yönetimi. Bu işlevlerle finansal sistem, gerçek yatırımın kalitesini ve miktarını arttırmakta ve kişi başına düşen geliri artırarak yaşam standardını yükseltmektedir. Tamamen gelişmiş ve tamamen işlevsel bir finansal sistem, ekonomik büyümeyi yatırım yoluyla üç farklı şekilde olumlu yönde etkileyebilir.

İlk olarak, finansal araçlar yatırımcılar için gerekli fonları sağlar. Finansal araçların yokluğunda, finansal sistem çok sayıda küçük tasarruf sahiplerinden oluşacaktır. Bu durumda, şirketler önemli finansal sorunlarla karşılaşacak ve çok sayıda insanla kredi müzakereleri etmek zorunda kalacaklar. Ancak, az sayıda bankada ve diğer aracı kuruluşlarda fonlar toplanırsa, bu fonlara erişim ve kullanım maliyetleri önemli ölçüde azalacaktır. Doğrudan bankalar ve diğer araçlar aracılığıyla kredi sağlanamaması yatırımların azalmasına neden olacaktır. Örneğin; Bagehot ve Hicks İngiltere'deki finansal sistemin büyük miktarlardaki fonların mobilizasyonunu kolaylaştırarak bu ülkenin sanayileşmesinde önemli bir katalizör rolünün olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴¹

⁴¹ Hakan Çetintaş ve Salih Barışık, Türkiye'de Bankalar, Sermaye Piyasası ve Ekonomik Büyüme: Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi, İMKB Dergisi, İstanbul, 2003, Sayı:25-26, 2-16, s.4

İkincisi, finansal araçlar bireysel tasarruf sahiplerinin riskini azaltır. Finansal sistemin genişlemesiyle, tasarruf sahipleri daha az riskle daha fazla kaynağı kanalize edebilir ve daha fazla yatırım için fonlar üretebilir. Tasarruflar genellikle risk almayı sevmez, ancak yüksek getirili projeler düşük getirili projelere göre daha risklidir. Bu nedenle, finansal piyasalar risk çeşitliliğini kolaylaştırır ve hem sermaye birikiminde artışa hem de portföyün daha yüksek verimli projelere yönlendirilmesine neden olur.

Üçüncüsü, tamamen işleyen bir finansal sistem, finansal araçların yatırım projelerini değerlendirme yeteneğini de artırabilir ve bu da ortalama yatırım kalitesinde bir artışa yol açabilir. Finans sektörü, uygun şirketleri belirleyerek, riskler dağıtarak, tasarrufları hareket ettirerek, ahlaki tehlikeye neden olmadan kaynakları yeniden dağıtarak ekonomik büyüme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Schumpeter açısından tamamen işlevsel bir finansal sistem, ürünlerini ve üretim süreçlerini başarılı bir şekilde yürütmeye kendini adanmış girişimcileri dikkatle seçerek, tanıyarak ve finanse ederek teknolojik yeniliği ve ekonomik büyümeyi teşvik eder.



Şekil 3. Piyasalar ve Finansal Sistemin Fonksiyonları⁴²

⁴²Ross Levine, "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", Journal of Economic Literature, 1997, (35), 688-726, s.691

1.4.1.2. Kapur Modeli

Basant Kapur, gelişmekte olan ÷lkelerde mevduat oranlarını yükselterek istikrarın sağlanmasına yönelik çabaların kısa vadeli makroekonomik etkilerini ve uygulanabilecek fiyat istikrarı modelinde iki farklı para politikası önlemi olarak tanımladığı parasal genişleme oranındaki düşüşü araştırmaktadır.

Kapur'a göre, uzun vadede enflasyonu belirleyen faktörler parasal genişleme ve ekonomik büyümedir. Paranın ekonomik büyüme için etkili olmamasının üç nedeni vardır.

- Enflasyon oranında bir değişiklik olduğunda, sabit tutulan nominal mevduat faiz oranı, gerçek para talebine ve buna bağlı olarak kredinin reel arzına neden olur.
- Zorunlu karşılık oranları enflasyonla birlikte hacmi genişleyen finansal aracılık faaliyetleri üzerinde vergi etkisi doğurur.
- Tüm işletme sermayesi artışları bankalar tarafından finanse edilmesine rağmen, işletme sermayesini yenilemek için gereken finansmanın sadece bir kısmı bankalar tarafından karşılanmaktadır ve bu nedenle ödenmeyen sabit bir tutar vardır.

Ekonominin aşırı enflasyon ve düşük büyüme oranları ile karşı karşıya olduğu bir durumda, Kapur iki alternatif ekonomi politikası simüle etmektedir. İlki istikrar politikası önlemi parasal büyüme oranındaki düşüştür. Bu politika temel olarak para döviz kurunda bir artışa ve beklenen enflasyon oranında bir düşüşe neden olmaktadır. Beklenen enflasyondaki bu azalma, hacim ve beklenen enflasyon oranının daha da düşürölmesini gerektirmektedir. Bu durumda, döngü yeni dengeye ulaşılana kadar devam eder. Nakit stoğun büyüme oranının azaltılması, ilk aşamada paranın dolaşımını artırır ve ekonomik büyüme oranını da azaltır. Diğer yandan paranın dolaşım hızındaki artış enflasyon oranında düşmeye neden olur. Para arzındaki azalma reel banka kredilerinin net akımında kesintilere yol açar ve iktisadi büyümeyi düşürür. Daha sonra düşen fiili ve beklenen enflasyon paranın dolaşım hızındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisini dengeler. Her ikisi de uzun vadede gerilemeye başlayan para dolaşım hızı ve enflasyon değişkenleri, ekonomik büyüme oranının uzun vadeli denge düzeyinde olmasını sağlar. Sonuç olarak, nakit stokların büyüme hızındaki yavaşlama başlangıçta ekonomik büyüme oranını kısa vadede azaltmaktadır.⁴³

⁴³ B. Kapur, Alternative Stabilization Policies for Less Developed Economics, Journal of Political Economy, 1976, vol. 84, no. 4, 773-793

Kapur'un simüle ettiği ikinci politika, mevduat üzerindeki nominal faiz oranını artırmaktır. Mevduat faiz oranındaki artış, ilk aşamada paranın dolaşımını ve beklenen enflasyonu düşürmektedir. Öte yandan, mevduat faizlerindeki artış, hemen sonrasında reel para talebi artıracaktır. Artan para talebi paranın dolanım hızı ve beklenen enflasyondaki düşüş ile birlikte başlangıç enflasyon oranı üzerinde aşağıya yönlü bir baskı yaratacaktır. Enflasyondaki düşüş büyümeyi artırırken, bu artış ilk aşamada gerilemeye başlayan döviz kuru ve enflasyon yeni değerlere ulaşıncaya kadar devam etmektedir. Buna göre, mevduat faiz oranının artırılması, kısa vadede büyüme ve enflasyon üzerinde olumlu etkiler yaratarak ekonomik istikrarın sağlanmasında para arzının düşürülme politikası daha avantajlıdır.

Kapur'a göre optimal politika mevduat faiz oranlarını piyasanın en üst sınırında belirlemek yada piyasa güçleri tarafından belirlenmesine olanak sağlamaktır. Bankacılık sistemi rekabetçi bir yapıya sahip olduğunda faiz oranları üzerindeki tavan uygulamasının kaldırılması ile gerçekleştirilecek bir finansal serbestleşme Kapur modelinde optimal istikrar politikası sorununu otomatik olarak çözecektir. Öte yandan, ülkedeki bankacılık sistemi mali kontrol uygulamalarının yarattığı olumsuzluklar nedeniyle kartelize edilmiş veya oligopolistik bir yapıya sahip ise, uygun olan politika, bankaların ödeyeceği faiz için asgari bir temel oluşturmaktır.

Kapur daha sonraki çalışmalarında açık ekonomi modeli geliştirmektedir. Bu analizde döviz kuru ilave bir politika aracı olarak modele dahil edilmektedir. Bu modele göre ekonomi başlangıçta dış ticaret açığı yüksek enflasyon ve düşük büyüme oranının bir arada yaşandığı bir istikrarsızlık içindedir. Ekonomi politikasının amacı dış ticaret dengesini sağlamak enflasyonu düşürmek ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Kapur burada da gerçekleştirilecek bir finansal liberasyonun optimal politika olduğu sonucuna ulaşmakta ve finansal kontrol altındaki bir ekonomiden liberalize edilmiş bir ekonomiye geçiş sürecinde reel döviz kurunun önemli ölçüde değer kaybedebileceğini belirtmektedir. Kapur'a göre geçiş sürecinde yüksek bir döviz kuru bir yandan ekonomik büyümeyi düşürürken bir yandan da mevduat faiz oranını artırır. Böylece yüksek orandaki bir devalüasyon büyüme cinsinden bir maliyet getirmekle birlikte anti enflasyonist politika önlemlerini güçlendirmektedir.⁴⁴

⁴⁴Kapur, a.g.e., s.789-793

1.4.2. Finansal Derinleşmeye Eleştirel Yaklaşımlar

1.4.2.1. Yeni Yapısalıcı Yaklaşım ve Taylor Modeli

Finansal serbestleşmeye karşı çıkan iktisatçılar genellikle yapısalcı ekole mensup iktisatçılardır. Yapısalcılar için çıkış noktası, üretimde kullanılan hammadde ve işçilik ödemelerinin genellikle kısa vadeli kredilerle finanse edilmesidir ve bu nedenle faiz oranının üretim sürecinde değişken bir fiyat olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Faizin serbest bırakılmasıyla birlikte, şirketlerin işletme sermayesi maliyetleri önemli ölçüde artacak ve faiz oranlarının kontrol altında tutulduğundan daha yüksek fiyatlara ve daha düşük üretime yol açacaktır. Bu sürece döviz kuru belirleme özgürlüğü eklendiğinde, faiz oranlarının açıklanmasıyla birlikte gelen arz şoku, kısa vadede milli gelir enflasyonunu ve kayıplarını daha da yoğunlaştırabilir ve artırabilir. Yeni yapısalıcı yaklaşım McKinnon - Shaw analizinden iki şekilde farklıdır. Birincisi, yüksek faiz oranlarının stagflasyonist bir etkiye sahip olacağı görüşü, yüksek faiz oranları firmaların işletme ve yatırım maliyetlerini artıracak ve firmaların fiyat artışlarına başvuracaklarıdır. Ayrıca, yüksek faiz oranları, koşullu para politikaları ile birleşince, iş hacminde düşüşe neden olacaktır. Öte yandan, McKinnon Shaw analizinde Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaları sıg ve ağırlıklı olarak bankacılık olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkelerdeki baskı altındaki faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda özellikle banka mevduatları sayesinde tasarruflar artacaktır. Sonuç olarak, bankalar kısa ve uzun vadeli kredi arzını artıracak, üretim arttıkça büyüme artacak ve enflasyon azalacaktır. Yeni yapısalıcı yaklaşım, örgütlenmemiş finansal piyasaların Gelişmekte olan ülkelerde etkin bir şekilde faaliyet gösterdiğini savunarak bu görüşle karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla, faiz oranlarının yükseltilmesi her zaman banka mevduatında bir artışa yol açmayacaktır.⁴⁵

Yapısalcılarının finansal serbestleşme tezine karşı ileri sürdükleri argümanları şu noktalarda toplayabiliriz:

- Finansal serbestleşme ile kredi faiz oranları artacaktır. Şirketlerin borç finansmanı ihtiyaçlarını büyük ölçüde borç finansmanı ile karşıladıkları bir ortamda kredilerden kaynaklanan faiz giderinin toplam üretim maliyetlerinde önemli bir payı olacaktır. Bunun arz şoku üzerinde bir etkisi olacak ve daha yüksek fiyatlara yol açacaktır.

⁴⁵ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, No.27, 2002, s. 108-109.

- Ön planda, reel ücretlerin azalması ve borçlanma maliyetlerinin artırılması üretimi yavaşlatarak genel talebi azaltacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde arz esnekliğinin düşük olduğu düşünüldüğünde, yüksek borçlanma maliyetlerinin sağlanmasının enflasyonist etkileri talep yönlü deflasyonist etkilere baskın çıkacak ve bir stagflasyon eğilimi ortaya çıkacaktır.

Yapısalcılara göre Gelişmekte olan ülkelerde resmi kredi piyasası rezervler nedeniyle gayri resmi piyasalar kadar etkin aracılık yapamaz. Artan faizler sonucunda portföyün kayıt dışı sektördeki varlıklardan resmi kredi piyasalarındaki varlıklara yeniden dağıtıldığı varsayılmaktadır. Bu nedenle, finansal liberalizasyonun neoklasik teori ile çelişen iki olumsuz etkisi vardır. İlk olarak, portföyün kayıt dışı sektörden reel sektöre devri sonucunda toplam kredi düşecektir. İkinci olarak, finansal serbestleşmeden sonra, kayıt dışı sektördeki mevduat tabanı daraldıkça kredilerdeki faiz oranları artacaktır. Sonuç olarak, kayıt dışı sektördeki faiz oranlarının yükseltilmesi ve borçlanabilir fonlar azalması stagflasyon sürecini hızlandıracaktır.⁴⁶

Lance Taylor'a göre, ekonomide bazı kurumların ve bireylerin davranışlarının kaynak tahsisinde diğerlerinden daha etkili bir rol aldığı teorilerini temel alan yaklaşımlar, yapısalcı yaklaşımlardır. Bu noktadan itibaren, yapısalcı bir modele dayanan varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir

- A. Üretim ithal edilen girdilere geniş ölçüde bağımlıdır ve bu nokta geliştirmekte olan ülkelerle ilgili analizlerde göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.
- B. Gelişmekte olan ülkelerde ücretler kurumsal olarak ve geniş ölçüde sınıf çelişkileri tarafından belirlenmektedir.
- C. Fiyat düzeyi üreticilerin karşılaştığı maliyetlere göre belirlenmektedir. İş gücü, ithalat ve işletme sermayesi finansman maliyetindeki değişimler üreticiler tarafından fiyatlara yansıtılmaktadır.
- D. Tasarruf eğilimi ekonomideki sınıflara göre değişir ve kardan gerçekleştirilen tasarruf ücretlerden gerçekleştirilen tasarrufa oranla daha yüksektir.

Yukarıda yapılan varsayımların dışında yapısalcı modellerin önemli özelliklerinden biri de kurumsal olmayan bir finansal piyasanın modele dahil edilmiş olmasıdır. Ticari bankalar, bankacılık sektörünün tabii olduğu zorunlu oranlar nedeniyle finansal aracılık sürecinde rekabetçi olamazlar. Kurumsal olmayan birimlerde

⁴⁶ Nurettin Öztürk, Salih Barışık, Havva Kılıç Darıcı, "Gelişmekte olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı.12, 2010, s. 102.

faaliyet gösteren birimler genellikle bu tür uygulamalara tabi olmadıkları için rekabet edebilirler. Yapısalcı modellerin bir diğer özelliği de aktif kamusal yayılımla ilgili olmalarıdır. Hanehalkı portföyünü üç varlıktan birini seçerek oluşturur. Bu amaçla kullanılacak varlıklar banka mevduatları, kurumsal olmayan piyasalardaki şirketlere verilen krediler ve altındır. Ekonomide mevcut fonlar bu varlıklar arasında ve resmi piyasalarda ve kurumsal olmayan piyasalar arasında serbestçe hareket eder. Bu özelliklerinden dolayı, kurumsal olmayan piyasalarda geçerli olan faiz oranı ekonomide geçerli faiz oranını temsil etmektedir. Resmi piyasalara uygulanan kontrollerin kaldırılmasıyla artan mevduat faiz oranlarının, kurumsal piyasalardan fon çekebilmesi mümkün ise, toplam işletme sermayesi ve ekonomi arzı nedeniyle toplam gelir azalabilir. Diğer bir deyişle, resmi ve kurumsal olmayan piyasalar arasında yüksek bir etkileşim olasılığı olduğundan, finansal liberasyon sistem için tehlikelidir.⁴⁷

Taylor, önce altını modelin dışında tutmakta ve daha sonra modele altın fiyatlarını ve bundaki artış oranını dahil etmektedir. Finansal bir reform sonucunda faiz oranlarındaki bir artış kaynakların bankacılık sistemine aktarılmasına zorlamaktadır. Buradaki temel sorun, bankacılık sistemine akan fonların halka açık altın rezervlerinden mi yoksa kanallı fonlardan kurumsal olmayan piyasalara mı geldiği. Taylor, artan faiz oranlarının altın fiyatlarını düşüreceğini ve bankacılık sistemi için fonların ağırlıklı olarak kurumsal olmayan piyasalarda kredi olarak verilebilecek fonlardan geleceğini belirtiyor. Bankacılık sistemine yapılan fon akışındaki artışa rağmen, zorunlu karşılık oranına sahip bankalar nedeniyle krediler olarak piyasaya arz edilecek fon arzı azalacaktır. Bu, mal piyasası eğrisini yukarı doğru kaydırarak daha az yatırım ve dolayısıyla ekonomik büyüme oranında bir azalma sağlayacaktır.

1.4.2.2. Yeni Keynesyen Yaklaşım

McKinnon ve Shaw'ın finansal baskı hipotezi sonucunda önerdikleri finansal liberalizasyon politikaları, özellikle başarısız Latin Amerika deneyiminden sonra yoğun olarak eleştirilmiştir. Neo Klasik yaklaşımın büyümeyi tasarruf ve kredi hacmiyle bağdaştıran, bölüşüme ilişkin ve sınıfsal sorunları göz ardı eden görüşüne karşılık Yeni Keynesyen yaklaşım, efektif talebi büyümenin belirleyicisi olarak görmekte ve sınıflar ve bölüşüm sorunlarını analiz etmektedir.⁴⁸

⁴⁷ Maxwell J. Fry, "In Favour of Financial Liberalisation", The Economic Journal, Vol. 107, 1997, pp. 754-770

⁴⁸ Amitava K. Dutt, "Interest Rate Policy in LDC's: a Post Keynesian View", Journal of Post Keynesian Economics, Vol:13, No:2, Winter 90-91, s.212.

Yeni keynesyen iktisatçılara göre Gelişmekte Olan Ülkelerdeki yatırımları finanse etmek için gerekli olan özel tasarrufların yeterince bulunamaması tamamen mali baskılara bağlandığı için yanıltıcı olabilmektedir. Kredi bazlı kredi sistemi bu ülkelerde daha fazla ilerleme kaydettiğinden, yatırım için gerekli olan fon açığı etkin finansman mekanizmaları ile kapatılabilir. Kredi tabanlı finans sistemlere sahip ekonomilerde para otoriteleri, finansal istikrarsızlıkları önlemek için nispeten istikrarlı faiz oranlarını tercih etmektedir. Hatta enflasyon oranının artışına bağlı olarak negatif faiz oranları ile de ortaya çıkabilmektedir.

Yeni keynesyen yaklaşıma göre finansal serbestleşme her zaman tasarruf ve yatırımları arttıran büyümeyi hızlandıran ve enflasyonu düşüren bir etki göstermektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde önemli ölçülerde finansal bozulmalar vardır. Finans sektöründe istikrarı sağlamak için sadece yatırımların finansmanı için gerekli kaynakların varlığı yeterli olmamakta aynı zamanda etkin bir finansman da yapılması gerekmektedir. Bunun yapılmadığı takdirde atıl duran fonların artması nedeniyle potansiyel büyüme hızı yavaşlayacaktır.

Ödünç verilebilir fonlar teorisi yalnızca tam istihdam varsayımında doğru sonuçlara yol açar. Diğer bir deyişle, kredi miktarındaki artışın desteklediği büyüme süreci, ekonomi tam istihdama ulaşmadan enflasyonist baskılara neden olmaz. Yeni Keynesyen yaklaşıma göre, artan faiz oranları yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir, etkin talebi azaltır ve finansal bozulmalara neden olan büyüme oranını azaltmaktadır.

Yeni keynesyenlerin finansal serbestleşme politikalarını eleştirisinin arkasında yatan diğer bir sorun bu politikaların finansal sistemde istikrarsızlıklar yaratma potansiyeline sahip olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları yeterince gelişmemiştir. Bunun sonucu olarak işletmeler finansman ihtiyaçlarını nispeten daha gelişmiş olan bankacılık sektörünün tarafından sağlanan kredilerden karşılanmaktadır. Sabit bir faiz oranına sahip olmak, birçok gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir faktördür. Bu yüzden yeni Keynesyen iktisatçılar finansal baskı uygulamalarının istikrarlı bir faiz oranı sağlayacağını yatırım ve büyüme süreci üzerinde olumlu bir etkisi olacağını savunmaktadır.⁴⁹

⁴⁹ Tülay Güzel, "Finansal Liberalizasyon Politikalarının Bir Sonucu Olan Uluslar arası Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Finansal Kriz İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s.21.(Yayımlanmamış Doktora Tezi)

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK

Dünya çapında kabul edilen ve uygulanan neoliberal politikalar, sosyo-ekonomik ve hatta kültürel değerlerin ulusal sınırları aştığı küresel bir düzen yaratmıştır. Bu anlamda, küreselleşme ticaret ve finansal açılımı içerir ve ticaret açılımı fon açmak için bir ön koşul olarak kabul edilir.

2.1. TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI

Ekonomideki ticari serbestleşmenin yani ticari açıklığın oranı, kamu müdahalesinden kaynaklanan ticaretin kısıtlanmasına ya da engellenmesine yönelik tarife, vergi, ek ücretler ve politikalarda değişiklik anlamına gelmektedir.

2.1.1. Ticari Açıklığın Tanımı ve Kavramı

Ticaret açıklığı, mal ve hizmetlerin uluslararası düzeyde hareket etmesine, engelleri kaldırmak veya azaltmak anlamına gelir. Başka bir deyişle, ticaretin açılma olgusu, ihracat ve ithalatın önündeki engellerin kaldırılmasını ve bu engellerin azaltılmasını ve ülkenin dış dünya ile ticaret hareketlerinin artmasını içerir. Ticari açıklık kaçınılmaz olarak dış ticaret politikası, serbestleşme ya da serbestleşme gibi terimlerle kullanılmaktadır. Bu anlamda ticarete açıklık dış ticaret politikasının tercihidir. Ulusal güvenlik ve sağlık açısından, ülkeler ulusal endüstrileri korumak ve geliştirmek veya sadece ideolojik nedenlerle ticaret hareketlerine kısıtlamalar getirebilir. Serbestleşme ya da serbestleşme ticaretin açıklığı dahil daha geniş kavramlar olarak görülebilir. Ekonomi politikalarında serbestleşme veya liberalizasyon 24 Ocak'tan itibaren ekonominin neredeyse tüm alanlarında alınan kararlarla Türkiye'nin dünyada yasal, kurumsal ve ekonomik alanlarda bir eklemlenme sürecidir.⁵⁰

2.1.2. Ticari Açıklık Göstergeleri

İktisat yazınında ticari açıklık, genel olarak, gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içinde ticaret hacminin payı $[(\text{İhracat} + \text{İthalat}) / \text{GSYİH}]$ olarak değerlendirilmektedir. Yine de bu ölçütün yaygın olarak kullanılması, ticari açıklığın tanımı ile doğrudan örtüşmesi ve hesaplanmasının kolaylığı ile açıklanabilir. Literatürde ticaret açıklığı ve büyüme arasındaki ilişkiye ilişkin uygulamadan çok farklı sonuçlar elde

⁵⁰ Aslı Selda Bilman, Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2014, s.6 (Yayımlanmış Doktora Tezi)

edilmesinin, konunun kullanılan ticari açıklık göstergelerine ve benimsenen analiz yöntemine son derece duyarlı olduğunu gösterdiği vurgulanmalıdır. Bu nedenle alternatif göstergeleri değerlendirmek çok önemlidir.⁵¹

Ticari açıklığın ne şekilde ölçülebileceğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. David (2005)'e göre bu görüşler altı başlık altında toplanabilir: Ticaret payları, ayarlanmış ticaret payları, fiyat temelli yaklaşımlar, tarifeler, tarife dışı engeller ve bileşik endeksler.

Tablo 1. Ticari Açıklık Göstergeleri⁵²

Ticaret Payları - İhracat ve ithalatın toplam değerinin gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı
Ayarlanmış Ticaret Payları - Leamer(1988) - Çekim Modeli
Fiyat Temelli Ölçümler - Nispi fiyatlar - Reel Döviz Kuru Sapması - Reel Döviz Kuru Değişkenliği
Tarifeler
Tarife Dışı Engeller
Bileşik Endeksler - Dünya Bankası'nın Dış Dünyaya Yönelim Endeksi - Sachs ve Warner

Bir başka çalışmada Harrison (1996) dördü sınıflandırmıştır. Ticarete dayalı ölçümler, fiyat ve idari ölçümler, mikro analizler ve verimlilik çalışmaları ve neden-sonuç analizleri Harrison'ın (1996) görüşü Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Ticari Açıklık Büyüme İlişkisi Alan yazınında Ticari Açıklık Göstergeleri⁵³

Ticaret Paylarına Dayalı Ölçümler - Tahmin Edilen Ticaretten Sapmalar - Leamer (1988) - Ticaret Paylarındaki Değişme - Ticaret Payları
--

⁵¹ David, H. L. (2005). So Many Measures of Trade Openness and Policy: Do Any Explain Economic Growth?. UMI No. 3179497.

⁵² David, a.g.e., s.11-43

⁵³ Harrison, Ann, "Openness and Growth: A Time-Series Cross- Country Analysis For Developing Countries". Journal of Development Economics, 1996, 48, 419-447.

Fiyat Temelli ve İdari Ölçümler -Ticarete Konu Olan Malların Uluslararası Nispi Fiyatları - Yatırım Mallarının Uluslararası Nispi Fiyatları -Ticari Serbestleşme Endeksi
Mikro Analizler ve Verimlilik Çalışmaları -Tahmin Edilen İhracattan Sapmalar -İhracat Artışı -İthalat Etkisi
Nedensellik Analizleri

Brunner (2003) üçlü sınıflandırmadan bahseder. Buna göre, ticaret göstergelerinin ilk grup sınıflandırması ticaret paylarını, fiyat değişimlerini ve korumacılığı ve değişken değişkenleri içermektedir. İkinci gösterge grubu, coğrafi faktörleri dikkate alan araçların değişkenleridir. Üçüncü grubun ek politika göstergeleri vardır (yasalar, makroekonomik göstergeler ve finansal piyasaların yeterliliği gibi altyapı değişkenleri).

Tablo 3. Ticari Açıklık Göstergeleri⁵⁴

Ticaret Payları - Ticaret hacminin GSYİH içindeki Payı - İhracatın GSYİH içindeki Payı - İthalatın GSYİH içindeki Payı
Ticaret Akımları - Leamer (1988) Tahmincisi -Çekim Modeli -İnşa Edilmiş Ticaret Payları -Hiscox ve Kastner (2002) Tahmincisi
Fiyat Temelli ve İdari Ölçümler -Nispi Fiyatlar -Tarifeler -Tarife Dışı Engeller
Endeksler -Dış Dünyaya Yönelim Endeksi -Sachs ve Warner (1995a) Endeksi -Yoğunlaşma Endeksi -İhracat Mal Kompozisyonu Endeksi

⁵⁴ Bilman, a.g.e., s.8

2.1.2.1. Ticaret Payları

Ticari farkın hesaplanmasında en yaygın yöntem ticaret paylarıdır. Bazı yazarlar tarafından "ticaret yoğunluğu oranı" olarak da adlandırılan bu kriter, ihracat ve ithalat ile GSYİH'ya orantılı olarak elde edilmektedir. İhracat, ithalat ve GSYİH ile ilgili verilerin, bazı ülkeler için bile kolayca bulunabilmesi, bu oranın yıllardır hesaplanması ve yapılması, araştırmacıların bu kriteri açıklık hesaplamalarında dikkate almasını sağlamaktadır. Ticaret yoğunluğu oranı sıklıkla kullanılmasına rağmen, bazı dezavantajları vardır. Bu ölçüm yönteminin ülkenin büyüklüğünün bir ölçüsü olduğu, ticaret akışlarının yönünün (iç ve dış), diğer bir deyişle ülkenin ticari açıklığının ölçüsü olmadığı düşünülmektedir. Bu aynı zamanda, daha yüksek derecede ticari açıklığa sahip ülkelerin daha liberal ticaret politikalarına veya düşük ticaret açıklığı oranlarına sahip ülkelerin olduğu görüşünü ifade etmede hatalı sonuçlara yol açabilir. Çünkü ticaret politikalarının (ülkenin coğrafi konumu, nüfus, yapısal ve çevresel faktörler, küresel pazarlardaki ani değişimler) gibi yüksek etkisine ek olarak, ticaret faktörleri de ülkelerin ticari açıklık oranında rol oynamaktadır. Ticaret payları yönteminin eksikliklerinin üstesinden gelmeye çalışanlar arasında bulunan Frankel ve Romer, ticaret yoğunluğu ve gelir ilişkisi coğrafi özellik çerçevesinde (Ülkelerin büyüklüğü, ticaret ortaklarının birbirlerine komşu olup olmadıklarını ve tamamen kara ile birbirlerine bağlı olup olmadıkları) faktörler ve ticaret arasındaki ilişkiyi vurgulamışlardır. "Örneğin Yeni Zelanda diğer pek çok ülkeden coğrafik olarak uzakta bulunduğundan dolayı az ticaret yapmakta, buna karşın Belçika dünyanın en popüler çoğu ülkesiyle yakın komşu olması nedeniyle fazla ticaret yapmaktadır. (İhracat + ithalat) / GSYİH açıklık oranını, coğrafi faktörlerin bir fonksiyonu olarak ele almışlar ve ticari partnerlerin birbirlerine olan uzaklığının ticaret üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu yanında, denize kıyısı olmayan bir ülkenin de ticaretinin az olduğu gibi sonuçlara ulaşmışlardır." Coğrafi faktörlerden etkilenen ticaret açıklık ile gelir arasındaki ilişkide bulunan sonuç, ticaretin geliri artırmasıdır. Araştırma, ithalat ve ihracatın açıklık ve gelirin coğrafi bileşenleri arasındaki oranındaki% 1'lik bir artışın, kişi başına milli geliri% 2 veya daha fazla artırdığını bulmuştur.⁵⁵

Alcala ve Ciccone, ticaret ve verimlilik ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, "gerçek açıklık" (real openness) dedikleri ölçütü kullanmışlardır. "Ticarete konu olmayan emtia fiyatları sabit olmakla birlikte, daha fazla uzmanlık daha fazla ithalat gerektirdiğinden yüksek derecede uzmanlık açıklığı arttırmaktadır. Ancak yüksek

⁵⁵ Dowrick, S. ve Golley, J., Trade Openness and Growth: Who Benefits?. Oxford Review of Economic Policy, 2004, 20 (1): 38-56.

derecede uzmanlaşma, ticarete konu olmayan malların fiyatlarını artırarak açıklığı da azaltır. Bu nedenle, uzmanlık ve açıklık arasındaki bağlantı monoton bir bağlantı değildir. Monoton olmayan bu ilişki, açıklığın yüksek kısmının, daha yüksek satın alma gücüne göre ortalama işgücü verimliliği ile ilişkili olmadığı anlamına gelir. " Bu monoton olmayan ilişkiden dolayı satın alma gücü paritesine göre belirlenen verimlilik artışları ile açıklık oranı elde edilmektedir.

2.1.2.2. Ticaret Akımlar

Düzeltilmiş ticaret akımları kategorisi, beklenen serbest ticaret akımlarından gerçek ticaret akımlarından, ticaret politikası kriterlerini şekillendirmek için sapmaları kullanır. Bu kategoride kullanılan modellerden biri Hexer-Ohlin teoremi olarak adlandırılan faktör donatımı teorisine dayanmaktadır. Leamer, açıklık ölçüsü olarak düzeltilmiş ticaret yoğunluğu oranını kullanarak 53 ülkede 183 farklı malın net ticaret akışını tahmin etmek için bir model faktör oluşturdu. Leamer'e göre, düzeltilmemiş ticaret yoğunluğu, arzı yüksek ülkelerinin faktör yoğunluğu nedeniyle en açık ülkeler olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu ülkeler hiçbir engel olmadığında en yüksek ticaret seviyesine sahiptir. Düzenlenmiş ticari yoğunluk oranı, kaynak arzında farklılıklara izin verir.⁵⁶

$$TYOD = (\sum_j | N_{ij} | - \sum_j | N^*_{ij} |) / GSMH_i$$

"TYOD ayarlanmış ticari yoğunluk oranıdır. N_{ij} i ülkesindeki j malının gerçekleşen ticari akımını, N^*_{ij} ise model tarafından tahmin edilen ticari akımı ifade etmektedir. N_{ij} ve N^*_{ij} arasındaki farkın GSMH'ya bölünmesinin nedeni ülke boyutunun etkilerini ortadan kaldırmaktır. Başka bir deyişle modelde GSMH tarafından ağırlıklandırılmıştır. Leamer faktör modeli ile, tahmin ettiği ticaret akımları ve ortaya çıkan ticaret akımlar arasındaki fark (Leamer'e göre, bu fark ticaret engelleri seviyesinin bir göstergesidir ve fark ne kadar büyük olursa ülke o kadar açık olur), GSMH'nın düzeltilmiş ticaret yoğunluğuna oranıdır. Bu oran açıklık ölçütü olarak kullanılır."⁵⁷

2.1.2.3. Tarifeler

Ticaret kısıtlamasının en etkili ve yaygın olarak kullanılan aracı tarifeler, kısıtlamanın en doğrudan göstergeleri olarak kabul edilir. Bu nedenle, ticari açıklığı ölçmek için kullanılan araçlardan biridir. Ancak verilere zor erişim, yöntemin sıklıkla kullanılmasını engeller. Tarifelerle bağlantılı olarak kullanılan ölçümler bazıları sıradan ortalama tarife oranları, ağırlıklı ortalama tarife oranları, tarifelerden gelirin toplam ticarete oranı, tarifelerden elde edilen gelirin toplam ithalata oranı,

⁵⁶ E. E. Leamer, "Measures of Openness", UCLA Working Paper, 1987, No:447. s.4-5

⁵⁷ Leamer, a.g.e., s.4-5

tarifelerden elde edilen gelirin GSYİH'ye oranı, etkin koruma oranları, tariflere konu olan ticaret oranı, toplam ticarete tabi tutulması, vb. gösterilir. Açıklık, verimlilik ve büyüme arasındaki bağlantıyı inceleyen ve açıklık için dokuz farklı kriter kullanan Edwards çalışması iki kritere dayanmaktadır (imalat sanayiindeki ortalama ithalat tarifeleri ve uluslararası ticaretten toplam ticarete tarife gelirlerinin yüzdesi)

Dolar ve Kraay, ülkelerin 1985-1995 dönemi için beş yıl boyunca ağırlıklı tarife oranlarını incelediler ve tarifelerin genellikle azaldığını fark ettiler. Aynı ankette bazı ülkeler için tarife oranlarının düşmesine rağmen, dış ticaretin hacim / GSYH oranının düştüğü de dikkat çekicidir.⁵⁸

2.1.2.4. Tarife Dışı Engeller

Tarife dışı engeller, ticareti yapılan mal ve hizmetlerin fiyatlarını veya miktarlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen tarife dışı korumacılıktır. Dünya ticaretindeki ağır kullanım ve tarife kısıtlamalarına ek olarak, azalan tarifelerle birlikte, bazı ülkeler tarafından kullanılan tarife dışı engeller dünya ticaretini çok daha kısıtlayıcı duruma getirebilir. Tarife dışı engellerin bir örneği olarak; ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, sübvansiyon uygulamaları, görünmez engeller vb. gösterilir.

Ticaretin açıklığını ölçmenin bir yolu olarak tarife dışı engellerin kullanılması doğru yöntem olarak kabul edilmez. Bunun nedenleri; Resmi ve şeffaf engeller yoktur, her türün birbirinden çok farklı etkileri olabilir. Veriler yetersiz. Bu nedenlerle, bu kriterler çalışmaların dışında bırakılmıştır. Tarife dışı engeller ticaret engellerini tespit etmede ticaret yoğunluğunu ve açıklığını ölçmek için kullanmaktan daha önemlidir. Tarife dışı engeller ticaretinin boyutu açıkça gösterilebiliyorsa, tarife dışı engeller ticaretinin toplam dış ticarete oranı, çeşitli ticaret açıklığı kriterlerine ek olarak bir kriter olarak kullanılabilir.⁵⁹

2.1.2.5. Nitel Ölçütler

Nitel ölçütler, sayısal olarak ifade edilemeyen ve modellerde gölge değişken olarak kullanılabilen ölçütlerdir. Örneğin; Sachs-Warner'ın endeks kriterleri içerisinde yer alan "sosyalist bir ekonomik sistemin bulunması ve ihracatta kamu tekelinin varlığı"¹⁴⁵ nitel ölçütlere örnektir. Dolar ve Kraay ise "DTÖ'ye üyeliği"¹⁴⁶ gölge değişken olarak çalışmalarında kullanmışlardır.

⁵⁸ Bilman, a.g.e., s.50

⁵⁹ M. Fugazza ve J. C. Maur Non-Tariff Barriers in Computable General Equilibrium Model. Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series, United Nations Conference on Trade and Development, 2008, No. 38.

2.1.2.6. Fiyat Temelli Ölçütler

Fiyata dayalı kriterler, iç piyasa fiyatlarını uluslararası fiyatlar veya karaborsa döviz kuru priminin neden olduğu fiyat çarpıklıklarıyla karşılaştırarak ticaret politikalarının yönünü belirlemeye çalışan bir yöntemdir. Tarife ve tarife dışı engellerin etkilerini de içerdiği ve güncel veriler olduğu için fiyat temelli kriterlerin yorumlanması daha kolay olarak değerlendirilmektedir.

Bu fikirdeki araştırmacılardan biri olan Dollar, Summers ve Heston, veri sepetindeki tüketici fiyat endekslerini kullanarak reel döviz kuru bozulma endeksini oluşturdu ve döviz kurunun varsayılan serbest ticaret seviyesinden ne kadar saptığını ölçmeye çalıştı. Dollar tarafından kullanılan iki endeks reel döviz kuru endeksinden ve reel döviz kuru değişkenlik endekslerinden sapmadır. ABD fiyatları referans fiyatlar olarak alınır ve nispi fiyat seviyesinin bir endeksi oluşturulur.⁶⁰

$$RPLi = 100 \times ePi / PU.S.$$

Bu denklemde RPLi i ülkesinin nispi fiyat düzeyini, e döviz kurunu (dolar / ulusal para), Pi i ülkesinin tüketici fiyat endeksini ifade etmektedir. Eğer üretilen tüm mallar ticarete konu olsaydı ve hiçbir ticaret engeli bulunmasaydı, bu endeksin değeri 100 olacaktı. Ancak, ticarete konu olmayan malların üretimi, bu endeksin yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda, ülkeye ait faktör donatımı ile ticarete konu olmayan malların fiyatları arasında sistematik bir ilişki olduğu varsayılarak, ülkenin faktör donatımı dikkate alacak bir endeks geliştirilmesi gerekli olmuştur. Diğer bir deyişle, kısa vadeli döviz kuru dalgalanmalarının endeks üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak için 1976-85 yılları arası ortalaması kullanılmıştır. Görüşmelerde satın alma gücü paritesi koşullarının mutlak ve / veya göreceli olarak karşılanacağı, ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin fiyatlarının kişi başına gelir ve ülke faktör donatımı ile ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, kişi başına düşen geliri yukarıdaki endekse ekledi, yeni bir endeks hesapladı, reel döviz kurunun yanı sıra reel döviz kurundaki ortalama dalgalanmaları tartıp 95 ülkeyi dört gruba ayırdı. Bu endekse göre sıralama diğer anketlere göre yapılmış ve daha önce beklenmedik bulgular ortadan kalkmıştır. Dolar bu endeksi, ekonomide uygulanan dış ticaret politikaları sonucunda ekonominin dış açıklığının bir ölçüsü olarak kabul etmiş ve dış ticaret büyümesinin bağlantılarını analiz etmeye devam etmiştir.

Dollar, kişi başına düşen GSYİH büyüme oranı bağımlı değişken ve daha önce hesaplanan çeşitli açıklık endeksi varyasyonları ve yatırım oranları bağımsız

⁶⁰ Bilman, a.g.e., s.18

değişkenler gibi regresyon denklemini tahmin etmiştir. Yatırım oranları katsayısını pozitif, dışa dönüklük endeksinin katsayılarını negatif ve anlamlı bulmuştur. Ancak, R^2 oldukça düşüktür, 0.38 olarak bulunmuştur. Büyümenin etkilerinin en yoksul ülkelerde aynı sonuçları üretip üretmeyeceğini test etmek için en yoksul 48 ve 24 ülke için tahminler yapılmış ve sonuçların nitel olarak aynı olduğu varsayılmıştır. Başka bir deyişle, az gelişmiş ülkelerin ticareti serbestleştirerek, reel döviz kurunu devalüasyonu tabi tutarak ve istikrarlı bir döviz kurunu koruyarak büyüme performanslarını artırabilmeleri önerilmektedir.

Bu Dollar çalışmasında, dışa açık ekonomi çalışmalarında hem en çok alıntı yapılan hem de en eleştirilen eserdir. Dolların en kapsamlı eleştirisi Rodriguez ve Rodriguez tarafından yapıldı. Rodriguez ve Rodriguez, Dolların kullandığı reel döviz kuru sapma endeksinin ve reel döviz kuru değişkenlik endekslerinin ne kadar dışa açıklık göstergesi olabileceğini eleştirmektedir. Rodrik ve Rodriguez'e göre, sapma endeksi; İhracat vergileri ve teşvikleri yoksa, tek fiyat yasası sürekli olarak uygulanırsa ve ulusal fiyat düzeyleri, taşıma maliyetleri ve diğer coğrafi faktörler nedeniyle ulusal fiyat seviyelerinde sistematik farklılıklar yoksa bir açıklık ölçüsü olabilir. Rodrik ve Rodriguez'e göre, bu koşullara uyum gerçeklere aykırıdır. Frankel ve Romer'in çalışmalarını incelerken daha önce açıklandığı gibi; coğrafi faktörler (ve dolayısıyla taşıma maliyetleri) ülkelerin açıklık derecesini etkiler ve böylece ülkeler arasında farklılıklara neden olur.

Ticaretin açıklığını ölçmeye yönelik tekniklerin bolluğu ve bu konuda fikir birliği eksikliği araştırmacıların bu teknikler arasından seçim yaparken dikkatli olmalarını gerektirmektedir. Leamer'in belirttiği gibi, sorun, belirli bir yöntemin açıklığı mükemmel bir şekilde ölçüp ölçemeyeceği değil, hangi yöntemin en iyi ölçümü yapabileceğidir. Çünkü hiçbir yöntem açıklığı mükemmel bir şekilde ölçemez.

2.1.2.7. Endeksler

Son yaklaşım endekslerdir. Bu yaklaşımda ticaret engelleri, yapısal özellikler ve kurumsal düzenlemeler de dahil olmak üzere sübjektif bir değerlendirme yapılır. Bu ölçüm yöntemlerini geliştirmenin ve kullanmanın nedeni, ticaret açıklığının ekonomik politika ve ekonomi sisteminin diğer alanlarıyla etkileşime girdiği fikridir. Başka bir deyişle, tamamlayıcı politikaların rolü ihmal edilmemelidir. Bu bağlamda, ticaret açıklığı ve büyüme arasındaki bağlantı, makroekonomik istikrar, altyapı,

eğitimsel kazanım, coğrafi faktörler, uzaklık gibi faktörlerin etkisine bakılmaksızın değerlendirilemez.⁶¹

Dünya Bankası'nın yaklaşımı, ilk olarak Dünya Kalkınma Raporu 1987'de tanıtılmıştır. Dünya Bankası'nın dış dünyaya yönelim endeksi 41 az gelişmiş ülkenin 1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri verilerine göre şu kriterler dikkate alınarak geliştirilmiştir;

- Efektif koruma oranı,
- Doğrudan ticaret kontrolleri (kotalar gibi) ve ihracat teşvikleri ve
- Döviz kurunun aşırı değerlenmiş olup olmadığı.
- İhracat teşviklerinin kullanımı

Bu kriterler çerçevesinde incelemeye konu olan ülkeler, en dışa açık olandan en dışa kapalı olana doğru dört gruba ayrılmıştır:

- Fazlasıyla dış dünyaya yönelmiş ülkeler,
- Kısmen dış dünyaya yönelmiş ülkeler,
- Kısmen içe yönelik ülkeler ve
- Fazlasıyla içe yönelik ülkeler

1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri için 41 ülke ele alınmış ve bu ülkeler, Fazlasıyla dışa yönelik, kısmen dışa yönelik, kısmen içe yönelik ve fazlasıyla içe yönelik ekonomiler olarak sınıflandırılmışlardır. Aşırı dışa dönük ülkeler, ticari ve döviz kontrolleri ya yoktur ya da çok düşüktür; kısmen dışa dönük ülkeler, engellerin orta düzeyde olduğu ülkeler; kısmen içe dönük ülkeler, ticari kontrollerin yaygın olduğu ve yerli üretimin bir öncelik olduğu ülkeler; aşırı içe dönük ülkeler, yerel pazarlar için etkili korumanın yüksek olduğu ve döviz kurunun son derece değerli olduğu ülkelerdir. Bu sınıflandırmayı yaparken Dünya Bankası ülkenin nüfusunu dikkate almaktadır. Bu çalışmanın sonucunda Dünya Bankasının ulaştığı sonuç; dışa dönük ekonomilerin ekonomik performansının içe dönük ülkelerinkinden çok daha yüksek olduğudur. Ancak Dünya Bankası'nın bu kararına yönelik eleştiriler de mevcuttur.⁶²

“Sachs ve Warner ise ülkeleri yukarıda verilen beş kritere göre açık ya da kapalı olarak sınıflandırmış ve 1970-1989 dönemi için 79 ülke ile yapılan analizde, gelişmekte olan açık ekonomilerin yılda %4,49, gelişmekte olan kapalı ekonomilerin %0,69, gelişmiş açık ekonomilerin %2,29, gelişmiş kapalı ekonomilerin ise %0,74 oranında büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴⁹ Çalışmadan

⁶¹ D. Rodrik, The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work. Overseas Development Council Policy, 1999, 24

⁶² J. Frankel ve D. Romer (1999). Does Trade Cause Growth?. American Economic Review, 89 (3): 379–399.

çıkan diğer bir sonuç ise açık ekonomilerin kapalı ekonomilere göre %2,4 oranında daha hızlı büyüdüğü ortaya konulmuştur.”

Sachs-Warner'ın ticaret politikası kısıtlamalarının önemini ölçmeye yönelik başarılı çabalarına rağmen, Berg ve Krueger ticaret rejimlerinin kısıtlama derecesini ayırt edemediğine inanmaktadır. Sadece Sachs-Warner'ın testlerini zor geçen bir ülke tam olarak açık olmayabilir. Berg ve Krueger, Sachs-Warner endeksini karaborsa priminin ticaret politikalarından başka faktörleri ölçtüğünü ve karaborsa priminin bu başarıyı makro ekonomik istikrar yerine ticaret açıklığı lehine dayandığını için eleştirdiler.

Brahmbhatt ve Dadush dört kritere dayalı bir entegrasyon oranı endeksi oluşturmuşlardır. Uluslararası ticaretin GSYİH'ye oranı, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye oranı, kredibilite oranı ve üretimin ihracat içindeki payı kriterlerini kullanarak ihracata hızlı entegrasyona sahip ülkelerin daha hızlı büyüdükları sonucuna varmışlardır.

Bir endeks oluşturarak açıklığı ölçen çalışma sayısı oldukça fazladır ve tercih de edilmektedir. Bunun nedeni, açıklığı tek bir kriterle ifade etmekten ziyade, açıklığın birçok faktörden etkilendiği varsayılarak ölçüm yapmak daha iyidir.

2.2. TİCARİ AÇIKLIĞIN TEORİK TEMELLERİ

2.2.1. Klasik Teori

İktisat bilimine sistematik bir yaklaşım benimseyen Smith, merkantilist iktisatçıların fikrinin aksine, dünyanın değerli kaynaklarının sabit olmadığını ve işgücü ve alanında uzmanlaşarak bu kaynakların verimliliğini arttırmanın mümkün olduğunu savunuyor. “Smith'e göre, aynı sayıda insanın öncekinden daha fazla iş yapabilmesinin üç ana nedeni var. İlki, her işçinin kendi işindeki becerilerini geliştirmektir. İkincisi, bir işten diğerine geçerken boşa kaybedilen zamanın tasarrufu ve üçüncüsü, işi kolaylaştıran ve bir kişinin birçok insanın yapabileceklerini yapmasına izin veren makineleşmedir. Smith, bu üç faktör sayesinde ekonominin genişleyeceğini ve üretimde verimliliğin artacağını savunuyor.”⁶³

Smith, serbest ticaretin ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını mutlak üstünlükler teorisi aracılığıyla açıklar. Smith'e göre, bir ülkenin başka bir ülkeye göre daha az maliyetle ürettiği ürünün üretiminde uzmanlaşmalıdır ve o ürünü ihraç etmeli ve daha maliyetli olan ürünün ithal etmelidir. Smith, kaynakların etkili bir

⁶³Adam Smith, Ulusların Zenginliği, çev. A. Yunus-M. Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985. s.21

şekilde tahsis edilmesinin ancak serbest ticaretin yararları ile sağlanabileceğini vurgular.⁶⁴

Mutlak üstünlükler teorisi ülkelerin hangi ürünlerin üretiminde mutlak olarak daha üstün ise o ürünün üretiminde uzlaşması gerektiği savunur. Bu nedenle Smith'e göre bir ülkenin tüm ürünleri başka ülkelere daha ucuza üretebiliyorsa, dış ticaret yapması karlı olmayacaktır. Smith'in mutlak üstünlükler teorisi'nin bu eksikliğidir. David Ricardo karşılaştırmalı üstünlük teorisiyle üstesinden gelmeye çalıştı. Ricardo'ya göre ülkelerin dış ticaretten fayda sağlamak için mutlak bir üstünlüğe sahip olmaları gerekmiyor. Ricardo'ya göre, bir ülke birden fazla üründe mutlak üstünlük açısından birçok üstünlüğe sahipse, çok maliyet avantajına sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşmalı ve diğer ürünü ithal etmelidir.

Smith ve Ricardo, geliştirdikleri dış ticaret teorilerini doğal kaynakların ve sermayenin lehine emeğin birikmiş şekli olarak düşünmüşlerdir. Ayrıca dış ticaret teorilerinde talep yönünü ihmal ederek sadece arz yönünü düşünmüşlerdir. Dış ticaret karlarının belirlenmesi açısından eski iktisatçılar tarafından ihmal edilen talep faktörünü içeren analiz, daha sonra neo klasikler tarafından geliştirilecek bir karşılıklı talep kanununu getirmiştir. Ayrıca, karşılıklı talep yoluyla dış ticaretin teknolojik gelişmeyi etkileyeceğini ifade etmiştir. Mill'e göre, yeni bir ihracat kalemi getirmeyi veya ihracat mallarının üretim maliyetini azaltmayı içeren inovasyon şeklinde ortaya çıkan teknolojik gelişme, ihracat mallarının verimliliğini artırıyor ve ülkenin karşılıklı talep ile belirlenen daha ucuz ithal mallar elde etmesini sağlıyor ve böylece dış ticaret karları artar.⁶⁵

2.2.2. Neo Klasik Teori

Mill'in Karşılıklı talep Kanunu John Fred Marshall tarafından da daha fazla geliştirilmiştir. Marshall Mill'in çalışmalarına dayanarak, Teklif eğrileri ile birlikte geliştirmiştir. Teklif eğrisi, belirli bir miktarda ithal ürün karşılığında farklı fiyatlara ne kadar ihracat malının sunulacağını gösteren bir eğridir. Diğer yandan haberler, klasik iktisatçılar tarafından uluslararası ticaretteki malların değerini ölçmek için kullanılan emeğin değer teorisi yerine fırsat maliyetleri kavramını kullanmışlardır. Fırsat maliyeti teorisine göre, bir ürünün fırsat maliyeti, o ürünün üretiminde seçilen tüm üretim faktörlerinin toplam maliyetinden oluşmasıdır. Haberler, emek dışındaki faktörler dikkate alınır, iki farklı ülkedeki fırsat maliyetleri farklı şekilde ele

⁶⁴S. Y. Saçık, Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2009, 1 (18), 525-548.

⁶⁵Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2003, Cilt 4, Sayı 2, ss. 175-186

alınırsa, karşılaştırmalı üstünlük teorisi, emek değer teorisine dayanmadan aynı sonuçları üretecektir.

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, üretim maliyetleri ülkeler arasında değiştiği sürece karlı bir dış ticaret farkının kaynağını açıklamıştır. Eli Heckser, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin bu faktör eksikliğiyle faktör donatımı teorisiyle üstesinden gelmeye çalıştı. Daha sonra Bertil Ohlin faktör donatımı teorisini geliştirmek için çalışmalar yaptı. Teori, bu ikisinin çalışması nedeniyle Heckscher-Ohlin teorisi olarak adlandırılmaktadır. Teori, ithalat ve ihracat modelleri ile faktör donatımı ve üretim yönetimi arasında bağlantı kurar. Hecksher Ohlin teorisi daha sonraki teorik ve ampirik çalışmalarda önemli bir rol oynamıştır.

2.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri

İktisat teorisinde dış ticaret konusunda Klasik iktisatçıların görüşü önemli yer etmektedir. Bununla birlikte, faktör donatımı teorisinin uluslararası ticaret akımlarını açıklamak için yeterli olmaması, ürün rekabetine ve ölçek ekonomilerine önem veren "yeni dış ticaret teorileri" olarak bilinen yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yeni dış ticaret teorilerine göre, ticaret ve ticaret gelirleri herhangi bir karşılaştırmalı üstünlük modelinden bağımsız olarak ortaya çıkabilir, çünkü firmalar rekabet ekonomisinin mükemmel olmadığı bir ortamda ölçek ekonomilerini kullanır ve ürünlerdeki farklılıkları izler. Coğrafya ve ticaret literatürü, taşıma maliyetleri, pazar büyüklüğü ve ticaret politikası rejimlerinin bir sonucu olarak sanayi ve bölgesel eşitsizliklerin birikimine odaklanan bu araştırma endüstrisinin içsel bir uzantısıdır.⁶⁶

2.2.3.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Keesing ve Kravis tarafından sunulan nitelikli işgücü teorisine göre, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin önemli bir kısmı nitelikli işgücü farklılığıyla açıklanmaktadır. Her ülkenin endüstriyel yapısı farklıdır. Bu farkın nedeni faktör fiyatları, faktör verimliliği ve faktör oranlarıdır. Mesleki veya nitelikli işgücü bakımından zengin ülkeler, bu faktörler tarafından üretilen mallarda, büyük ölçüde faktörlerdeki üretimlerinden uzmanlaşmaktadır. Öte yandan, niteliksiz işgücü bulunan ülkeler niteliksiz işgücü içeren malların üretiminde uzmanlaşmıştır. Nitelikli işgücü bulunan ülkeler bu ürünleri üretip ihraç ederken, niteliksiz işgücü bulunan ülkeler niteliksiz işgücü içeren mallar üretmekte ve ihraç etmektedir.

⁶⁶ Sadık Arslan, Türkiye'de Bilgiye Dayalı İktisadi Büyümeye Geçiş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, Eskişehir, 2007, s.43 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

Keising, nitelikli emeğin sadece dış ticaretin belirlenmesinde önemli bir rol oynamasının yanı sıra iktisadi büyümede de aktif bir rol aldığını savunuyor.

Nitelikli bir işgücü yoğun bir ülkenin ticari serbestleştirme uygulamalarında, nitelikli işgücüne sahip ülke tarafından üretilen malların nispi fiyatlarında bir artış olacaktır. Hesker Ohlin teorisine göre, durum bu ürünün üretiminde uzmanlaşmayı gerektirir. Sonuç olarak, nitelikli işgücü kullanmayan ürünler için üretim ve istihdam seviyesi azalmaktadır. Bu durum niteliksiz emek arzında artışa neden olmaktadır. Nitelikli emek teorisi, Hexer Olin'in teorisine insan sermayesi ekleyerek dış ticareti açıklar. Hesker Ohlin'in teorisine aykırıdır.

2.2.3.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner (1961) tarafından tanıtılan "Teknoloji Açığı Teorisi", gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre, ülkelerden biri kesinlikle diğerinin önünde yenilik bulacak ve onu ekonomik yaşama adapte edecektir. Bu teknoloji taklit edilene kadar, bu yeniliği getiren ülke ile ilgili ürünler için diğer ülkeler arasında ticaret olacaktır. Ayrıca getirdiği dinamiklerle ekonomik büyüme sürecini de teşvik edecektir. Freeman (2004), imitasyon mallardaki yavaşlamanın talepteki yavaşlamadan daha uzun olmasına rağmen teknoloji açığının kapatılmayacağını vurguluyor ve ülkelerin Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) kalitesi ve ölçeği gibi teknik yenilikleri kullanabileceğini ve dinamik ölçek ekonomilerini kullanabileceğini savunmaktadır.

Teknoloji açığı teorisine göre, teknolojik yenilikler üretimde fark yaratıyor. Ülke, inovasyonun meydana geldiği üründe karşılaştırmalı bir üstünlük sağlar. Bu şekilde teknolojik yenilikler diğer ülkelere ihraç ediliyor. Diğer ülkelerin bu teknolojiye ulaşana kadar ihracatta ki üstünlük devam etmektedir. Teori, bu yenilikleri bulan firmaların patent ve fikri mülkiyet yasalarına sahip yeni teknolojiler sayesinde ortaya çıkan yeniliklerin korunması sonucunda tek el gücüne sahip olacağını savunuyor. Bu nedenle, bu yeniliklerin yaratıldığı ülkeler, bu malların üretiminde karşılaştırmalı bir üstünlük elde etmektedir. Teknoloji diğer ülkelere kullanılıyorsa ve zaman içinde daha ucuza üretilirse, ilk ülke bu üstünlüğü kaybeder.⁶⁷

2.2.3.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Vernon'un katkısıyla geliştirilen bir teknoloji eksikliği teorisi biçimi olarak, ürün dönemleri teorisi, belirli bir ürünün üretiminin, ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durduğu aşamaya kadar zaman içinde daha basit hale geleceği fikrine

⁶⁷ Nursen Vatansever Deviren, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Mevzuat Dergisi, Sayı:81, 2004, Eylül, s.2.

dayanır. Vernon, gelişmemiş ve gelişmekte olan bazı ülkelere yapılan ihracattaki hızlı artışı açıklamaya çalışan modelinde Vernon, bazı ürünlerin üç aşamaya ayrılabilir ömürleri takip ettiğini öne sürdü.

- I. Başlangıçta ürün, iç piyasa için üretilmiştir ve sürekli gözden geçirilerek geliştirilmektedir. Dış piyasalarda satılsa da, sürekli gözden geçirildiğinden ürün icat edildiği ülkede üretilecektir.
- II. Ürünün olgunlaşmasıyla ve yurtdışındaki satışların artmasıyla birlikte şirketin dış talebi en azından ürünün bir parçası olan bir pazarlama bağlantısı oluşturur dış pazarda üretim yapmanın daha ucuz olabileceğini fark eder.
- III. Son adımda, yenileme ve inceleme süreci duraklar dışardaki Üretim maliyetleri daha düşükse, ürün yurtdışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilmektedir.

Ürün dönemleri teorisinin varsayımları;

- Karşılaştırmalı Üstünlük ürünün hangi dönemde olduğuna göre değişmektedir.
- Teknik bilgi kolaylıkla elde edilemez
- Ölçek ekonomiler ve dışsal ekonomiler vardır
- Üretim ve pazarlama yöntemleri zamanla değişebilir
- Tüketici zevk ve tercihleri ülkeler arasında farklıdır
- Monopol ve oligopol piyasalar geçerlidir
- Çokuluslu şirketler vardır.

Ürün dönemleri teorisi, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışını dikkate almak için işlevseldir. Ürün / teknoloji gelişmiş bir ülkede üretilir ve geliştirilir; Teknoloji olgunlaştığında, seri üretim en düşük maliyetle gerçekleşir. Bu aşamada, ürün yeni bir sanayileşmiş ülkede üretilmekte ve özellikle emek maliyetlerinin toplam maliyetlerde büyük bir payı varsa ve taşıma maliyetleri diğer gelişmiş ülkelere göre daha düşükse, yeni sanayileşen bir ülkede üretilir ve dünyanın geri kalanına ihraç edilmektedir. Teori, son zamanlarda Hong Kong, Singapur, Tayvan, Çin, Endonezya ve Tayland'ın artan ihracat performansını açıklamak için kullanılıyor.⁶⁸

2.2.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Dış ticareti belirleyen unsurun maliyet koşullarından çok tüketicilerin zevk ve tercihleri olduğunu vurgulayan Linder (1961) "Tercihlerde Benzerlik Hipotezi"ni ortaya atmıştır. Bu yaklaşım, halkın en çok talepte bulunduğu ürünler ülkedeki firmalar tarafından üretilecektir. Buna istinaden ülke içerisinde bu ürünlerin geniş kapsamlı piyasası bulunmaktadır. Aynı zaman da bu ürünler yurt dışına ihraç edilmektedir.

⁶⁸ Erol Kutlu, "Uluslararası Ticaretin Ekonomik Teorisi", Uluslararası İşletmecilik, Editör: İNAN, Ö., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009, s.34-35.

Üretici ülkedeki insanlarına benzer zevk ve tercihteki ülkeler bu ürünler için en uygun ihraç edilecek ülkelerden oluşmaktadır. Teoriye göre, ilk olarak insanlar tarafından aranan ürünler üretilir ve bu nedenle bu ürünler ihraç edilir. Azınlık gruplarının ülkede çok zengin ve çok fakir olarak talep ettiği ürünler ithal ediliyor. Bu şekilde talep yapısı benzer ülkeler daha fazla ticaret yapılmaktadır. Buna göre, gelir tüketicilerin zevk ve tercihlerini; zevk ve tercihler ise dış ticareti belirlemektedir. Dolayısıyla, benzer gelir düzeylerine sahip olan ülkelerdeki tüketiciler benzer zevk ve tercihlere sahip olacaklarından, bu ülkeler arasında bir ticaret söz konusu olacaktır. Ülkelerin ne tür ürünler konusunda uzmanlaşacağı ülkelerin iç taleplerine ve ülkelerin gelir düzeyine bağlıdır. Gelir seviyesi birbirine yakın ülkeler arasındaki ticaret hacmi gelir seviyesi farklı ülkeler arasındaki ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında daha yüksek olmaktadır.⁶⁹

2.2.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorileri

Ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. İçsel ekonomiler, firmaların kendi iç dinamiklerindeki gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, üretim arttıkça maliyetlerin düşmesi, finansal kaynakların ucuz ve uzun vadeli bir şekilde temin edilebilmesi, işgücünün yaparak öğrenme süreci gibi gelişmeler içsel ölçek ekonomileri yaratırlar. Dışsal ölçek ekonomileri ise firma dışında devlet yatırımları veya yardımları ve firmanın bağlı olduğu endüstrideki gelişmelerden ortaya çıkmaktadır. Örneğin, firmanın faaliyetlerini sürdürdüğü bölgeye yapılan altyapı yatırımları firmanın maliyetlerini düşürücü etki yaratabilmektedir ya da firmanın bağlı bulunduğu endüstrinin gelişmesi firmanın nitelikli girdi temin etmesini sağlayabilmektedir. İşte bu avantajlar artan üretim ve ihracata bağlı olarak ekonomik büyümeyi de olumlu yönde etkileyecektir. Krugman (1980) ölçek ekonomilerine dikkat çektiği çalışmasında, ürün farklılaştırmasını ve monopolcü rekabetin geçerli olduğu bir piyasa yapısını da içeren yeni bir teorik çerçeveye tanıtmaktadır. Buna göre, eğer iki ülke talep koşulları bakımından benzer ise daha büyük olan ülke, üretiminde ölçek etkisi taşıyan ürünün üretiminde mutlaka avantajlı olacaktır.⁷⁰

2.2.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Uluslararası ticarete mal farklılaştırması olarak da adlandırılan bu yaklaşımlarda tam rekabet piyasasındaki “homojen mal” varsayımı terkedildiğinden ülkeler aynı tür malları hem ihraç hem de ithal edebilmektedirler. Buna göre, firmalar talebe göre üretim yaparken ölçek ekonomilerinden

⁶⁹ Nazım Öztürk, Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, Palme Yayıncılık, Ankara s.38-39

⁷⁰ P. Krugman, Scale Economies, Product Differentiation, and The Pattern of Trade”, The American Economic Review, 1980, 70 (5): 950-959.

yararlanırlar ve çoğunluğun tercihlerini dikkate alırlar. Talepleri ülke içinden karşılanmayan azınlık ise kendi tüketim kalıplarına uygun olarak ithal malları kullanacaktır.

Tam rekabet varsayımının geçerli olduğu analizlerde mallar homojen olduğu için ülkeler arasında ticarete konu olan mallar tümüyle farklı mallar olmalıydı. Bir başka deyişle, Ricardo'nun ünlü örneğindeki gibi bir ülke şarapta, diğer ülke ise kumaşta uzmanlaşabilirdi. Oysa böyle bir değerlendirme günümüz iktisadi hayatının gerçekleri ile örtüşmemektedir. Örneğin, Türkiye hem tekstil ürünleri ihraç eden, hem de bu ürünleri ithal eden bir ülkedir. Dış ticaret teorilerindeki bu eksiklik, monopolcü rekabet piyasalarına dayalı analizlerin teoriye kazandırılması ile büyük ölçüde aşılmıştır.

2.2.3.7. Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Klasik ve Neo-Klasikler tümüyle farklı mallar üzerinden ticareti açıkladıkları için aslında kurdukları teoriler "Endüstriler Arası Ticaret Teorileri"dir. Aynı tür ama farklılaştırılmış malların hem ihraç hem de ithal edilmesi "Endüstri İçi Ticaret" adı verilen yeni bir yaklaşım çerçevesinde ortaya konmuştur. Endüstri içi ticaret, yatay ve dikey endüstri içi ticaret olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatay endüstri içi ticarete mallar renk, desen vb. bakımından farklılaştırılmış iken; dikey endüstri içi ticarete mallar kalite bakımından önemli farklılıklar arz etmektedir. Şimşek (2008) Türkiye'nin endüstri içi ticareti içinde dikey endüstri içi ticaretin payının daha büyük olduğunu ve bu nedenle Türkiye'nin, ülkelerin faktör donanımlarının ve dolayısıyla malların faktör içeriklerinin çok farklı olmasından kaynaklanan daha yüksek uyum maliyetlerine katlandığını açıklamaktadır. Bu yaklaşım, bir anlamda, faktör donanımı benzer olan ülkeler arasındaki ticareti açıklamaktadır. Endüstri içi ticaret, tüketicilere sunulan mal çeşitliliği ve üretim sürecinde ortaya çıkan ölçek ekonomileri kanalları üzerinden refah artışı sağlayacaktır.⁷¹ Endüstri içi ticaret Grubel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen şu basit endeks ile ölçülebilmektedir.

$$T = 1 - \frac{IX-MI}{X+M} \quad (1.18)$$

(1.18) numaralı denklemde, T ticareti, X ve M ise sırasıyla bir ülkenin belli bir mal ya da ürün grubundaki ihracatını ve ithalatını göstermektedir. Bu endeks, 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Eğer endeks değeri 0 ise endüstri içi ticaret söz konusu değildir. Yani ülke söz konusu ürünün ya da ürün grubunun ya

⁷¹ Nevzat Şimşek, Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi, Beta Yayınları, İstanbul, 2008

ihracatçısıdır ya da ithalatçısıdır. Eğer endeksin değeri 1 olarak bulunuyorsa, ülke aynı ürünün ya da ürün grubunun hem ihracatını yapmaktadır hem de ithalatını gerçekleştirmektedir.

2.2.3.8. Ürün Farklılaştırması Teorisi

Klasik uluslararası ticaret teorilerinde, işlem gören ürünlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım, piyasada tam rekabet koşullarının varlığının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, homojen bir ürünün aynı ülke tarafından ithal edilemeyeceği ve ihraç edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, endüstriyel ürünlerin önemli bir kısmı homojen olmaktan uzaktır. Ürünlerin ambalajlanması, kullanım şekli, üreticilerin görünümü veya reklam kampanyaları nedeniyle tüketicinin gözünde bir farklılaşma meydana gelir.

P.R. Krugman ve K.J. Lancaster tarafından geliştirilen ürün farklılaştırma teorisine göre, bir firma tarafından üretilen ürün, var olan veya piyasaya girme potansiyeli olan şirketler tarafından üretilen veya üretilecek ürünlerin tam ikamesi yerine geçmez. Ürünlerin farklılaşması sayesinde, tüketiciler dış ticaret yoluyla daha çeşitli tüketim malları satın alma fırsatına sahip olurken, üreticiler için ölçek ekonomileri nedeniyle maliyet düşüşleri yaşanmaktadır. Maliyetlerdeki düşüş, fiyatlara yansımakta ve tüketicilere daha çeşitli mal kontrolü ve bunları daha düşük bir fiyata satın alma fırsatı sunmaktadır.⁷²

2.2.3.9. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Teoriye göre, ülkelerin veya hükümetlerin rekabet ettiği ürünlerin fiyatı veya kalitesi değildir. Ülkeler giderek küreselleşen pazarlarda rekabet ediyor ve ülkelerini çok uluslu şirketler için daha cazip hale getirmeye çalışıyorlar. Bu tür politikalarda, ucuz işgücü gibi kısa vadeli politikalardan ziyade sağlam ve yaygın iletişim ve ulaşım yapısı gibi uzun vadeli politikaları takip etmek önemlidir. Yerli bir şirketin yurtiçinde ve yurtdışında uluslararası rekabet gücü, ürün fiyatı, ürün kalitesi, dakiklik ve satış sonrası servis desteği gibi fiyat dışı faktörlere bağlıdır.⁷³

2.3. Ticari Açıklık Karştı Görüşler

Yeni dış ticaret teorileriyle ilgili tartışmaların ulaştığı son nokta, yukarıda belirtildiği gibi, dış ticaret geliri elde etmenin veya mevcut müdahaleleri siyasi müdahalelerle arttırmanın mümkün olacağıdır. Dış ticarete müdahale fikri o kadar

⁷² Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, 13.B., İstanbul, 1999, s.685

⁷³Aykut Kibritçioğlu, "Küresel Finans Krizinin Türkiye'ye Etkileri [Effects of Global Financial Crisis on Turkey]," MPRA Paper 29470, University Library of Munich, Germany, 2010

da yeni değil. Bu bölüm size ticari karşıtlık konusunda ilk fikir verecektir. Tarife ve tarife dışı engeller daha sonra bugün kullanılan dış ticaret araçları olarak ele anılacaktır. Bu bağlamda, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) uygulamaları ve ülkeler arasındaki ticaret anlaşmaları kısaca tartışılacaktır.

2.3.1. Ticari Açıklık Karşıtı İlk Görüşler

Merkantilistler, dış ticarete karşı olmamakla bitlikte dış ticarete müdahale etmeyi tavsiye ediyorlar. Aslında, ticaretin açıklığının kontrol edilmezse ülkenin refahı üzerinde olumsuz etkileri olabileceği varsayılmaktadır. Liberal iktisatçılar olarak adlandırılan klasikler bile bazı durumlarda müdahaleci bir politika sunar. Örneğin, Smith, tüm devletler gümrük vergilerini kaldırmadıkça bir ülkeye gümrük vergilerini kaldırmamasını tavsiye etmiştir. Aynı zamanda klasik bir ekonomist olan Mill, gümrük vergilerinin ülkede yeni bir sanayileşme stratejisi oluşturma sürecinde kullanılabilceğini söyledi.

ABD'nin ilk Maliye Bakanı olan Hamilton (1757-1804) Üretim Raporu 1790'da yayınlandı. Bu raporda, hem ekonomik hem de güvenlik nedeniyle ABD endüstrisinin İngiliz endüstrisine karşı korunmasını savundu. Fikirleri başka bir Amerikalı teorisyen olan Carey'i de (1793-1879) etkiledi. O zamanlar, Avrupa'daki yüksek gümrük vergileri nedeniyle, ABD tarım ürünleri için bir pazar bulmakta zorlandı. Bu nedenle Carey, görüşlerine tüm sektörleri dahil eden korumacılık anlayışını da dile getirmiş ve tavsiye etmiştir.

Tüm bu görüşler arasında, eğitici gümrükleri koruma, dinamik üretici güçler teorisi geliştirme ve beşeri sermayenin önemine odaklanma gibi katkılar göz önüne alındığında List'in görüşlerinin özel bir önem taşıdığı söylenebilir. Bu görüşlerle, List'in kendisinden sonra gelen araştırmacılara ilham verdi (ithal ikameci sanayileşme stratejisi olarak). Carey'den farklı olarak, List geçici ve belirli sektörleri kapsayan bir korumacılık anlayışına sahiptir. Başka bir deyişle, serbest ticaret, yalnızca sanayilerini yaratan ve geliştiren ülkelere refah sağlar. Bu nedenle, yeni sanayileşmiş ülkeler belli bir güce ulaşana kadar hala genç sanayilerini gümrükle korumak zorunda kalacaklar. Bu nedenle bu yaklaşıma "Bebek Endüstrisi Argümanı" denir. Sonuçta, List, aynı gelişme düzeyine sahip ülkeler arasındaki serbest ticareti savunmaktadır. Bu nedenle, korumacılık ile ilgili literatürde her zaman adı geçmesine rağmen, onu liberal bir fikir insanı olarak yorumlayan araştırmacıların sayısı az değildir.⁷⁴

⁷⁴Aykut Kibritçioğlu, "Friedrich List'in Bebek Endüstriler Tezi [Friedrich List's Infant Industry Argument]," MPRA Paper 2549, University Library of Munich, Germany, 1996, s.50

Klasik İktisat Okulu'na kozmopolit bir okul (cosmopolitical economy) diyor, onları bireye son derece odaklandıkları için eleştiriyor ve kendini “ulus” odaklı bir fikir insanı olarak ortaya koyuyor. List'e göre, büyümenin kaynağı ticaret değil güçtür, yani üretici güçlere sahip olmak. Serbest dış ticaret, üretim güçlerini oluşturmadığı sürece ülkeye zarar verebilir.⁷⁵

List'in yaklaşımının bir diğer özelliği de zaman ve mekanın içeriğinden dolayı dinamik olmasıdır. Bu görüşler ile List, özellikle gelişmekte olan ülkelerin büyümesi ve gelişmesi üzerine araştırmaları ve hatta zaman ve mekandan bağımsız ekonomik yasaların araştırılması için Klasikleri eleştiren Alman tarihçi okulu'nu da öncüsü olarak görülebilir. Bu tartışmayı sonuçlandırmadan önce, Marx'ın öncü olduğu dış ticaret hakkındaki Marksizmin görüşlerine kısaca değinmek uygun olacaktır. Marksist iktisatçılar, dış ticaretin, kapitalist üretim biçimini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uyarlamak ve bu ülkelerde yaratılan artı emeği gelişmiş kapitalist ülkelere aktarmak olarak özetleyebileceğimiz bir işleve sahip olduğunu savunuyorlar. Başka bir deyişle, dış ticaret uluslararası düzeyde sömürü taşımaktadır.

2.3.2. Günümüzde Ticari Açıklık Karşıtı Tezler ve Uygulamalar

2.3.2.1. Tarifeler

Tarifeler, yabancı ülkelere ithal edilen ürünlerin girişindeki vergi uygulamalarıdır fiyatların yükselmesine olan ve bu yerli sanayinin korunmasında kullanılan en ünlü yöntemdir. Verginin mallarını yurtiçinde satmak isteyen yabancı üreticilerin yanı sıra tarife gelirin kamusal maliyesi veya diğer vergi indirimleri olasılığı nedeniyle tarifeler, hükümetler tarafından en çok kullanılan politika haline gelmiştir.

Tarifeler, ulusal politikalar dahilinde uygulanan en kolay ve en yaygın uygulanan tedbirlerdir. Bununla birlikte küresel ekonomiyi bir bütün olarak olumsuz etkiliyorlar. EKİÖ 1982 yılında başlatılan ve EKİÖ ülkelerini kapsayan bir proje çerçevesinde, sanayi üretimi uygulanan korumacı politikaların maliyetleri ve faydaları analiz edilir. EKİÖ çalışmasının sonuçlarına göre, korumacı politikaların sağladığı ekonomi politikaları gelirin çok ötesindedir. Coughlin vd. (1988), diğer birçok ithalatın işsizliğe ya da ithalatın azaltılmasının istihdama katkısı olmadığı, ithalattaki gerilemenin İhracat üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

⁷⁵M. Boianovsky Friedrich List and The Economic Fate of Tropical Countries.http://www.anpec.org.br/downloads/Encontro%202011_texto%20(Erişim Tarihi:17.11.2019).

Tarifelerin kaldırılmasına yönelik projeksiyonlar, tarifelerin etkisini daha iyi anlamak için önemlidir. Yapılan işlerin çoğu, tarifelerin azalması durumunda en fazla başlangıç tarife oranları yüksek olan GYÜ'lerin kârlı olacağını göstermektedir. Bahsedilen çalışmalara göre, ticaretin serbestleşmesi sonucunda işgücünün sektör değişimi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal maliyetlerin kısa dönemli olacağı ve ticaretten elde edilecek kazanç ile bu kayıpların giderilebileceği iddia edilmektedir.

2.3.2.2. Tarife Dışı Engeller

Geniş anlamda, tarife dışı engeller, gümrük vergisi dışında, dış ticaret üzerinde daraltıcı etkisi olan hükümetlerin yasal, idari ve politik uygulamalarıdır. Tarife dışı engeller politikası, uluslararası ticarete konu mal, hizmet veya kaynakların potansiyel dünya reel gelirini artıracak şekilde tahsis edilmesini önleyen, kamu veya özel sektör tarafından dış ticarete getirilen tüm kısıtlayıcı önlemleri kapsamaktadır. Potansiyel dünya reel geliri, mallar dünya kaynaklarıyla en ekonomik şekilde tahsis edilirse elde edilebilecek gelir düzeyidir. Bu kısıtlamaları ihracat yönlü ve ithalat yönlü olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

İthalat yönlü tarife dışı engeller ithal malların yurtiçi fiyatlarını artırarak yerli üreticileri korur. İhracata yönelik tarife dışı engeller ise dış satışları artırmak için ihracat yardımlarını ve ihracatı sınırlamak için alınan önlemleri içermektedir. Tarifelerin aksine, tarife dışı engeller ihracat ve ithalat üzerinde artan risk ve belirsizlik getirir. Bu kısıtlamalar zaman içinde büyük farklılıklar gösterir, kesin olmamakla birlikte büyük ölçüde idari kararlara bağlıdır.⁷⁶

Başlıca tarife dışı engeller;

Lisanslar: Ülkeler ithal edilen malları belirli işletmelerle sınırlandırmak için lisansları kullanabilir. Bir işletmeye bir ticaret lisansı verilirse, o zaman ülkedeki ticaretle sınırlandırılmış malları ithal etmesine izin verir.

Kotalar: Tarife dışı engellerin en bilinen biçimi kotalar yani miktar kısıtlamalarıdır. Ülkeler genellikle malların ve hizmetlerin ithalatı ve ihracatı için kotaları kullanmaktadır. Taşımacılık dışı bariyer prosedürlerinde ülkeler, bir ülkeye, genellikle kısıtlama olmaksızın, belirli bir limit kadar ithal edilmesine izin verilen belirli mal ve hizmet limitlerini kabul eder. Kotalar belirli zaman dilimleri için de ayarlanabilir. Buna ithalatta miktar kısıtlaması veya kota uygulaması denilmektedir. Bu uygulamanın amacı yerli sanayiye korumak ve sanayiye rekabete açmaktır. Buna ek olarak, kotalar da uluslararası ticaret lisans sözleşmelerinde sıkça kullanılır.

⁷⁶ Fugazza ve Maur, a.g.e., s.1

Ambargolar: Ambargo, belirli mal ve hizmet ticaretini kısıtlar. Ambargolar hükümetler tarafından belirli politik veya sağlık koşulları için kullanılan bir önlemdir.

Yaptırımlar: Ülkeler, ticaret faaliyetlerini sınırlandırmak için diğer ülkelere yaptırım uyguluyor. Yaptırımlar, bir ülkenin ticaret yapma kabiliyetini yavaşlatan veya sınırlayan artan idari eylemler ve ek gümrük ve ticaret usullerini içerebilir.

Gönüllü İhracat Kısıtlamaları: Bu politika, genellikle siyasi ittifaka dayanmakta ve birbiriyle dış ticaret ilişkileri olan iki ülkenin, belirli malların ihracatı konusunda karşılıklı olarak hemfikir olduğu ve gönüllü bir kısıtlama uyguladığı iki ülkenin uygulamasıdır. Şu ana kadar çelik ve otomobil ithalatında en yaygın uygulamasını buldu. "Özellikle Japon otomobillerinin ABD ve Avrupa ülkelerinde o ülkelerin otomobil imalatçılarına sıkıntıya sokacak düzeyde olması sonucu bu ülkelerin bir bölümü Japonya ile gönüllü kısıtlama uygulamasına gitmiştir. Bunun sonucu olarak Japonya bu ülkelere yıllık belirli bir miktarın üzerinde otomobil satmamayı kabul etmiştir." Bu uygulamanın kotalar veya ek vergiler gibi uygulamaları önlemeyi amaçladığı unutulmamalıdır. Japonya bu şekilde gönüllü ihracat kısıtlamasını kabul etmezse, bu kez ithalatçı ülkeler Japonya'yı daha zor duruma sokacak kotalar veya ek vergi uygulamaları uygulayarak daha ciddi kısıtlamalara yol açabilirdi.

Standart Tarifeler: Ticari olmayan engeller, ithalat yapan ülkelerin mal veya hizmet için ihraç eden ülkelere ödediği vergiler olan standart tarife engelleri yerine veya bununla birlikte kullanılabilir. Tarifeler, en yaygın ticaret bariyeri türüdür ve ithal eden bir ülke için mal ve hizmetlerin maliyetini, ihraç eden ülkenin çıkarına çıkarırlar.

İthalatta Ek Vergi Uygulamaları: İthalatta ek vergi uygulaması, yaygın olarak kullanılan tarife dışı engelin bir örneğidir. Bu uygulamada, normal gümrük vergisinin yanı sıra, ek vergi veya fon adı altında ek bir ödemeye ithalat daha pahalı hale getirilmeye çalışılmaktadır. Amaç yerli sanayiye korumaktır.

Dengeleyici Vergi: Bir mal, üretici tarafından uygulanan desteklerden daha düşük bir fiyattan ihraç edilirse, buna ithalatçı ülkenin yerli sanayiye korumak için gümrük vergisine ek olarak uyguladığı dengeleyici vergiler denir. Dengeleyici verginin ithalatta ek vergilerin uygulanmasından farkı, dengeleyici verginin amacının sadece yurtiçi sanayiye korumak ve ihracatçının haksız rekabet yaklaşımını önlemeye yapılan bir çalışmasıdır.

İthalatın Zorlaştırılması: Başka bir uygulama, çeşitli denetimlerle ithalatı zorlaştırmaktır. Örneğin, ithal edilen otomobillerin emisyon kontrolleri bu iş için tahsis edilen tek bir gümrükte yapılmaya başlanırsa, bir birikme olur ve denetim

uzadıkça ithalat gecikmeye başlar. Bu uygulama, ithalatın geciktirilmesi ve zorlaştırılmasıyla bir tür yıldırma politikasının uygulanmasına neden olmaktadır. Bu kategoriye giren ana uygulama yöntemleri şunlardır: Ulaşım yollarının rotalarını değiştirmek, TIR sürücülerine çok kısa süreli bir vize vermek, Tırlar için yüksek ücret uygulamak, tır geçişlerini kotaya bağlamak, yüksek ürün standartları ayarlamak. Bu uygulama aynı zamanda bürokratik engeller ve ithalat kontrolleri olarak da adlandırılır.

Anti Damping: Damping iki temelde tanımlanabilir. Fiyat açısından; bir şirketin ürettiği malları iç piyasada sattığı fiyatın altında bir fiyatta ihraç etmesi gerçeğini damping olarak tanımlayabiliriz. Maliyet açısından; bir şirketin ürettiği malları maliyetinden daha düşük bir fiyattan ihraç ettiğini söyleyebiliriz. Damping olgusu başlıca iki şekilde karşımıza çıkar. Bir malın ihracat fiyatı geçici olarak düşük tutulursa, geçici damping olur. Burada ihracatçının amacı, piyasayı ele geçirmek yerine fazla stoğu satmak olabilir. Öte yandan, ihracat fiyatı düşük tutulursa ve rakiplerin pazardan çıkarılması ve pazarın devralınması amaçlanıyorsa, sürekli olarak damping olgusu ile karşı karşıyayız demektir.

Anti-damping, ihracatta damping uygulamasına giren firma ve ülkenin, ithalatçı şirket veya ülke tarafından önlem almaya çağrılmasıdır. Herhangi bir malın dampingli ihraç edildiği şüphe eden bir ülke bu durumun önlenmesi için anti damping soruşturması açılmasını talep edebilir. Tazminat davaları soruşturma sonucuna göre açılabilir. Bu soruşturmalar ve davalar sonuçlanıncaya kadar dampinge karşı geçici önlemler alınabilir. Bunlar; Geçici vergiye veya beklenen geçici anti-damping vergisine eşdeğer teminat şeklinde görünür. Bunlar; Geçici bir vergiye veya tahmini geçici bir anti-damping vergisine eşdeğer bir teminat şeklinde olabilir.

Diğer Tarife Dışı Engeller: Uluslararası kuruluşların uygulamaları açısından yukarıda listelediklerimize ek olarak listelenen tarife dışı engeller şunlardır; (1) Devlet, dış ticaret müdahale politikası aracılığıyla belirli mallarda dış ticarete bir tekel kurar ve bu malların doğrudan ticaretini kendi yürütür (2) Selektif doğrudan vergiler. (3) İşletmelerin faaliyetlerini kısıtlayan uygulamalar. (4) Yabancı yatırımlar üzerindeki kontroller. (5) Uluslararası emek ve sermaye hareketlerini kısıtlayan politikalar. (6) Selektif parasal kontroller ve ayırıcı döviz kuru politikaları. (7) Selektif dahili yardımlar. ⁷⁷

⁷⁷ Mahfi Eğilmez, (<http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>) (Erişim Tarihi: 19.07.2019)

Serbest Ticaret Anlaşması: Biraz daha geniş bir çerçeveden bakıldığında, tarife dışı engellere serbest ticaret anlaşmaları ve ikili ticaret anlaşmaları da dahil edilebilir.

Taraflar arasında, ticareti kısıtlayan veya engelleyen gümrük vergilerini ve tarife dışı engelleri kaldırarak serbest ticaret alanı oluşturan, ancak üçüncü ülkelere ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü içermeyen bir anlaşmadır. Bu bağlamda, serbest ticaret anlaşmasının gümrük birliklerinden en önemli farkı, üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmamasıdır.

Tarife Dışı Engel Örnekleri;

- İthalat yasakları
- Genel veya ürüne özgü kotalar
- Kompleks / Ayrımcı Menşe Kuralları
- İthalatçı ülkenin ihraç eden ülkeler üzerindeki kalite şartları
- Haksız Sağlık ve Bitki sağlığı koşulları
- Mantıksuz / haksız ambalaj, etiketleme, ürün standartları
- Kompleks düzenleyici çevre
- İhraç eden ülkenin ithalatçı ülkeye uygunluğunun belirlenmesi
- İhracat yapan bir kuruluşun (firma, şirket) ithalatçı ülkeye uygunluğunun belirlenmesi.
- Menşe Şahadetnamesi, Orijinallik Sertifikası vb. Gibi ek ticaret belgeleri
- İş güvenliği ve sağlığı düzenlemesi
- İş kanunu
- İçerik aktarma lisansları
- Devlet sübvansiyonları, satın alım, ticaret, devlet mülkiyeti
- İhracat sübvansiyonları
- Asgari ithalat fiyatının sabitlemesi
- Ürün sınıflandırması
- Kota paylaşımı
- Döviz piyasasının çeşitliliği ve kontrolü
- Yetersiz altyapı
- "Ulusal satın alın" politikası
- Aşırı değerli para birimi
- Sınırlayıcı lisanslar
- Mevsimlik ithalat rejimleri
- Yolsuz ve / veya uzun gümrük prosedürleri⁷⁸

⁷⁸ (<https://www.ihracat.co/2017/05/tarife-disi-engeller.html>) (Erişim Tarihi: 19.08.2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL DERİNLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde İktisadi büyüme kavramı, büyümenin kaynaklarını, büyüme teorilerini inceledikten sonra önce finansal derinleşme ve iktisadi büyüme arasında sonrada ticari açıklık ve iktisadi büyüme arasındaki etkileşim, üretilen hipotezler ve yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

3.1. İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI VE BÜYÜME TEORİLERİ

Ekonomik büyüme genellikle kişi başı yıllık reel gelir artışıyla sonuçlanacak olan insan gücü, sermaye donanımı, doğal kaynaklar, teknoloji ve bilgi gibi kıt kaynakların sürekli artması olarak tanımlanır. Bu artışlar ancak ülkenin üretim ölçeği veya potansiyeli genişliyorsa veya daha fazlası uzun vadede elde edilebilir. Ekonomik büyüme, verimli kullanımı (yani üretim faktörlerinin miktarında ve / veya verimliliğinde artışlar) ile ortaya çıkabileceği için genellikle uzun vadeli bir sorun olarak kabul edilir.⁷⁹

Ekonomik büyüme temel olarak iki şekilde anlaşılmaktadır; Birincisi, ekonominin istihdamdan çıkışında meydana gelen üretim artışları sonucunda kısa vadeli iş döngülerine dayalı ekonomik büyüme. İkincisi, Tam istihdam mevcutken ekonomik yapıya veya teknoloji gelişimine yeni faktör girdilerinin eklenmesi sonucunda orta ve uzun vadeli büyümedir.⁸⁰

3.1.1. Büyümenin Kaynakları

İktisadi büyüme süreci, bir ülkenin üretim kapasitesini artırmak için kullandığı kaynaklar ile ilgilidir. Bu bağlamda büyüme sürecinde insan kaynakları (işgücü), sermaye birikimi, doğal kaynaklar, toprak ve teknoloji seviyesi büyümede önemli faktörlerdir.

3.1.1.1. Beşeri Kaynaklar

Üretimde yer alanların kalitesini vurgulayan bilgi, beceri, deneyim ve dinamizm gibi olumlu değerler genellikle insan sermayesi olarak kabul edilir. Bu değerler, üretimde kullanılan diğer faktörlerin daha etkili bir şekilde değerlendirilmesini sağlar; bu aynı zamanda yeni teknolojilerin icadına ve rasyonel

⁷⁹ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 53, 1998, s. 1.

⁸⁰ Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni: 2003/5, Aralık 2003, s. 4.

kullanımına yol açar. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmaktadır ve ulusal ekonomi daha hızlı gelişebilir. Beşeri sermaye yalnızca eğitim ile belirlenemez.⁸¹ Eğitime ek olarak, konu insan kalitesini vurguladığı için, insan sermayesinin birikimini etkileyen faktörler arasında sağlık, dinamik nüfus ve beyin göçü gibi diğer faktörler de değerlendirilmelidir. İktisadi büyüme, insan sermayesi bilgi ve becerilere dahil edildiğinden, teknoloji ve bilimsel bilgi alanındaki gelişmelere bağlı olacaktır.

3.1.1.2. Sermaye Birikimi

En genel haliyle, sermaye birikimi veya sermaye stoğu, bir üretim biriminin belirli bir dönemde mal ve hizmet üretme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Üretim kapasitesinin sermaye birikimine bağımlılığı, emeğin (emek) yoğun olarak kullanıldığı bazı hizmet sektörlerinde ve tarım sektöründe nispeten zayıf olsa da, sermaye birikimi olmayan bir üretim faaliyeti hakkında konuşmak zordur. Sermaye stoku, üretim sürecinde bina, makine ve ekipman gibi uzun yıllar kullanılan unsurları içerir. Bu faktörlere ek olarak, makro veya ülke düzeyinde sermaye stoku içerisinde; bireyler tarafından yapılan fiziksel yatırımlar olarak kabul edilen yollar, barajlar ve konut yatırımları gibi altyapı unsurları da dahil edilmiştir. Sermaye birikimi genellikle üretim süreci tarafından kullanılan fiziksel varlıkların değeri olarak görülse de, eğitim, sağlık, ar-ge harcamaları gibi fiziksel olmayan varlıklar da sermaye birikiminin önemli unsurlarıdır.⁸²

3.1.1.3. Doğal Kaynaklar

Geleneksel büyüme kaynaklarından biri doğal kaynaklardır. Doğal kaynaklar, toprakla birlikte, yer üstü ve yeraltı zenginliklerini ifade eder; ormanlar, akarsular, iklim koşulları, madenler, petrol vb. Kalkınmada toprak miktarı ve kalitesinin önemi açık olsa da, bugün çoğu ülkede doğal kaynakların zenginliği belirleyen ana faktör olmadığı vurgulanmalıdır. Toprak arzındaki artışlar, modern ekonomilerde bir büyüme kaynağı oluşturmaları bakımından kısmen önemsizdir. Bununla birlikte, basit teorik modellerde toprak, ekonominin toplam arzının sabit olduğu bir üretim faktörü olarak tanımlanır. Ancak uygulamada, arazi ve sermaye arasındaki fark belirsizdir.⁸³

⁸¹ Mehmet Karagül, "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Etkin Kullanımı", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, 2003, s. 3.

⁸² Şeref Saygılı ve Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000", DPT Yayın No: 2665, Aralık, 2002, s. 10.

⁸³ David Begg, Stanley Fischer ve Rudiger Dornbusch, Makro İktisat, Editör: Vildan Serin, Alkim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 527

3.1.1.4. Teknoloji Düzeyi

Teknolojik seviye; En geniş anlamıyla üretim süreci, ürünün kendisinin, üretim ve yönetimin organizasyonu, pazarlama ve satış sonrası hizmetin toplamı veya "stoku" olarak tanımlanabilir. Stoklardaki bu artışın, yani teknolojik gelişmenin ekonomik öneme sahip olması için, kar veya zararı etkileyen bir şirkette bir yenilik olarak uygulanması gerekir. İnovasyona yol açan teknolojik gelişmelerin kaynağı şirket içinde veya dışında olabilir. İç kaynaklar şirketin kendi araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ve kısacası şirketin tüm çalışanlarının, yöneticilerinin ve mühendislerinin daha fazla deneyimini içerir. Bu ikinci kaynağa ekonomi literatürde, yaparak öğrenme ya da zamandan tasarruf etme denilmektedir. Teknolojik ilerlemenin dış kaynaklarından belkide en önemlisi yasal veya yasadışı teknoloji transferidir. Teknoloji transferinin yanı sıra, teknolojik gelişmenin ortaya çıkmasını etkileyen dış nedenler çoğunlukla ekonomik değildir. Farklı ülkelerde ve farklı aralıklarda teknolojik ilerlemenin yaşandığı ortamlar çok farklı veya bazen benzer tarihsel, sosyolojik, politik, psikolojik, kültürel, dini ve hatta rastgele faktörler tarafından oluşturulur. Son olarak, eğitim ve teknoloji politikalarının yanı sıra hükümetlerin ekonomik büyüme politikaları, firmalar için (mikroekonomik düzeyde) dışarıdan makroekonomik büyümeyi yönlendiren faktörler olarak sayılmalıdır.⁸⁴

3.1.2. Büyüme Teorileri

3.1.2.1. Klasik Büyüme Teorileri

Ülkelerin ekonomik büyümesini artan oranlarla sürdürmenin yollarını arayan ve bu yollarla literatüre katkıda bulunan teoriler, 18. yüzyılın sonlarında Adam Smith ile ortaya çıkmaya başladı. Klasik büyüme modeli Maltus, S. Mill, Ricardo, James Mill ve Smith tarafından geliştirilen bir model olarak ortaya çıkıyor. Bununla birlikte, klasik büyüme modeline en önemli katkı Ricardo tarafından yapıldığı için, modele Ricardo modeli denir.

Klasik modele göre; daha fazla tasarruf daha fazla yatırıma ve artan yatırımlar büyümenin artmasına neden olur. Klasik modelde, yatırım tasarruf denklighinden başlayarak, tasarruflardaki düşüş yatırımlarda bir azalmaya yol açar, bunun sonucunda büyüme oranı azalır veya tasarruflardaki artış yatırımlarda bir artışa yol açar ve büyüme hızında artışa neden olmaktadır.⁸⁵

⁸⁴ Begg vd. a.g.e., s.527-528

⁸⁵ Hüseyin Özel, "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, Kasım, 2002, ss. 148 – 149.

Smith, çalışmalarında sadece sermaye akışının değil, aynı zamanda teknolojik sürecin, endüstriyel ve sosyal faktörlerin ülkenin ekonomik büyümesinde hayati bir rol oynadığını söyledi. A. Smith, diğer klasiklerde olduğu gibi, ekonominin sürekli büyümeyeceğini ve bir durgunluk dönemine gireceğini kabul ediyor. Ancak, bu sürecin olumsuz bir durum olmadığını savunuyor. Bunu göz önünde bulundurarak, Smith diğer klasiklerden farklıdır ve iyimser bir klasik olarak adlandırılır.

Büyüme sürecinde yaşanacak durgunluğu oldukça olumsuz bir durum olarak tanımlayan Robert Malthus ve David Ricardo'ya kötümser klasikler denilmektedir.

Çalışmasında Ricardo dolaylı olarak büyüme sorunuyla ilgilenmiştir. Milli gelirin kaynaklarını hesaba katmadan milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını incelemiştir. Ülkelerin büyüme ve durgunluk aşamalarının uzun vadede milli gelirden alacak faktörlerini belirleyeceğini ileri sürmektedir.

Ricardo'nun teorisinde durgunluğun kaçınılmaz olduğu bir ekonomide, sadece toprak sahibi kazanırken, birikim ve yatırım yapan kapitalist ve her maaş artışından sonra çocuk sayısını artıran ve bu nedenle geçim kaynağına mahkum olan işçi kaybedecektir. Ricardo, ekonominin serbest ticaret yoluyla bu döngüyü kırmamanın bir yolu olduğunu savunuyor. Ülkeler göreceli olarak üstün olduğu mallar ihraç edip üstünlüğü olmayan malları ithal ederse, dış ticaretten maliyet avantajı elde edeceklerdir. Bu durumda, iktisadi büyüme için gerekli yatırımı sağlayacak kar marjı da artacaktır.⁸⁶

Marx'ın büyüme teorisi ise, kapitalist üreticinin sermaye birikiminde bulunması bir tercih olmayıp kapitalist üreticiler arasındaki rekabettir. Büyük ölçekli üretim yapan şirket sayısının artırılması, şirketlerin aynı verimliliğin devamını gerektirir. Dolayısıyla, rekabetçi bir ortamda var olmaya devam etmek istiyorlarsa, üreticiler yine karlarını artıracak yatırımlar yaparak büyümeyi tercih edeceklerdir. Ayrıca, kapitalist üreticiler rekabetçi bir ortamda güçlü olmak için emek verimliliğini artırır. Ancak tüm kapitalist üreticiler aynı politikayı izlemeye başladığında, sermayenin organik bileşiminde bir artışa yol açar. Sermayenin daha fazla kullanılması karı azaltacaktır. Marx, bu sürecin bir sonucu olarak kâr oranlarındaki düşüşü, azalan kar oranı yasası olarak ifade etmektedir.

Schumpeter, teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olacağını iddia eden ilk ekonomist olarak bilinir. Schumpeter'in üyesi olduğu Avusturya okulundan etkilenerek, ekonomik koşullarda teknolojik gelişmelere

⁸⁶ Gary S. Becker, Kevin M. Murphy ve Robert Tamura, "Human Capital, Fertility and Economic Growth", Journal of Political Economy, Cilt: 98, Sayı: 5, Ekim, 1990, s. 1.

odaklandı ve teknolojik gelişme kavramını rekabete dayalı bir rekabet ve "yaratıcı yıkım" kavramını kışkırtan bir araç olarak görmüştür.⁸⁷ Yaratıcı yıkım; Zayıf sektörlerin yok edilmesiyle ortaya çıkan süreç, bu ekonomilerde yeni teknolojilerin ve sanayilerin ortaya çıkmasına neden olan evrimsel süreçti ve ekonomik büyümenin ve yapısal değişimin tanımladığı süreç teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak görülmüştür. Schumpeter'e göre, inovasyon kavramı ile açıklanmak isteyen herhangi bir keşif veya buluş ticari bir uygulamadır. Schumpeter beş çeşit yenilik keşfetmiştir.

Yeni bir piyasanın açılması,

- Yeni bir üretim tekniğinin kullanılması,
- Piyasaya yeni bir malın veya o piyasadaki mevcut bir malın daha yenisinin sürülmesi,
- Yeni bir hammadde veya yarı mamulün bulunması,
- Piyasaların yeniden organizasyonu; tekelleşmenin kırılması, tröstlerin engellenmesi vb.

3.1.2.2. Modern Büyüme Teorileri

3.1.2.2.1. Keynes'in Ekonomik Büyüme Modeli

Klasik düzenin otomatik dengesinden Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar hiç şüphe yoktu. Bunun nedeni, kısa süreli depresyonların Say'ın arz-talep dengesi veya konjonktür dalgalanmaları ile açıklanıyordu. Bununla birlikte, gelişmiş batı ülkelerinde sürekli ve yaygın bir özellik haline gelen işsizlik ve otomatik tam istihdam fikrini 1929'da başlayan büyük dünya depresyonunun etkisiyle, özellikle de takip eden zamanda uzlaştırmak mümkün olmamıştır.

Keynes, ekonomilerin durgunluğunu ortadan kaldırmanın tedavisinin talebin genişlemesine yönelik olduğunu bildirdi. Özetle, genişleme ile birlikte talep stoklarını tüketecek ve tükenmiş stoklar yatırımları teşvik edecek ve artan yatırımlar büyümeyi hızlandıracak ve böylece eksik istihdam istikrarından tam istihdam istikrarına doğru ilerlemeye bağlanacaktır. Bu sürecin mekanizması, otonom yatırımlarda ortaya çıkan bir artışın geliri, bir katsayı (çarpan katsayısı) ile çarpıyormuş gibi yükselteceği düşüncesine bağlıdır.⁸⁸

Keynes 1929 ekonomik krizi ile meydana gelen resesyondan büyümeye geçişi belirtilmek istenmiştir. Krizin sebebinin talep eksikliği olarak gören Keynes, çözüm yolu olarak devletin iktisadi yaşama müdahalede bulunarak otonom yatırımlarla toplam talebi arttırmıştır. Keynes'e göre; devletin otonom olarak

⁸⁷ Halil Seyidoğlu, İktisat Biliminin Temelleri, Güzem Can Yayınları, Ders Kitapları Dizisi, İstanbul, 2006, s.839

⁸⁸ Metin Berber, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, Trabzon, 2014

gerçekleştireceği yatırımlar çarpan etkisiyle geliri yükseltecek, gelirler talebi yükseltecek, talep ise yatırımları arttırarak iktisadın resesyondan kurtulmasına neden olur.

3.1.2.2.2. Harrod - Domar Modeli

Post-Keynesyen iktisatçılar çoğunlukla büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiye odaklandılar. Bu okulun ekonomi literatürüne en büyük katkısı İngiliz Harrod ve Amerikan Domar isimli iktisatçıların, birbirlerinden bağımsız olarak yarattıkları ama benzer sonuçlar elde ettikleri için Harrod-Domar Büyüme Modeli adlı analizi geliştirdiler. Harrod-Domar modeli, ekonomik büyümenin ilk kez sistematik olarak ele alınması ve hesaplanabilirlik açısından farklıdır. Model, kapitalist bir ekonomide ekonomik büyümenin dengelenmesi koşullarını araştırıyor.

Her ikisinin de modelinde, büyüme sürecinin açıklanmasında merkezi bir rol oynayan yatırımdır. Modelleri ayrı olarak ele alırsak Domar modelinin varsayımları; Dışa kapalı bir ekonomi mevcuttur. Ekonomide devlet harcamaları yoktur. Ekonomide gecikmeler yoktur. Ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olması geleceğe dönük bir analizdir. (Cari dönemde yapılan yatırımın üretim kapasitesindeki artış önümüzdeki dönemde dikkate alınacaktır.) Domar'a göre kalkınmanın temel sorunu gelirin artan kapasiteden tam olarak yararlanıp yararlanamayacağıdır. Domar modelinde çarpan katsayısını kullanmıştır. Modelin işleyişi Ekonominin arz yönünü ilgilendiren Kapasite artırıcı Etkisi; Bir ekonomide yapılan yatırım maliyetleri sonucu olarak makine ve teçhizat gibi yatırım mallarının miktarı veya yol, liman, baraj, köprü gibi altyapı organizasyonlarının sayısında artışlar olur. Üretim kapasitesinin artması ve reel üretimin artması ancak ekonomide tam istihdam koşulları sağlandığında eşittir. Modelde Ekonominin talep yönünü ilgilendiren Gelir artırıcı etkisi; Ekonominin artan üretim kapasitesinin fiili üretim artışına dönüşebilmesi için önce maliyetlerin (talebin) buna göre üretimin artması gerekir. Toplam talepteki artış belirleyen unsur ise yatırımların gelir artırıcı etkisidir. Yatırımların olgunlaşma süresinde yapılan harcamalar ekonomide çarpan katsayısının işleyişi doğrultusunda gelir artışına neden olur. Keynes'in kısa vadede analiz ettiği bu etki, uzun vadede tam istihdam için belirleyici kriterlerden biridir.⁸⁹

Harrod modelinin varsayımı ise; Modelin belirleyici olan iki değişkeni vardır. Tasarruflar ve yatırımlardır. Harrod modeli daha çok geriye dönük bir modeldir. Harrod gelir artışına ve üretime bağlı olarak yatırımların ne kadar artabileceğini konusu üzerinde çalışmıştır. Harrod'a göre, kalkınmanın temel sorunu, gelirin mevcut tasarrufları karıştırmaya yetecek kadar yatırımda bir artış sağlayacak bir

⁸⁹ Berber, 2014, a.g.e.

seviyeye ulaşıp ulaşamayacağıdır. Harrod modelinde hızlandırıcı katsayısını kullanmıştır. Harrod modelinde gelir düzeyinde önceki dönem itibarıyla meydana gelmiş değişiklikler karşısında müteşebbislerin nasıl tepki verecekleriyle ilgilenirler. Modelde her biri farklı bir büyüme hızını temsil eden eşitlikler kullanılmıştır. Gerekli büyüme hızı; gerekli büyüme hızının gerçekleşmesi durumunda atıl kapasite oluşması ya da kapasite fazlalığı gibi olumsuz bir durum ortaya çıkmaz. Müteşebbisler elinde mal stoğu oluşmaz üretilen malların tamamı satılır. Fiili Büyüme Hızı; Cari Büyüme hızıdır. Bu hız dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını temsil ettiğinden ex post bir kavramdır. Gereli ve Fiili Büyüme Hızı Karşılaştırıldığında Denge Durumunda; gerekli büyüme hızının fiili büyüme hızına eşit olması demektir. Enflasyonist Durum; Fiili Büyüme Hızının gerekli büyüme hızından büyük olmasıdır. Durgun Durum; Fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından küçük olması ya da gerekli büyüme hızının fiili büyüme hızından büyük olmasıdır. Doğal Büyüme Hızı; Nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin müsaade ettiği büyüme hızı olarak kabul edilir. Emeğin tam istihdamını hedeflediği için tam istidam büyüme hızı olarak ta bilinir.⁹⁰

Harrod Domar büyüme modeli daha gelişmiş ekonomiler için tasarlanmıştır. Modelin temel amacı; ekonomiyi işsizlik ve enflasyon yaratmadan yönetmektir. Bu gelişmekte olan ülkelerde sadece hedef olmakla kalmayıp, ekonominin yeterli oranda büyümesi de önemlidir. Harrod Domar modellerinde, çalışmanın bu yönü asla vurgulanmamıştır.

3.1.2.3. Neo Klasik (Solow) Büyüme Modeli

Tam istihdam elde etmek için dinamik başlangıç noktası, neoklasik büyüme modelinin ana başlangıç noktasıdır. Neo-klasik büyüme modellerinde toplam üretim; sermaye miktarı, istihdam miktarına ve teknoloji seviyesine bağlı olarak belirlenir. Klasik modelde büyüme kaynağı olarak sadece emek ve toprak vurgulanırken, klasik modeldeki açık neoklasik modele sermaye ve teknolojik gelişme faktörleri eklenerek giderilmiştir. Solow modelinin varsayımları; Tek sektörlü bir ekonomiyi dikkate alır. Tek mal üretilip tek mal tüketilir. Ekonomi dışı kapalıdır. Yani dış ticaret yoktur. Teknolojik gelişmeler dışsaldır. Üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri özelliği taşımaktadır. Modelde emek ve sermaye için azalan verimler kanunu geçerlidir.⁹¹ Tam rekabet ve tam istihdam geçerlidir. Emek ve sermayenin birbiri yerine ikame mümkündür. Yakınsama hipotezinin geçerli olduğu kabul edilmektedir. Tasarruf yapanlarla yatırım yapanlar aynı kişilerdir. Modelin

⁹⁰ Berber, 2014, a.g.e.

⁹¹ Berber, 2014, a.g.e.

temelinde piyasa ekonomilerinin istikrarlılığı benimsenirken, uzun dönemde ekonomilerin mutlak surette kararlı ya da dengeli büyüme sürecine girecekleri görülmektedir. Sabit getirili üretim fonksiyonunda üretim ne kadar girdi girerse o kadar da çıktı olur. Azalan verimler kanunu geçerlidir. Başlangıçta sermaye az iken her ek birim sermaye daha yüksek oranda çıktıya sebep olur. Sermayenin fazla olması durumunda ise her ek birim sermaye daha az çıktıya sebep olur. Sermaye birikimi; Sermayenin aşınması ve eskimesi sonucu sermaye stoğunda azalma olur. Yeni yatırımlar eklenmesiyle sermaye stoğunda artış olur. Sermayenin Altın Kuralı; İşçi başına düşen sermaye stokunun yüksek olması işçi başına daha fazla çıktı ve zenginlik demektir. Bu nedenle kamu otoritesi işçi başına daha fazla sermaye düşen durgun durumu tercih eder. Amacı; geliri artırmak toplumun refahını yükselmektir. Bireyler için çıktı miktarı değil harcama düzeyi önemlidir. Bu durumda kamu otoritesi ile bireylerin harcamalarının kesiştiği ortak nokta kamu otoritesinin seçtiği durağan durumda bireylerin tüketim harcamalarının da maksimum olması gerekir. Maksimum tüketim düzeyinin seçildiği durağan duruma sermayenin altın kuralı denir.

Solow modeli, tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin çıktıda nasıl bir değişiklik meydana getireceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun yanında yaşam standardı üzerindeki etkilere de bakılmaktadır. Solow'un büyüme modelinin varsayımlarına kısaca bakacak olursak; tam rekabet piyasasının var olduğunu, sermayenin getirisinin azalan olduğunu, yatırımın önemsiz olduğunu, teknolojik gelişmenin dışsal olduğunu ve bu teknolojik gelişmenin model içerisinde yer alamamasına dayandığı söylenebilir⁹²

3.1.2.4. İçsel Büyüme Teorisi

Neo klasik büyüme teorisi, kişi başına sermayenin kişi başına üretim veya tüketim ile aynı oranda arttığı dengeli büyümeyi tanımlar. Bir dengeye ulaşıldığında, kişi başına gelir ve tüketim artış hızı, teknolojik gelişme düzeyiyle aynı düzeydedir. Dışarıdan nüfus artışı ve teknolojik gelişmeyi kabul eden bu modelde halk önemli bir rol oynamamaktadır. Neo klasik büyüme modeli; bu ekonomiyi Bıçak sırtı durumdan ve ekonomiye devlet müdahalesinden kurtarır. Ancak bu kez, kilit oyuncuların büyüme, bilgi, teknoloji ve beşeri sermaye gibi birikimi gibi yeni bir zorluk ortaya çıkıyor. İç büyüme modelleri, devletin ekonomideki önemini ortaya koymakta ve gelişmiş ekonomilerde durgun bir duruma düşmeden sürekli büyüme için bir mekanizma geliştirmektedir.⁹³ Devlet,

⁹² İlker Parasız, Ekonomik Büyüme Teorileri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008, s.143

⁹³ Berber, a.g.e. s.143-147

daha iyi sağlık ve eğitim hizmetleri sunarak, araştırma ve geliştirme ve teknoloji transferlerini teşvik ederek, mülkiyet haklarını koruyarak ve iletişim ağlarını güçlendirerek açık bir ekonomik sistem oluşturur. Buna ek olarak, devlet bir kez daha ekonomide aktif bir rol oynamakta ve rekabetin önündeki engelleri kaldırmaktadır. Kısacası, iç büyüme teorileri ekonomik büyüme sistem içinde arar.

İçsel büyüme modelinin varsayımları; Ekonomik büyümenin iktisat içi unsurlarından olduğu savunulur. Teknolojik gelişme, ekonomik sistemin içinde oluşmakta ve ekonomik kararlardan etkilenmektedir. Artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılır. Tam yakınsama hipotezi reddedilmektedir. Eğitim düzeyi, kamu politikaları ve hizmetleri, vergi, dış ticarete vb. etmenler uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinden etkilidir. Optimal büyüme oranına ulaşabilmesi için devlet müdahaleleri zorunlu bir unsur olarak ortaya çıkıyor. Bir işi yapmak için bilgi ve öğrenme önemlidir. Bu yüzden öğrenmek için uğraşırlar ve uzmanlaşma gelişir. Büyüme modellerinde bütün ekonomilerin büyümesini tek modelde yada değişkenle açıklanması mümkün değildir.⁹⁴ Büyümenin sürükleyicisi ya da motoru olarak farklı çalışmalarda farklı konular ön plana çıkmıştır. İçsel büyüme teorilerinde öne çıkartılan 5 farklı yaklaşım vardır. İlki Beşeri Sermaye Modeli; Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanabilir. Beşeri sermaye yatırımları genelde eğitim yatırımları olarak düşünülse de, yaparak öğrenme yoluyla çalışma sürecinde kendiliğinden de oluşabilir. Ayrıca, işgücünün sağlık ve beslenme alanlarında iyi olma durumu da beşeri sermayenin bir parçası olarak algılanmaktadır. İkincisi Bilgi Üretimi ve Taşmalar; Arrow'un ortaya attığı yaparak öğrenme görüşünü esas almıştır. Bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını farketmiş ve buna yaparak öğrenme adını vermiştir. Arrow'a göre, bir şirket üretim yaptıkça zaman içerisinde işinin daha iyi öğrenmekte, maliyetlerini düşürmekte, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Üçüncüsü Ar-ge Modeli; Bilginin tesadüfi olarak değil bilinçli olarak bir şekilde ortaya çıktığıdır. Ar-ge faaliyetlerine tahsis edilecek sübvansiyonlar ve teşvikler ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Modelde tekelci rekabet piyasası esas alınmıştır. Firmalar fiyatlarını belirlerken AR GE harcamalarını maliyetlerine eklerler.⁹⁵ Yeniliklerden elde edilen tekel kârları, şirketlerin yenilik talebinin sürekliliğini garanti eder. Modelde iki sektör vardır: imalat sektörü ve araştırma ve geliştirme sektörü İmalat sanayiinde tüketim ve yatırım malları üretilirken Ar-Ge

⁹⁴ Berber, 2014, a.g.e.

⁹⁵ Berber, 2014, a.g.e.

sektöründe yeni fikirler ve teknikler üretilmektedir. Ar-Ge sektörünün yenilik yaratması, ekonomik büyümenin önemli bir itici güçtür. Tekel olmaktan kaynaklanan kar ancak bu tekel durumu yaratan sıkı bir patent sistemi ile veya bilginin yayılması engellenmesi ile mümkün olacaktır. Dördüncüsü Kamu politikaları; Kamu sektörü tarafından üretilen mal veya hizmetler üretim faktörleri olarak kabul edilir ve kolaylık olması açısından kamu mal ve hizmetlerinin faktörü yerini üretim işlevinin çabası alır. Model, hükümet gelirininde sadece gelir vergisi sağlamak olduğunu ve harcamaların sadece kamu malları olduğunu ve bütçenin her zaman eşdeğer olduğunu varsayar. Modelde hükümetler hem ekonomik büyümeye yatırım yapacak hem de yatırımı artırmak için vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar gibi araçlarla özel sektörü destekleyecektir. Özel sektör yatırımları sermaye stoklarını artırırken, bir yandan vergi gelirlerindeki dolaylı artış, denk bütçe sayesinde kamu mallarının arzını artıracaktır. Bu nedenle, özel sektör yatırımları iki farklı şekilde katkıda bulunacaktır. Kamu politikası modeli çerçevesinde devletin üç yükümlülüğü vardır. Birincisi, üretken sektörler yatırım yapan ürünleri tamamlayan kamu mal ve hizmetlerini üretmektir. İkincisi, eğitime ve nihayetinde araştırma ve geliştirme sektörüne yapılan yatırımı artırmak için teşviklerle bilginin üretimini ve yayılmasını artırır. Son model ise AK Modeli; Sermaye fonu artarken, sermaye getirisinin düşmeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Azalan verimler olmayan bu modele göre, yüksek sermaye stoku olan ülkeler yatırımlarını artırarak büyümelerini hızlandırabilecekler. Dış teknolojik gelişme olmasa bile kişi başına büyümenin uzun vadede elde edilebileceği ileri sürülmektedir. Ölçeğe göre sabit getiri koşulları geçerlidir. $Y = AK$ şeklindeki üretim fonksiyonu ile ifade edilmektedir. Fonksiyonda A parametresi teknoloji düzeyini gösteren sabiti ifade ederken K parametresi sermaye stokunu ifade etmektedir.⁹⁶

3.2. Finansal Derinleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisi

Finans sektörünün kendisinden beklenen olumlu etkileri sağlama yeteneği öncelikle finansal gelişime ve derinleşmeye bağlıdır. Ülkelerin büyümesi ve gelişmesi için gelişmiş finansal piyasalara, finansal piyasalardaki kurum ve araç çeşitliliğinde bir artışa ve en önemlisi finansal piyasada yaratılan fonların reel sektöre aktarılmasına ve derinlik sağlayan finansal piyasalara ihtiyaç vardır.⁹⁷

⁹⁶ Berber, 2014, a.g.e.

⁹⁷ Suna Oskay, "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi," Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, İstanbul, 2000, Cilt 75, No 10, s. 9-18.

Finansal derinleşme, finansal sisteme bireysel tasarruflar, kaynak bulmayı zor bulan girişimciler için finansman sağlama ve ihtiyaç odaklı ürünleri artırma gibi işlevlerle yatırımları ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Finansal sistemin serbestleştirilmesiyle, finansal sisteme aracılık eden kurumların sayısının artırılması ve tasarrufların sektörler arasında yeniden dağıtılmasıyla finansal derinleşme sağlanır. Derinleşmeyle birlikte finans sektöründe yaratılan fonlar reel sektöre daha yüksek oranda aktarılmakta, yatırımlar finanse edilmekte ve ekonomik büyüme artmaktadır. Finansal derinleşmeyle birlikte, finansal varlıkların milli gelir içindeki payı artar ve vade yapıları genişler. Faiz oranlarındaki artış tasarrufları artırırken, vade ve çeşitlilik yatırımcılara daha fazla seçenek sunmakta, yatırımları teşvik etmekte ve ekonomi büyümektedir.⁹⁸

Finans sektöründe yaratılan fonların reel sektöre aktarılamaması, diğer bir deyişle, düşük finansal derinlik oranı fonların finans sektöründe kalmasına ve kaynağın menkul kıymetlere yönelmesine ve paradan para kazanmasına neden olmaktadır. Bunun temel nedeni, yatırımcıların ekonomik istikrarın olmadığı durumlarda uzun vadede kazanacakları karı göremedikleri için reel sektörü finanse etmekte isteksiz olmalarıdır.⁹⁹

Tablo 4. Finansal Derinleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar^{100 101}

Çalışma	Çalışmanın Niteliği	Sonuçlar
Benecivenga ve Smith (1991)	Teorik Çalışma	Model, standart şartlar altında finansal hizmetlerin gelişimi, reel büyüme oranlarını etkilemektedir.
King ve Levine (1993)	Ülkeler arası çalışma 1960 – 1980 dönemine ait 80 ülke	Finansal derinleşmenin ekonomik büyüme oranlarıyla fiziksel sermaye birikimiyle ve ekonomik verimlilikle doğru orantılıdır.
Obstfeld (1994)	Teorik Çalışma	Likit hisse senedi piyasaları, ekonomik büyümeyle doğru orantılı, fakat ne likidite nede uluslararası finans piyasalarıyla entegrasyon, özel sektör tasarruf miktarından bağımsızdır.
Benecivenga vd. (1995)	Teorik Çalışma	Hisse Senedi piyasası likiditesi, büyüme oranları, verimlilik ve sermaye artışları arasında doğrusal bir ilişki görülmüştür.
Levine ve Zervos (1996)	Bağımlı değişken olarak 3 büyüme oranı bulunan 77 ülkeli yatay kesit analizi	Finansal derinliğin göstergeleri ve likiditenin, büyüme ile arasında üç tür istatistiksel pozitif anlamlı ilişki bulunmaktadır. Bunlar; çıktının, yatırımın ve verimliliğin büyümesi.

⁹⁸ Darıcı, a.g.e., s.

⁹⁹ Erim ve Türk a.g.e., s.28

¹⁰⁰ Semiye Oruç ve Ahmet Turgut, Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme ve Türk Finans Sistemi (1990-2010), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, ss. 109-118 s.113

¹⁰¹ Kemal Erkişi, "Financial Development and Economic Growth in BRICS Countries and Turkey: A Panel Data Analysis", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences 5 (2), October 2018, pp. 1-17. S.4-5-6

Jayaratine ve Strahan (1996)	50 ABD eyaletini içeren panel veri analizi (1972-92)	Bankanın verdiği kredilerin kalitesinin artmasını, artan ekonomik büyümede etkili olduğunu kanıtlamıştır.
Levine (1997)	Yatay Kesit analizi	Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında doğrusal ilişki bulunmaktadır. Finansal sistemin yapısı ve fonksiyonları ile ilgili kanıtlar yetersizdir.
Rousseau ve Wachtel (1998)	5 Sanayileşmiş ülke için zaman serisi analizi (ABD, Kanada, İngiltere, İsveç, Norveç)	Çıktıdan aracılığa çok küçük bir geri besleme kanıtı ile finans büyüme öngörmektedir.
Rajan ve Zingales (1998)	Firma ve Endüstri temelinde geniş bir ülke topluluğu için zaman serisi analizi (1980-1990)	Finansal gelişmenin, ekonomik büyüme üzerinden katkısı fazladır. Ayrıca finansal piyasanın başarısı rekabetçi etki yaratabilmektedir.
Neusser ve Kugler (1998)	OECD ülkelerinin imalat sanayileri zaman serisi analizi.	Finansal derinleşme, sürecinde GSYİH ile imalat sektörü faktör verimliliğiyle eş bütünseldir.
Levine ve Zervos (1998)	Ülkeler arası analiz (1976-93)	Menkul değerler piyasası ve teknolojik yatırımların yapmış iyi bir finans aracı kurumu; ekonomik büyüme yanında sermaye birikimini, yatırımları ve verimlilik artışını doğrusal olarak etkilediği görülmüştür.
Demirgüç-Kunt ve Maksimoviç (1998)	30 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için ülkeler arası analiz	İyi bir menkul değerler piyasası ve düzenli ve titiz bir şekilde oluşturulmuş hukuksal alt yapı, daha az sorun ve daha olumlu finansal sonuçları kolaylaştırmaktadır.
Levine, Loayza ve Beck (2000)	Yatay Kesit çalışması ve dinamik panel teknikleri	İyi bir menkul değerler piyasasındaki gelişme ile uzun dönemli büyüme arasında eş zamanlı olmayan kuvvetli bir olumlu etki söz konusudur.
Arestis, Demetriades ve Luinted (2001)	Zaman serisi analizi	Finansal aracı kurumlar ve sermaye piyasalarının derinleşmesi ekonomik büyümeyi hızlandırmakta, ancak bu süreçte finansal aracı kurumlar çok önemli role sahiptirler
Sahan ve Morris (2002)	VAR ve Granger Nedensellik Testi	Bazı Ülkeler için ortaya çıkan iki yönlü ilişki, diğer ülkeler için tek yönlü bulunmuştur.
Dritsakis ve Adamopoulos (2004)	VAR Metodolojisi	Finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Onur (2005)	Granger Nedensellik (otoregresif) Model	1980 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucunda GSMH'daki değişime etki etmediği ancak takip eden yıllarda ortaya çıkan finansal piyasa sorunlarında GSMH'nın etkisi olduğu görülmüştür.
Shan ve Jianhong (2006)	VAR Metodolojisi	Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etki söz konusudur.
Yapraklı (2007)	VAR ve Granger Nedensellik Testi	Ticari ve Mali liberalleşme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etki söz konusudur.
Artan (2007)	79 ülke için panel veri analizi	Az gelişmiş ülkelerde, Finansal Derinleşme Ekonomik Büyüme olumsuz etkilemektedir.
Kandır et al. (2007)	Johansen ortak entegrasyonu ve EC Testi. Türkiye örneği	Finansal Derinleşme Ekonomik Büyüme etkilemez. Ancak Ekonomik Büyümenin Ekonomik Büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
Abu-Bader and Abu-Qarn (2008)	Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bulunan seçili ülkeler için VAR Analizi	Finansal Derinleşme Ekonomik Büyüme etkilemez. Ancak Ekonomik Büyümenin Ekonomik Büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
Yücel (2009)	Eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik.	Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik vardır.

	Türkiye Örneği	
Akkay (2010)	Türkiye için Granger nedensellik testi	1989'dan 2001'e kadar Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik vardır. Ancak, 2001 döneminden sonra Ekonomik Büyümeden Finansal Derinleşmeye kadar tek yönlü bir nedensellik vardır.
Kar et al. (2011)	Panel veri analizi, Granger nedensellik testleri.MEAN Ülkeler	Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme arasındaki nedensellik yönü net değildir.
Hassan et al. (2011)	168 ülke için panel veri analizi.	Gelişmekte olan ülkelerde Finansal Derinleşme ile Ekonomik Büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır. Çoğu ülkede iki yönlü nedensellik vardır.
Soytaş and Kucukkaya (2011)	VAR analizi, Granger nedensellik testi. Türkiye örneği	Uzun vadede Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme arasında her iki yönde nedensellik yoktur.
Menyah et al. (2014)	21 Afrika ülkesi için panel veri analizi	Finansal Derinleşme ve ticaretin serbestleştirilmesinin Ekonomik Büyüme üzerinde önemli bir etkisi yoktur.
Karamelikli and Kesingöz (2017)	VAR, Granger nedensellik ve Toda Yamamoto testi. Türkiye örneği	Finansal Derinleşme ile Ekonomik Büyüme arasında açık bir ilişki yoktur.
Moyo, et al. (2018)	Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli. Brezilya örneği	Bankacılık sektörü Finansal Derinleşmenin bir göstergesi olarak ele alındığında, Finansal Derinleşmenin Ekonomik Büyüme üzerinde olumsuz etkisi vardır; Aksine, borsa Ekonomik Büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

3.2.1. Arz Öncüllü Hipotez

Arz öncüllü hipotez, finansal sistemin iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu, yani söz konusu nedenin finansal sistemden iktisadi büyümeye olduğunu belirtir. Arz öncüllü hipotezin iki ana işlevi vardır. Bunlar; geleneksel sektörden modern sektöre kaynak aktarılması ve modern sektördeki girişimlerin desteklenmesi ve hızlandırılmasıdır. Gelişmiş bir finansal sistem kaynakları verimli kullanarak ve tasarruf oranlarını etkileyerek ekonomik büyümenin yönünü belirleyerek yeni yatırım kararlarını desteklemektedir.¹⁰²

Finansal araçlar tarafından yönetilen riskin çeşitlendirme mekanizması, yüksek getirilerine rağmen sahip oldukları yüksek risk oranı nedeniyle tercih edilmeyen yatırımları mümkün kılmaktadır. Aynı şekilde, likit yatırımlara eğilimli yatırımcı fonlarının uzun vadeli getiri sağlayacak büyük projelere yönlendirilmesi, finansal aracı tasarruflarının havuzlanması ve harekete geçirilmesi ile sağlanabilir. Dolayısıyla, tedarik öncülü yaklaşımına göre, finansal araçlar etkin kaynak tahsisi sağlayarak ekonomideki verimlilik seviyesini ve sonuç olarak büyüme oranlarını arttırmaktadır. Finansal araçlar daha nitelikli üretim biçimleri için yatırım fırsatlarını arttırır, bu da fiziksel sermaye birikiminde bir artışa ve dolayısıyla kişi başına gelirden artışa neden olur.

¹⁰²T. Hugh Patrick, "Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries," Economic Development and Cultural Change, 1966, Cilt 14, 174–189, s.175

Ülke bazında düşünüldüğünde, finansal sistemdeki gelişmeler sayesinde yatırım yapmak isteyen ancak kaynak bulunmadığı için girişimde bulunmayan firmaların bir sonucu olarak finansal gelişmeden iktisadi büyüme bir nedensellik olduğu göstergesidir ve bunlar iktisadi büyüme katkı sağlayabilecek yatırım düşüncelerinin gerçekleşmesi sonucunda yatırım kanalları yoluyla ekonomik büyüme katkıda bulunduğunun göstergesidir.¹⁰³

3.2.2. Talep Takipli Hipotez

Arz öncüllü hipotezin tersi olarak ifade edilebilecek talep takipli hipotez, iktisadi büyüme ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün iktisadi büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğunu belirtmektedir.

Talep takipli yaklaşıma göre finansal hizmetlere yönelik talep, reel hasıladaki büyümesi ve tarım gibi geleneksel sektörlerde ticarileştirme ve para kazanma ile ilgilidir. Reel milli gelirden ne kadar hızlı büyüme olursa, girişimcilerin dış fonlara olan talebi de artmaktadır. Başka bir deyişle, belirli büyüme oranlarından sonra, işletmelerin dağıtılmamış karları ve amortisman indirimleri yetersiz kalmakta ve dış finansal kaynakların toplam kaynaklar içerisindeki payı artmaktadır. Bu nedenle, talep takipli yaklaşım, finansmanı pasif büyüme koşullarıyla şekillenen bir yapı olarak ele alınmaktadır.

“Joan Robinson finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisini girişim yol gösterir, finans takip eder” sözleriyle özetlemiş ve ekonominin reel yönü geliştikçe finansal hizmetlere olan talebin artacağını ve böylece finansal hizmetlerin kalkınma sürecine gireceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak ekonomik büyüme kanalıyla artan talebin, finansal gelişmeyi tetiklediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Talep takipli hipotez olarak adlandırılan bakış açısı, ekonomide reel büyümenin sonucu olarak finansal sistemin gelişmesinin uyarılmasıdır. Böylece finansal sistem büyüme sürecinde önde gelen sektörleri desteklemekte ve onları finanse etmektedir.¹⁰⁴

3.2.3. Yapılmış Çalışmalar

Finansal gelişme ekonomik büyüme arasındaki ilişkisinin incelendiği ekonometrik çalışmalarda arz öncüllü ve talep takipli hipotezleri destekleyen pek çok çalışma mevcuttur.

¹⁰³ Aslı Okay Toprak, Finansal Gelişme Ve İktisadi Büyüme: Farklı Ekonomik Yapılar Açısından Ampirik Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2018, s. (Yayımlanmış Doktora Tezi)

¹⁰⁴ Muhsin Kar Ve Eric J.Pentecost, “Financial Development And Economic Growth In Turkey: Further Evidence On The Causality Issue”, Loughborough University, 2000, s.1-2

Tablo 5. Finansal Gelişme – İktisadi Büyüme Nedensellik İlişkisi¹⁰⁵

Çalışma	Dönemi	Nedensellik Yönü	İlişkinin Niteliği
KING; LEVİNE (1993)	1960-1989	F-B*	+
BECK; LEVİNE; LOAYZA (2000)	1971-1995	F-B	+
KAR; PENTECOST (2000)	1963-1995	F=B**	+
AL-YOUSIF (2002)	1970-1999	F=B	+
CALDERON; LIU (2003)	1960-1994	F=B	+
FASE (2003)	1978-1999	F-B	+
CHRISTOPOULOS; TSIONAS (2004)	1970-2000	F-B	+
ASLAN; KÜÇÜKAKSOY (2006)	1970-2004	F-B	+
HAO (2006)	1985-1999	F-B	+
LIANG; TENG (2006)	1952-2001	B-F***	+
LIU; HSU; (2006)	1981-2001	F-B	+
NACEUR; GHAZOUANI (2007)	1979-2003	F-B	-
ABU-BADER; ABU-QARN (2008)	1960-2001	F-B	+
ANG (2008)	1960-2003	F=B	+
ALTUNÇ (2008)	1970-2006	F=B	+
YANG; Yİ (2008)	1971-2002	F-B	+
ALTINTAŞ; AYRIÇAY (2010)	1987-2007	F-B	+
KAR; NAZLIOĞLU; AĞIR (2010)	1980-2007	F=B	+
BOZOKLU; YILANCI (2013)	1988-2011	F-B	+
AYDIN; AK; ALTINTAŞ (2014)	1988-2012	F-B	
İNANÇLI; ALTINTAŞ; İNAL (2016)	1997-2014	F-B	+
AĞAZADE; KARAKAYA (2019)	2001-2016	F=B	+

*Arz öncüllü hipotezi ifade etmektedir.

**Arz Öncüllü ve Talep Takipli Hipotezlerin birlikte meydana geldiğini ifade eder.

***Talep Takipli Hipotezi ifade eder.

Arz öncüllü ve talep takipli hipotezlerle hipotezleri destekleyen çalışmaların yanı sıra finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin anlamsız olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Tablo 5' te, uluslararası uygulamalı literatürde finansal sistem ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar nedensellik boyutu ve ilişkinin kalitesi açısından çalışmaların sonuçlarını göstermektedir.

3.2.4. Türkiye Ekonomisinde Finansal Derinlik ve İktisadi Büyüme İlişkisi

Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamak için yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ortak bir görüş olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, yöntemler ve veriler arasındaki farkın kullanılan ve her çalışmada dikkate alınan süreler etkilidir. Bu konuda yapılan çeşitli ampirik çalışmaların sonuçları, Finansal Derinleşme ile Ekonomik Büyüme arasındaki iki yönlü ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak, bazı çalışmalarda, Finansal Derinleşme ile Ekonomik Büyüme arasındaki ilişkinin zayıf olduğuna veya bu değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığına dair kanıtlar vardır.

¹⁰⁵ Nurullah Altıntaş, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Sakarya, 2011, s.27 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Farklı çalışmalardan da görülebileceği gibi, Finansal Derinleşme ile Ekonomik Büyüme arasındaki nedensellik yönü üzerinde bir fikir birliği olmamasına rağmen, çoğunlukla Finansal Derinleşmenin Ekonomik Büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarda bankacılık sektöründeki gelişmeyi ölçmek için genellikle geniş tanımlı para arzının milli gelire oranı (M2/GSYİH) ve özel sektör kredilerinin milli gelire oranı kullanılmaktadır. Sermaye piyasalarındaki gelişmeyi ölçmek için borsa piyasa değerinin milli gelire oranı, borsanın devir oranı ve borsa işlem hacminin milli gelire oranı gibi göstergeler kullanılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, yapılan çalışmalarda ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun en önemli nedeni, kullanılan verilerin, göstergelerin ve yöntemlerin birbirinden farklı olması gösterilmektedir.¹⁰⁶

Finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye örneğinde inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

“Kar ve Pentecost (2000), Türkiye’de 1963-1995 dönemi yıllık verilerle finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve hata düzeltme yöntemleriyle araştırmışlardır. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına milli gelirdeki değişme, açıklayıcı değişken olarak beş farklı finansal derinlik göstergesi (milli gelire oran olarak para arzı, banka mevduatları, özel sektöre kullandırılan krediler, yurt içi krediler toplamı ve yurt içi krediler içinde özel sektör kredilerinin oranı) kullanmışlardır. Çalışmada finansal derinleşme ve ekonomik büyüme ilişkisinin yönü seçilen finansal gelişme göstergesine bağlı olarak değişebileceği sonucuna ulaşmışlardır.”

“Aslan ve Küçükaksoy (2006), 1970-2004 dönemi yıllık verileriyle Türkiye’de finansal derinleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini nedensellik testleriyle araştırmışlar ve finansal derinleşmeden ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin varlığı sonucuna ulaşmışlardır.”

“Aslan ve Korap (2006), Türkiye’de finansal derinleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini, 1987:I-2004:VI dönemi için eşbütünleşme ve Granger nedensellik tekniklerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada kullanılan finansal derinleşme göstergeleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Buna karşılık finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün finansal gelişmişlik göstergelerine göre değiştiği sonucuna varmışlardır.”

¹⁰⁶ Ebubekir Mollaahmetoğlu, Finansal Derinleşme: Türkiye’nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, 2016 Sayı:25, 32-54, s.39-40

“Kandır vd. (2007), 1988-2004 yılları arasında finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi üç aylık verilerle eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleriyle incelemişlerdir. Çalışmada, ekonomik büyümeyi kişi başına reel milli gelir ve dört finansal gelişmişlik göstergesi değişkeni (milli gelire oran olarak İMKB işlem hacmi, İMKB piyasa değeri, İMKB’de işlem görme oranı ve özel sektöre verilen banka kredileri) kullanmışlardır. Model sonuçlarında finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin talep takipli bir yapı arz ettiği ve Türkiye’de finansal derinleşmenin ekonomik büyümeyi desteklemediği, aksine ekonomik büyümenin finansal derinleşmeyi etkilediği görülmüştür.”

“Yücel (2009), 1997-2007 yılları arasında finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Borsa İşlem Hacmi/GSYİH değişkenini kullanarak eşbütünleşme yöntemiyle araştırmışlardır. Analiz sonucunda sermaye piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.”

“Altıntaş ve Ayriçay (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1987-2007 dönemini kapsayacak şekilde Türkiye örneği üzerinde üçer aylık veriler kullanılarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi eş bütünleşme yöntemi olarak bilinen (Sınır) Testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre reel büyüme, finansal gelişme, dışa açıklık ve reel faiz oranı arasından uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu saptanmıştır. Uzun dönemde finansal gelişmişlik katsayısında meydana gelen %1’lik artışın, ekonomik büyümeyi % 0.30 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.”

“Güneş (2013), 1988-2009 yılları arasında finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi M2/GSMH değişkenini kullanarak eşbütünleşme ve Granger Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme 122 nedensellik yöntemiyle araştırmışlardır. Finansal derinleşmenin Türkiye’deki iktisadi büyümeye neden olduğuna ilişkin bir kanıtı ulaşılamamıştır.”

“Öztürk ve Tuğan (2016) yapmış oldukları çalışmada finansal derinleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini 1986-2010 yılları itibariyle ortaya koymaktadır. Bu nedenle yapmış oldukları analizde kullandıkları finansal derinleşme verileri olarak M1/GSYH, M2/GSYH, M2/M1 ve son olarakta özel sektör kredi hacmi/GSYH verilerini kullanmışlardır. Bu nedenle uzun dönemde finansal derinleşme büyüme ilişkisinin varlığını en küçük kareler yöntemi ile analiz etmekte ve çıkan sonuçlar neticesinde finansal derinleşmenin ekonomik büyümeyi etkileme gücünün yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar. Yaptıkları Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına göre Türkiye’de ekonomik büyümenin kaynaklarından bir tanesinin finansal derinleşme olduğunu söylemektedirler. Türkiyede gerçekleşen

finansal derinleşmenin istenilen düzeyde olmadığını finansal derinleşmenin arttırılabildiği ölçüde ekonomide derinleşme sağlanacağını ifade etmektedirler.¹⁰⁷

“Yıldırım ve Çevik (2017) yaptıkları çalışmada finansal serbestleşme nedeniyle ortaya çıkan finansal dışa açılmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini ele aldıkları 1993-2016 yılları için amprik olarak araştırmışlardır. Bu nedenle çalışmada ekonomik büyüme değişkeni olarak reel GSYH'dan yararlanılmıştır. Finansal dışa açıklık değişkeni ise, Aizenman tarafından oluşturulan tanıma göre elde edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki için geleneksel Granger Nedensellik Testi ve Hatemi-J tarafından geliştirilen Asimetrik Nedensellik Testi ile araştırılmıştır. Simetrik test sonucu GSYH'dan finansal dışa açıklık oranına yönelik nedensellik ilişkisini göstermekte iken, Asimetrik test sonucu ise, ekonomik daralmanın finansal açıklığı pozitif yönde etkilediği buna bağlı olarak ekonomik genişlemenin ise, finansal açıklık oranını negatif yönde etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır.”¹⁰⁸

3.3. Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi

İktisat literatüründe dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisi hakkındaki görüşler birliğe ulaşılmıştır. Literatürde genel olarak servet, dış ticaret ve refah arasındaki ilişkinin tartışılması Merkantilistler ile başlamıştır. Merkantilistlere göre, servetin kaynağı hazineye değerli maden miktarıdır. Hazineye değerli maden miktarını artırmak için üretilen mal ihracatı yapılması gerekmektedir. Ülkedeki değerli maden stoklarını artırmak için ihracat ithalattan daha fazla olmalıdır. Bu durumda dış ticaret fazlası verilmektedir.¹⁰⁹ Sanayi devriminin yaşanmasıyla, merkantilistlerin düşünceleri çok popülerite kazanamadı ve yerine liberal düşünceler benimsenmeye başlanmıştır. Sanayi devriminden sonra emek yerine üretim makine ile yapılmaya başlandı ve sonuç olarak üretim miktarı artmıştır. Bundan sonraki üretim sorun olmaktan çıkıp asıl sorun üretilen malları satmak olmuştur. Bu, ticaretin serbestleştirilmesi gerektiği anlamına gelmekteydi.¹¹⁰

Ticaretin serbestleştirilmesiyle dış ticaretin ekonomik büyümeye etkileri üzerine odaklanmaya başlandı. Buna göre, yeni büyüme modelleri ortaya çıkmıştır.

¹⁰⁷ S. Öztürk ve G. Tuğan, Finansal Derinleşme ve Finansal derinleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği, Kazak Kızlar Devlet Pedagoji Üniversitesi Yayınları Sayı:379. Kazakistan Almatı, 2016

¹⁰⁸ Yıldırım, D. Ç. ve Çevik, İ. E., Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Testi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 54(625): 41-52.

¹⁰⁹ Köse, Z., & Gültekin, H. (2019). Ekonomik Büyümenin Bir Belirleyicisi Olarak Dış Ticaret: NAFTA Ülkeleri Örneği. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 5(2), 139-151, s.140

¹¹⁰ Seyidoğlu, 2009, a.g.e., s.21

İçsel büyüme modeli olarak adlandırılan bu modellere göre, ithalat nedeniyle ürün çeşitliliği ve firmalar arası rekabet artıyor ve tüketiciler bundan faydalanmaktadır. İhracat sayesinde yerli üretimle ve ticaret için ihtiyaç duyulan pazarlar genişliyor ve bu da firmalara yarar sağlamaktadır.¹¹¹

Ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için farklı stratejiler uygulamaktadır. İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi ihracat yoluyla iktisadi büyümeyi artırmayı hedeflemektedir. Bu İhracattaki artışa göre, ekonomik büyümedeki bu artış sonucunda üretim ve istihdamdaki artışına neden olur. Bu İhracattaki artış pozitif dışsallık yaratır ve diğer sektörleri etkiler. Ayrıca Dış ticaret çarpanı sayesinde üretim ve istihdamda artışa neden olur. İhracat, ihracatçı firmalara çok çeşitli pazarlardan yararlanma fırsatı sunarak üretim potansiyelini arttırır. İhracat ayrıca teknik ilerleme ve dinamik öğrenme sağlar.¹¹² Ticaret yaparken, ülkeler sadece birbirleriyle mal alışverişi yapmakla kalmaz, aynı zamanda ayrıca malların üretim teknolojilerini de ithal ediyorlar. Buna ek olarak, tüketiciler için farklı seçenekler seçme hakkı verir firmaları verimliliğe teşvik eder. Diğer bir deyişle, ülkedeki ithalat sayesinde olmayan inovasyon sayesinde, yeniliklere elde edilmektedir. Bu hem teknolojik yayılma hem de iktisadi büyümeyi arttırır.¹¹³

Diğer bir Büyüme Stratejisi, İthalata Dayalı Büyüme Stratejisi ithalat yoluyla iktisadi büyümeyi artırmayı öngörür. Bu modele göre, yurtiçi üretim ekonomideki ithalat açığını çözümenin bir yoludur. Bu şekilde, döviz tasarrufu yapılır, böylece sermaye malları ve hammadde alımında kullanılmış olur. Öğrenme ve verimlilik artışı hem ihracata dayalı büyüme stratejisinde hem de ithal ikameye dayalı büyüme modelinde teşvik edilmektedir. Ayrıca, her iki strateji de değişen koşullara uyum sağlayabilmektedir.

Tablo 6. Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi¹¹⁴

Çalışma	Çalışmanın Niteliği	Sonuçlar
Balassubramanyam et al. (1996)	Gelişmekte olan 46 ülke için kesit verileri , 1970-1985	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Ancak, bu etki dışa dönük ticaret politikası uygulayan ülkelerde içe dönük ticaret politikası uygulayan ülkelere göre önemli ölçüde daha yüksektir.

¹¹¹ Köse ve Gültekin, a.g.e., s.140

¹¹² Köse ve Gültekin, a.g.e., s.140

¹¹³ Schneider. P.H., International Trade, Economic Growth and Intellectual Property Rights: A Panel Data Study of Developed and Developing Countries. Journal of Development Economics, 2005, 78. 529 – 547

¹¹⁴ Kemal Erkişi, Foreign Direct Investment, Trade Openness And Economic Growth: A Case Of Turkey. Akademik Hassasiyetler. 2018; 5(10): 189-202, s.191-193

Borensztein, et al. (1998)	69 Ülke için Cross regresyon analizi 1970-1989	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Bu sonucun belirleyicisi, DYY'nin teknolojiye neden olmasıdır. Ancak bu, insan sermayesinin ev sahibi ülkedeki eşğın üzerinde olmasına bağlıdır
Zhang and Song (2001)	Eş bütünleşme, EC, Granger, 11 Doğu Asya ve Latin Amerika, 1980-1998	Dışa dönük dış ticaret politikasını uygulayan ülkelerde; eğitimin geliştirilmesi yoluyla beşeri sermayenin genişletilmesi ekonomik büyüme ve makroekonomik istikrar sağlar
Liu and Burridge. (2002)	Ko-entegrasyon Testi, Çin için Üç aylık veriler.	Ekonomik büyüme, DYY ve ihracat arasında iki yönlü bir nedensellik vardır. Başka bir deyişle, ekonomik büyüme, DYY ve ihracat birbirini güçlendirmektedir. Sonuçlar dışa dönük ticaret politikasını desteklemektedir.
Ahmed et al. (2003)	Granger, Toda ve Yamamoto Testleri, Pakistan 1972-2003	Pakistan "dökülme etkisi mekanizması" nedeniyle DYY'den yararlandı. Sonuçlar "ihracata dayalı büyüme hipotezini" desteklemektedir.
Makki and Somwaru (2004)	Kesit veri analizi; SUR ve TSLS tahminleri, 66 gelişmekte olan ülke 1960-2000	DYY ile ticaret arasında ekonomik büyümenin artırılmasında güçlü bir pozitif etkileşim vardır. Öte yandan, sonuçlar DYY'nin iç yatırımı teşvik ettiğini ortaya koydu. DYY'nin büyüme üzerindeki olumlu etkisi, DYY güçlü ve güvenilir makroekonomik politika ve beşeri sermaye ile olumlu etkileşime sahip olduğunda daha yüksek olabilir.
Şen and Karagöz (2005)	Granger testi Türkiye 1994-2004	Sonuçlar Türkiye için "ihracata dayalı büyüme hipotezini" desteklemektedir; Ancak, DYY'nin ihracat ve büyüme üzerinde önemli bir etkisi yoktur.
Chowdhury and Mavrotas (2006)	Toda-Yamamoto, Şili, Malezya ve Tayland, 1969-2000	Malezya ve Tayland örneğinde ekonomik büyüme ve DYY arasında iki yönlü nedensellik ve Chili'de ekonomik büyümeden DYY'ye tek yönlü bir nedensellik vardır.
Hansen and Rand (2006)	Granger nedensel, 31 gelişmekte olan ülke, 1975-2004	Ekonomik büyüme ile DYY arasında iki yönlü nedensellik vardır. Sonuç, "DYY'nin dökülme etkisi mekanizmasıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği hipotezini desteklemektedir.
Hsiao and Hsiao (2006)	Granger nedensellik, zaman serileri ve panel veri analizi, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri, 1986-2004	Sonuçlar, DYY'den ekonomik büyümeye tek yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, DYY büyümeyi dolaylı olarak ihracat yoluyla etkiler. Büyüme ve ihracat arasında iki yönlü nedensellik vardır.
Naveed and Shabbir, (2006)	Sabit etki ve kontrol değişkenleri kümesi. Granger Nedensellik, 23 gelişmiş ülke, 1971-2000	Ticari açıklığından ekonomik büyümeye kadar güçlü tek yönlü bir nedensellik vardır, ancak DYY'nin büyüme üzerinde bir etkisi yoktur.
Yao and Wei (2007)	yeni sanayileşmiş ekonomiler, 1979-2003	DYY, vardiya üretim sınırına neden olan teknoloji ve bilgi yoluyla ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahiptir.
Nath (2008)	Panel veri analizi, 13 geçiş ülkesi, 1991-2005	Ticaretin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumlu etkisi vardır, ancak DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi yoktur.
Katircioğlu (2009)	ARDL- Granger nedensellik. Türkiye 1970-2005	Uzun vadede büyümeden DYY'ye tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna varıldı.
Liu, et al. (2009)	VECM, Panel veri analizi, Dokuz Asya ülkesi, 1970-2002	Sonuçlar ticaretin iki yönlü nedenselliğini ortaya koyuyor ve çoğu ülkede birleşme ve devralmalar yoluyla doğrudan yabancı yatırım girişleri içeriyor. DYY çıkışlarından ekonomik büyüme ve ticarete tek yönlü bir nedensellik vardır. Ticaretin serbestleştirilmesi ve DYY girişleri seçilen Asya ülkelerindeki büyümenin bileşenleridir.

Miankhel et al. (2009)	VECM, Şili, Hindistan, Meksika, Malezya, Pakistan ve Tayland, 1970-2005	Uzun vadeli sonuçlar ekonomik büyümeden Hindistan'daki DYY'ye ve Pakistan'daki büyümeden ihracata, DYY'den seçilen Latin Amerika ülkelerinde büyümeye kadar tek yönlü bir nedensellik ortaya koymaktadır. Malezya'da ekonomik büyüme ile DYY arasında iki yönlü nedensellik vardır. Sonuçların "ihracata dayalı büyüme hipotezini" desteklediği sonucuna varılmıştır.
Jayachandran and Seilan (2010)	Granger Testi Hindistan, 1970-2007	Sonuçlar, DYY'den tek yönlü bir nedenselliğe ve Hindistan'daki ihracatın ekonomik büyümeye işaret ettiğini göstermektedir.
Iqbal et al. (2010)	VAR, VECM, Pakistan, 1998-2009	DYY ve ticaret, ekonomik büyümeyi ve DYY, ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğunu açıklamaktadır.
Wijeweera et al. (2010)	Panel veri analizi, 45 ülke, 1997-2004	Ticaretin açık olması, verimlilik artışlarıyla ekonomik büyümeyi artırır. DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde sadece yüksek vasıflı işgücü varlığında olumlu bir etkisi vardır. Aksi takdirde, DYY kendi başına verimlilik artışı sağlamamaktadır.
Yılmaz (2010)	Granger Nedensellik, Türkiye, 1991 - 2007	"Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımı zayıf ihracat ve ithalat izliyor, ancak doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik yok. Çalışma aynı zamanda ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik ve ithalattan ihracata tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna vardı. "
Babatunde, (2011)	Panel data analysis fortytwo sub-Saharan African countries, 1980 - 2003	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumlu etkisi vardır. Öte yandan, DYY ekonomik büyümeden ve ticaret açıklığından etkilenmektedir. Ticaretin açıklığı ve altyapı arasındaki etkileşim, doğrudan yabancı yatırım girişlerinde hafif bir artışa neden olmaktadır.
Klasra, (2011)	ARDL Modeli, Türkiye ve Pakistan, 1975-2004	Sonuçlar Pakistan'daki ticaret açıklığı ile ihracat arasında kısa vadede iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir; Türkiye'de ihracat ve DYY. Uzun vadeli sonuçlar " Pakistan için açıklık-büyüme bağı" ve "Türkiye için büyümeye dayalı ihracat hipotezini" desteklemektedir.
Acaravcı and Öztürk (2012)	ARDL - Granger Zayıt, on geçiş Avrupa ülkesi, 1994 1Ç - 2008 4Ç	Sonuçlar, on ülkenin dördünde DYY, ihracat ve büyüme arasındaki kısa vadeli ve uzun vadeli kayıpları göstermektedir.
Adegboyega and Odusanya (2014)	ADF-PP, VECM, Nijerya, 1986-2011	Sonuçlar "ticaretin açıklık derecesi, sermaye oluşum seviyesi arasında önemli bir pozitif etki, DYY hacmi ile gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı arasında pozitif fakat önemsiz bir ilişki" olduğunu ortaya koymaktadır.
Belloumi, (2014)	ARDL, Tunus, 1970-2008	"Kısa vadede DYY'den ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden DYY'ye, ticaretten ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden ticarete kadar önemli bir Granger nedensellik yok. DYY'nin ev sahibi ülke için olumlu yayılma dışsallıkları üretebileceğine dair yaygın bir inanç olsa da, ampirik sonuçlar, DYY'nin ev sahibi ülke için olumlu yayılma dışsallıkları üretebileceğini doğrulayamamıştır".
Dritsaki and Stiakakis, (2014)	ARDL, VECM modeli, Hırvatistan, 1994-2012	Kısa vadede ve uzun vadede DYY ekonomik büyümeye neden olmaz. Bununla birlikte, hem kısa hem de uzun vadede, ekonomik

		büyüme ve ihracat arasında önemli bir iki yönlü nedensellik vardır .
Nabila and Zakir (2014)	Panel veri analizi: Seçilen 15 gelişmekte olan ülke. 1978-2012	DYY ve ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumlu etkisi vardır.
Szkorupová, (2014)	VECM, Slovakya 2001-2010	DYY ve ihracat, uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde kayda değer olumlu kayba sahiptir.
Fetahi-Vehapi et al., (2015)	Panel veri kümelerinde Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincisi, Güney Doğu Avrupa (SEE) ülkeleri, 1996-2012	“Ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri, kişi başına düşen ilk gelir ve diğer açıklayıcı değişkenlerle koşullandırılmaktadır. Aksi takdirde, bu iki değişken arasında sağlam bir kanıt yoktur. Ayrıca, dış ticaretin açıklığı kişi başına düşen ilk gelir seviyesi daha yüksek olan ülkeler için daha faydalıdır, aynı zamanda dış ticaretin açıklığı daha yüksek DYY seviyesine ve daha yüksek brüt sabit sermaye oluşumuna sahip ülkeleri desteklemektedir ”dedi.
Mahmoodi and Mahmoodi (2016)	Panel- VECM nedensellik: Sekiz Avrupa gelişmekte olan ülke 1992-2013 ve sekiz Asya gelişmekte olan ülke, 1986-2013.	“Sekiz Avrupa ülkesinin nedensellik sonuçları, ekonomik büyüme ile DYY arasında çift yönlü nedensellik ve ekonomik büyüme ile DYY'den kısa vadede ihracata tek yönlü nedensellik gösterdi. Asya ülkelerinin ampirik sonuçları, kısa vadede ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Ayrıca, her iki panel için ihracat ve DYY'den ekonomik büyümeye uzun vadeli nedensellik ve ekonomik büyüme ve DYY'ye ihracattan uzun vadeli nedensellik olduğuna dair kanıtlar var ”dedi.

3.3.1. Dış Ticaret Politikası Açısından Sanayileşme Stratejileri

Sanayileşme yolunda bir ülke için iki strateji vardır. Birincisi, ihracat için üretilecek dışa dönük bir stratejidir ve ikincisi, yurtiçinde mal üretimi için bir ithal ikame stratejisidir. Genellikle ithal ikamesi ve dışa dönük stratejilerin zıt ve alternatif olduğuna inanılmakla birlikte, tamamlayıcı stratejiler olduklarını düşünen araştırmacılar da vardır. Dışa dönük sanayileşme stratejisinin ticari serbestleşmeyle ve devletin küçülmesiyle ilgili olup olmayacağı bu konuda bir diğer tartışma konusudur.

Bu iki strateji (mal üretmek veya ithal etmek için kaynaklar mallara bölünebilecekleri fikri nedeniyle) görüşü durağan ve iki sektörlü neo-klasik modelden kaynaklanıyor. Bununla birlikte, statik parametrelerin değiştirildiği daha dinamik bir modelde, bu iki strateji birbirine alternatif değildir, ancak ithal ikamesi ihracat teşviki için bir ön koşul olarak görülür ve her ikisi de uygulanabilir. Balassa, dışadönüklüğü teşvik sisteminde ve devletin müdahalesi olmayan durumda

tarafsızlık sistemi olarak görse de, Kruger'in İhracat stratejisi dış stratejilerde teşvik edilmelidir.¹¹⁵

Aslında, bu iki strateji arasında benzerlikler vardır. Ödemeler dengesi açıklarının azaltılması, sanayileşme, iktisadi büyüme ve yüksek İstihdam düzeyinin sürdürülmesi her iki stratejinin tarafından da benimsenen temel hedeflerdir. Stratejiler arasındaki temel fark, ithal ikameci sanayileşme stratejisinde, tüm çabalar ithalatı sınırlamaya yönelik olması, Sanayileşme stratejisinde ihracatı artırmak için her türlü çaba sarf edilmektedir. Ancak her iki strateji için de, hem kendi lehine hem de onlara karşı görüşler var.

Sanayileşmiş ülke deneyimleri devlet desteğinin olmadan geliştirme mümkün olmadığıdır. Dolayısıyla sanayileşmenin ilki ülkede ithal ikame sanayileşmesinin uygulanması daha sonra iç pazar kapasitelerinin sınırlarına ulaşmanın sonucu olarak dışa yönelmesi, diğer bir deyişle, bu iki strateji birbirini takip edecek şekilde uygulanması en rasyonelidir.

3.3.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

Genellikle düşük geliri, geri teknoloji ve küçük pazar çerçevesinde çalışan gelişmekte olan ekonomiler, sosyo-ekonomik yapılarını değiştirerek sanayileşmeyi hedeflemektedir. Hızlı ekonomik kalkınma için kullandıkları stratejilerden biri, ithalat ikamesine dayalı bir sanayileşmedir.¹¹⁶

Birçok ülkede, ithal ikamesi modern ve gelişmiş Ülkelerdekine benzer bir endüstriyel yapı oluşturmak için etkili bir araç olarak görülmüştür. Uluslararası pazarlarda dış rekabet gücüne kadar yurtiçi üretim Ticaret politikalarını ve çeşitli parasal ve finansal araçları korumayı amaçlayan bu strateji, aynı zamanda içe dönük bir sanayileşme politikası olarak da kabul edilir. İlk olarak, yurt dışından ithal edilen bir ürünün üretimini gerektiren bir sanayileşme stratejisi olarak tanımlanan ithalat ikamesinde kurulan endüstriler, dış ticaret ve döviz politikalarından ve dış pazar rekabetinden korunmaktadır. Bu amaçla alınan temel önlemler, ithalattaki gümrük vergileri, belirli mallar üzerindeki ithalat ve ithalat yasaklarını kısıtlayan kotalardır.¹¹⁷

İthal ikame stratejisi genellikle iki aşamada gerçekleştirilir. İlk aşamada tüketim mallarının yurtiçi tüketimi ve ikinci aşamada ara mal ve yatırım malları

¹¹⁵ T. Subaşat, "Ticaret ve Kalkınma", Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Nihal Mızrak Yıldırım (Ed.), Siyasal Yayınevi, Ankara, 2004 181-228.

¹¹⁶ Hüseyin Avni Egeli, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, Sayı:2, 149-161.

¹¹⁷ B. Balassa, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Deneyimi", Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, H. Avni Hedili (Der.), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara, 1986, 151-176.

üretim başlandı. Getirilen kısıtlamalarla birlikte, imalat sanayinde yeni yatırım alanlarından ortaya çıkacak kaynaklar zamanla bu yeni sanayi dallarına kayacaktır. Ekonomide yapısal bir değişikliğin olabileceği iddia edilmektedir. Çeşitli politikalarla kurulan yeni endüstriler hızla sermaye biriktirebilir ve bu fonların yatırıma geri dönüştürüleceği ve böylece yatırım hacminin artırılacağı inanılmaktadır.

İthalat ikamesi, ekonomik gelişme ve yapı değişikliği, büyüme ve ekonomik yapı değişikliği sonucunda kendiliğinden ortaya çıkabileceğinden. Aynı zamanda hızlanma amacıyla uygulanan ekonomi politikasının bir aracı ve sonucu olabilir. İlk durumda, kendiliğinden ithal ikamesi, ikinci durumda planlı ithalat ikamesi vardır.¹¹⁸

A- İthal İkamesinin Amaçları

- Gelişmekte olan ekonomiler genellikle tarımın egemen olduğu bir yapıya sahiptir. Bu ülkeler sanayilerini geliştirerek gelişmek istemektedir ve bu nedenle bazı sanayi ürünlerinin ithalatından vazgeçip iç pazarda üretim yaparak sanayileşme arzu edilmektedir.
- İthal ikame politikaları, ekonominin dışa bağımlılığını azaltacak ve dış ticaret hadlerinin gelişmesinin zararlarını kısmen ortadan kaldıracaktır.
- Ödemeler dengesi zorluklarının üstesinden gelinecek ve döviz tasarrufu sağlanacaktır. İthalat listelerindeki malların ülke içinde üretime başlaması, giderlerin azaltılması ve böylece dış açık sorununun çözülmesi beklenmektedir.
- İthalat ikamesine dayalı bir sanayileşmede, belirli bir iç talebe sahip malların üretimi önce başlayacağından yeni pazarlar oluşturulmaz.
- Tarım ürünleri ve tarım dışı hammaddelerde dünya talebinin fiyatı ve geliri düşük elastikiyete sahip olduğu düşünülmektedir. Buna göre, bu ülkeler ihracatı da hızlı bir şekilde artamaz. Dolayısıyla ihracatın yapısı değiştirilmesi gerektiğine inanılarak İthal ikame politikası uygulanır.
- İthalat ikamesi ile endüstriyel üretimin artırılması, sermaye birikiminin hızlanmasını, iç talebin genişlemesini ve tarım sektöründe mevcut gizli işsizler için yeni iş fırsatlarının yaratılmasını sağlayacaktır.¹¹⁹

İthalat ikamesinin ilk aşaması, iç pazar kapasitelerinin sınırlarına ulaşılmasıyla sona ermektedir. Daha sonra sanayileşme politikası iki yönde gelişebilir. Bunlardan ilki dış pazarlara açılmak. Nitekim Güney Kore ve Tayvan

¹¹⁸ Hüseyin Avni Egeli, Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Dergisi, 2001 Sayı:2, 149-161

¹¹⁹ Egeli, a.g.e., s.151

gibi ülkelerin ikamesinden başlayarak ihracatı teşvik etmeye başladı. İkinci yol, ithal ikamesi için sanayileşme kapsamında ara ve yatırım mallarına genişletildi. Türkiye dahil pek çok gelişmekte olan ülkede bu yol izlenmiştir. Bu ikinci uygulama bazı çelişkilerin olasılığını da artırır. Gümrüksüz ara malların ve yatırım mallarının ithalatı, yerli üretimden sonra çeşitli koruyucu politikalarla sınırlı olacaktır. Bu, endüstrinin ihracat için kullanımını zorlaştıracak ve ihracat yapmayı zorlaştıracaktır.

B- İthal İkameci Stratejiye Yöneltilen Eleştiriler

İthal ikameci sanayileşme stratejisine yöneltilen eleştiriler üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar;¹²⁰

- Kaynakların İrrasyonel Kullanımı: Ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında ve ithal ikamesinin ilk aşamasında, ülkeler belirli bir süre yüksek olarak kabul edilebilecek yüksek büyüme oranları elde edebilmişlerdir. Ancak, sanayileşme ilerledikçe, bu hız kademeli olarak azalmaya başlamıştır. Özellikle tüketim malları üretiminde görülen ikame işleminden sonra yatırım ve ara mallarında başlayan ithalat ikamesinde bu malların üretimini hızla arttırmak zordur. Tüketim mallarına genellikle iç talep vardır ve bu malların üretiminde kullanılan teknoloji nispeten daha basit ve daha ucuzdur. Bununla birlikte, sanayileşme ilerledikçe ara ve yatırım mallarının üretimine yönelik aynı avantajları bulmak zorlaşmaktadır. Çünkü ara ve yatırım malları endüstrisi teknolojileri hem daha karmaşık hem de daha fazla sermaye için kullanmaya ihtiyacı vardır. Böylece, ithal ikamesinin uygulama olanakları yavaş yavaş azalmaktadır. İthal ikamesinde karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanan kaynak kullanımı söz konusu değildir. Uluslararası rekabetten uzak olan endüstri, daha yüksek maliyetle üretmekte ve kaynak israfına neden olmaktadır.

- Dış Bağımlılık: Beklentilerin aksine, ithalat ikamesi ülke ekonomisinin dışa bağımlılığında artışa neden olmaktadır. Bu politikalar, ithalatı azaltmak yerine ithalatın kompozisyonunu etkileyen etkilere sahiptir. Toplam ithalatta ara ve yatırım malları ithalatı ne kadar yüksek olursa, ithalatçı ülkenin ithalatını azaltması o kadar zor olacaktır. Bu durumun dışa bağımlılığı artırıcı etkileri olabilir. İthalat ikamesi sonucunda devletin vergi gelirlerinde bir kayıp söz konusudur. Bir yandan devlet, ithal malların yerli üretiminin başlamasıyla birlikte gümrük vergisi gelirlerini kaybederken, diğer yandan devletin yeni kurulan sanayi üretimi ilk aşamalarında

¹²⁰ Havva Tunç, Uluslararası Ticaret, Para ve Finans, Alfa Yayınları, 1.B., İstanbul, Kasım-2004, ss.123-124.

teşvikler için kurumlar vergisi ve diğer vergileri alamamak suretiyle gelir kaybına uğrayacaktır.

- Çarpık Sanayileşme: İthalat ikamesi ile ulaşılması gereken önemli hedeflerden biri, ödemeler dengesi zorluklarının üstesinden gelmek ve döviz dar boğazının üstesinden gelmektir. Ancak, İthalat ikamesi ile ilişkili sanayilerin girdi, yatırım ve yatırım mallarına olan talepteki artış, ithalatta beklenen düşüşü azaltmaktadır. Tüketim malı ithalatı azalırken, hammadde ve ara malı, makine ve yedek parça ithalatı arındırılmaktadır. Bu, harici ödeme zorluklarının yeniden ortaya çıkmasına neden olabilir. Üretim için gereken girdiler ithal edilemezse, büyüme, milli gelir ve ihtiyaç hem üretime hem de üretime bağlı olarak azalacaktır. Bu durum aynı zamanda atıl kapasitede ortaya çıkacaktır. İç pazarın daralması ve bu pazar için üretim yapan endüstrilerin ihracat yapma eğilimi göstermesi durumunda, maliyetleri düşüren, verimliliği artıran ve optimum büyüklükte şirketler kuran yatırımları yapmak zorlaşır. Bu nedenle maliyetler yüksek seviyelerde kalmaktadır. Bu endüstrilere iç katkının yüksek maliyeti, dış dünya ile rekabet gücünü etkiler ve aşırı koruma gerektirir. Ara ve yatırım mallarının üretiminde aşırı korumacılık, yüksek ayrışma maliyeti nedeniyle tarım, Tarım ve imalat sanayilerinin geliştirilmesi ve açılması için büyük bir engel oluşturmaktadır. İthalatın yerini alma stratejisi yerli sanayileşme stratejisi olarak görüldüğü için ihracatın yeterince gelişemeyeceği iddia ediliyor. Dış ticarete ithalat kısıtlamaları, aşırı koruma ve uzun vadeli aşırı yüksek döviz kurları bu endüstrileri açmayı zorlaştırıyor. Bu durum ekonomide verimlilik ve verimliliğin azalmasına, yüksek maliyet ve fiyatlara, dış pazarlarla rekabet edememesine ve dolayısıyla ihracat yöneliminin önlenmesine yol açmaktadır.

İthalatın ikameci yaklaşımı, ihracat için teşvik edici bir ortam yaratmadığı için eleştirildi. Bu eleştiriler, ithalatın ikameci sanayileşme politikalarından uzaklaşan ve ihracat odaklı bir stratejiyi uygulamaya yönlendiren birçok ülkeyi etkilemiştir.

3.3.1.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

Dış açılış kavramını iktisat literatürüne göre değerlendirirsek; bir ülkenin uluslararası pazarlara entegrasyon sürecini ifade eder. Ticari açıklık, finansal açıklık ve uluslararası emek hareketleriyle geniş ve belirsiz bir kavramdır. Bu bakış açısından Dış Ekonomik Büyüme; rekabet yapısı, ölçek ekonomileri, bilgi ve teknoloji transferi, kaynak tahsisi verimliliği ve ekonomik dinamizm ve arz yapısı; dolaylı olarak net ihracat ve dış ticaret gelirleri, talebi doğrudan etkiler. Kısacası

ekonominin dışa açılması mal ve hizmetlerin, emek ve sermayenin kurtuluşunu devlet kontrolünden çıkararak serbestleşmeyi ifade eder.¹²¹

Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve istikrarlı bir sanayileşme süreci hedefleyen Gelişmekte Olan Ülkeler, kronik döviz açığı ve beraberinde yüksek enflasyon ve dış ticarete izlenen liberal politikalar nedeniyle iç rekabet ortamının bozulması nedeniyle İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisine yönelmiştir. İhracata Yönelik Sanayi Stratejisi, gelişmekte olan ülkeler için dünya çapında bir pazarda gelişmekte olan endüstrinin gelişmiş ülkelerle aynı durumda olmasını ve korumalı pazarlarda üretim yapan sanayi sektörünün uluslararası rekabet edebilmesini gerektirmektedir.¹²²

Ticaretin serbestleştirilmesi politikası uluslararası pazarlara girmek için rekabeti arttırmaktadır. Artan rekabet sayesinde ekonominin verimlilik seviyesi bir dizi faktörle birlikte artmaktadır. Bu unsurlar; daha iyi kalite yönetim, önemli ölçüde iyileştirilmiş kaynak tahsisi, teknik bilgilerin daha fazla kullanımı ve ihracat dışı sektörlere daha fazla girişimcilik güveni ve dışsallıklar sağlanması gibi sıranabilir. Tüm bu unsurların yerine getirilmesi yeni teknolojinin yayılmasını sağlamıştır.¹²³

Sanayi talebinde ve dünya talep seviyesinde hızla artan sanayi ürünlerinin ihracatına dayalı bir büyüme stratejisi geliştiren gelişmekte olan ülkelerde ihracattaki artış, dünya konjonktürünün yüksek gerçekleştiği dönemde "büyüme motoru" haline gelmiştir.

İhracatı büyümenin kaynağı olarak gören ve sanayi ürünlerinin ihracatında uzmanlaşmayı amaçlayan kalkınma stratejisine "İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi" adı verilmektedir. İhracat odaklı bir sanayi stratejisi, ülkelerin serbest ticarete dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun olarak sanayileşme modeli içinde üstün oldukları alanlarda üretimi öngörmektedir. Ülkelerin uzmanlaşacağı üretim alanını ortaya çıkarmak için hangi malların alınıp ve hangi malların satılması gerektiğini belirler. Üretimin uluslararasılaşması ve dayanıklı tüketim mallarının küresel pazarlarda ihracatına yönlendirilmesi İhracatta belirleyici olmuştur. İhracata Yönelik Sanayi Stratejileri ile dış pazarlarda ekonomik yapının yenilenmesiyle uluslararası ticari hareketlilik için bir ortam hazırlanmıştır.¹²⁴ Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, dış pazardaki üretimin rekabetçi konumu, ülkenin bol üretim kaynaklarına dayalı ürünlerin üretiminde uzmanlaşmayı

¹²¹ G. Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Mat., İstanbul, 1985, s.32

¹²² Kazgan, a.g.e., s.32

¹²³ Muammer Şimşek, "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi,1960-2002", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2003, Cilt:18, Sayı:2, s.43-63.

¹²⁴ M. S. Acar, Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000 s.193

gerektirir. Emek yoğun ürünlerin üretimi, az gelişmiş ülkelerin uzmanlaşma alanları açısından da tercih edilmektedir ve istihdama katkıda bulunmaktadır. İhracata Yönelik Sanayi Stratejilerinin uygulama politikaları; gerçekçi döviz kuru politikası, reel faiz uygulaması, şirketlere sağlanan ithalat tesisleri ve ihracat sübvansiyonları. İhracata dayalı sanayi stratejilerinin uygulandığı ekonomiler, şişirilmiş ulusal para politikalarından kaçınmalıdır. Bu durumda, para biriminin gerçek değeri yansıtılmadığından, ulusal para birimi, yabancı para birimine göre, İthalat Ve İhracat vergileri için bir sübvansiyon olan ekonomik değerinden daha yüksek bir değere sahiptir. İhracata Dayalı Sanayi Stratejilerinde devlet ihracatını ve yabancı sermayeyi teşvik eden düzenlemelere odaklanmıştır.¹²⁵

İhracata yönelik Sanayi Stratejisine bakıldığında ihracatı artırmak için devalüasyonlar, iç talebi azaltmak ve böylece üretimi iç pazardan talebi dış pazar ve talebe kaydırarak ve maliyetleri azaltmak gibi önemli uygulamalar gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, gümrük duvarlarının kesilmesi ve korumacılığın terk edilmesi önemli faydalar sağlamıştır. Vergi beyannamelerinin de ihracat üzerinde etkisi oldu. Bu strateji ile sanayinin ihtiyaç duyduğu yeni ürünlerin üretimi ile teknolojik gelişmeleri desteklemek, girdi arzında sürekliliği sağlamak ve verimliliği ve verimliliği arttırmak hedeflenmektedir. Aynı zamanda ihracatta küresel arenada sürdürülebilir rekabetçiliğin desteklenmesi ve bu stratejinin Türkiye'de daha fazla değer katması da ara malı ithalatına bağımlılığı azaltmayı hedefliyor.¹²⁶

Alternatif yaklaşımlar oluşturan İthal ikamesi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, bazı benzerlikler gösterdikleri söylenebilir. “Örneğin, her iki stratejinin de hedefler açısından benzerlikleri vardır. Her iki yaklaşımın amacı; dış dengeleme, sanayileşme, hızlı büyüme ve yüksek istihdam seviyesidir. Ödemeler dengesi açıklarının azaltılması ve kontrol edilmesi her iki strateji için de benimsenen hedeflerdir. Bu iki strateji arasındaki farklardan bahsederek; temel fark uluslararası ticarete yönelik tutumda ortaya çıkmaktadır.” İhracata Yönelik Sanayi Stratejilerinde, tüm çabalar, önlemler ve uygulanan düzenlemeler ihracatı teşvik etmeyi, yani sadece ticaret politikası ile değil, aynı zamanda bir politika paketi olarak maliyet ve kredi politikası önlemlerini uygulamayı amaçlamaktadır. Bu hariç; Uluslararası doğrudan sermaye akışını düzenleyen maaşlar, çalışma koşulları ve önlemler aynı hedefi destekleyici bir yaklaşımdır. Sanayileşmenin ihracata odaklanmasıyla iç pazardaki engel aşılacaktır. Geniş bir dış pazara entegre teknolojik yeniliklerle desteklenen

¹²⁵ Egeli, a.g.e., s.124

¹²⁶ Nurhan Yentürk, “Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.39

endüstriler optimum kapasiteye ulaşabileceklerdir. Sonuç olarak, maliyetler azalacak ve üretimdeki verimlilik artacaktır.

3.3.2. Teorik Açıdan Ticari Açık ve İktisadi Büyüme ilişkisi

Ticaretten elde edilen refah kazançlarının A. Smith'e kadar uzandığını daha önce belirtmiştik. 18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına egemen olan klasik okul ve ekonominin babası olarak bilinen A. Smith'in serbest ticaretin faydalarını açıklayan "mutlak avantajı" teorisi, D. Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlüğü" nün temelidir. Uluslararası ticaretin temelini oluşturan teori olduğu için Smith'in teorisine daha yakından bakmak gerekiyor.

Tek bir firma için verilen pim örneğine dayanarak, A. Smith, iş bölümünün uzmanlaşma ve sonuçta üretkenlik artışları üretimin artmasıyla sonuçlanacağını, ancak iş bölümünün çok daha büyük pazarlarla çalışacağını vurguladı. Bu düşünceye dayanarak, A. Smith, ülkeler arasındaki işbölümünün gerçekleştirileceği ve uluslararası ticaretin, her ülkenin uzmanlık alanında ürettiği her ülke için faydalı olacağı sonucuna varmıştır.¹²⁷

Bu fikirden bulduğu mutlak üstünlük teorisine göre, eğer bir ülke daha az maliyetle mal üretiyorsa (teoride, homojen bir özelliğe sahip emek maliyetini içerir), o malın üretimin için uzmanlaşarak ihraç etmelidir fazla maliyetle ürettikleri ürünler için diğer ülkelerden ithal etmelidir. "Örneğin Türkiye'de bir işçinin bir günde üretebileceği A miktarı 40 birim, Almanya'da 20 birim, B malı miktarı ise Türkiye'de 30 birim, Almanya'da ise 50 birim olsun. Bu durumda mutlak üstünlük kuramına göre, Türkiye Almanya'ya A malı ihraç ederken, Almanya'dan B malı ithal edecektir. Çünkü Türkiye A malını, Almanya ise B malını daha ucuza üretmektedir. Böyle bir durumda iki ülkenin de refahı uluslararası ticaret nedeniyle artacaktır. Ancak Almanya'nın her iki malı da daha ucuza üretmesi durumunda ticaret gerçekleşmeyeceği için A. Smith'in teorisi geçerliliğini kaybetmektedir."

Mutlak üstünlük teorisinin bu eksikliğini gören D. Ricardo, karşılaştırmalı üstünlük teorisini geliştirdi ve ülkelerin mutlak avantajlı olmadıkların da bile ticaret yapabildiklerini savunmuştur. Bu aşağıdaki tablo ile açıklanabilmektedir.

Tablo 7. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine İlişkin Bir Örnek¹²⁸

	Türkiye	Almanya
Kumaş	20 M	30 M

¹²⁷ Sinem Yapar Saçık, "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:". Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2009 / 1 162-171 .

¹²⁸ Emin Ertürk, Uluslararası İktisat, Alfa Yayınları, 2.B.,2001, S.17

Buğday	68 kg	80 kg
Kumaşın Fiyatı	3 kg buğday	2.66 kg buğday
Buğdayın Fiyatı	0.333 m kumaş	0.375 m kumaş
Almanya'nın Kumaştan Avantajı	-	0.34 kg buğday
Türkiye'nin Buğdaydan Avantajı	0.042 m kumaş	-
Buğdayda Üstünlük Katsayısı	0.75	1.33
Kumaşta Üstünlük Katsayısı	0.666	1.5

Tablo 7'de Kalite faktörü incelendiğinde, "Almanya'da, kumaşın da buğday üretiminin de mutlak olarak Türkiye'den daha avantajlı olduğu görülmektedir. Ancak kumaştaki avantajı, buğdaydaki avantajından daha yüksektir. İşgücü verimliliğindeki farklılıkların bir sonucu olarak Türkiye'de 1 kg buğdayla, ancak 0.333 m kumaş alınabilir, aynı buğdayın satılması karşılığında Almanya'da 0.375 m kumaş elde edilebilir, diğer bir deyişle 0042 m kumaş başına 1 kg buğday elde edilir. Almanya'da 1 m kumaşla 2.66 kg buğday alınabilir, ancak kumaşın satılması karşılığında Türkiye'ye 3 kg buğday alınabilir. 1 m kumaş başına 0.34 kg buğday başka bir avantaj ifade edilebilir. Bu nedenle tamamen Almanya'daki kaynakların kumaşı, Türkiye'de buğday üretimine aktarılmasıyla tam uzmanlaşma elde edilecektir. Bu durumda, sadece Almanya değil, her iki ülke de ticarete açılacak ve her ikisi de karlı olacak ve refahlarını artıracaklardır."

İşgücü verimliliğinin çeşitliliğine dayanan karşılaştırmalı üstünlük teorisi, bu farkın nedenlerini açıklamak için yetersizdi, daha sonra Heckscher - Ohlin tarafından "faktör donatımı teorisi" geliştirildi. İki ülke, iki mal ve iki üretim faktörü (işgücü ve sermaye) ile birlikte kullanıldığı varsayılan 2 x 2 x 2 modelinde, faktör donatımları bakımından malları açısından faktör yoğunlukları açısından ülkeler farklıdır. Üretim teknolojileri ve malların talep koşulları tüm ülkelerde aynıdır ve üretim ölçeğine göre sabit getiriler yasasının geçerli olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımlara göre, her ülke, bol faktörün (dolayısıyla daha ucuz faktörün) yaygın olarak kullanıldığı malları ihraç ederken, nispeten daha az faktör (daha pahalı faktör) ithal edilmektedir. Heckscher - Ohlin modeli, incelenen iki ülke sahip oldukları faktör donatımına göre uzmanlaşmaya giderse refah kazanımları elde edeceklerini göstermeye çalışılmıştır.

Modeldeki faktör fiyatları arasındaki fark uluslararası ticaretin ana nedeni olmakla birlikte, ticaretteki artış ülkeler arasındaki faktör fiyatları farkının ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu Samuelson'un "faktör fiyatları eşitliği" teoremidir. Heckscher - Ohlin - Samuelson modelinde uluslararası ticaret, kaynakları sektörlere dağıtarak daha yüksek bir Pareto optimizasyonu sağlar. Faktör donatımının emek yoğun olduğu gelişmekte olan bir ülkede, ihracat sektörü ithalat sektöründen daha az sermaye yoğundur, bu nedenle üretim kompozisyonundaki değişiklik toplam emek talebini ve dolayısıyla ücretleri artırarak sermaye fiyatını düşürür. Böylece gelir dağılımını değiştiren yeni bir denge noktasına ulaşılır. Heckscher - Ohlin - Samuelson modeline göre, ticari serbestleşme gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve artan reel ücretler için önemli bir politikadır. Bununla birlikte, Jayme'ye göre, üretim verimliliği ve uluslararası rekabet gücü elde edilse bile, uluslararası ticaretin Ricardo ve Heckscher - Ohlin - Samuelson modellerinde uzun vadede büyümeyi belirleyip belirleyemeyeceği ve nasıl belirleyebileceği açık değildir.

Ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka neo-klasik model, Hindistan iktisatçı Bhagwati'nin "yoksullaştırıcı büyüme" hipotezidir. Bu hipoteze göre, ekonomik büyümeden sonra refahın olumlu etkilerini aşan ticaret açısından bozulmanın tüketim üzerinde olumsuz bir etkisi vardır ve refah seviyesini azaltır.

Harrod, Domar ve Kaldor tarafından şekillenen Post Keynesyen geleneği, dış ticaret çarpanına ve uzun vadeli ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak yatırımların önemine dikkat çekmektedir. Post-Keynesyen ticaret ve büyüme modeli ilk bakışta ihracata dayalı bir model gibi görünse de, ithalatın ve ihracatın gelir esnekliği bu yaklaşımın merkezinde yer almaktadır. "Örneğin, ithalatın gelir esnekliği değişmeden devam ederse, sadece ihracata dayalı büyüme uzun vadeli büyümede ödemeler dengesi üzerinde kısıtlamalara yol açabilir. Bunun nedeni, ihracata dayalı büyüme stratejisinin, ithalatın rolü nedeniyle uzun vadeli istikrarlı bir büyümeye yol açamamasıdır. İthalatın gelir esnekliğinin yüksek olduğu durumlarda, ithalatın yurtiçi gelir artış hızından daha fazla artması, ekonomik büyümenin kısa vadede cari işlemler dengesi maliyetleri altında gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, ithalatın yüksek gelir esnekliği, ödemeler dengesi kısıtlamaları olmaksızın gelir artışını önleyebilir. Bu durumda, tipik ihracat dayalı strateji başarısız olabilir. Keynesyen teori, teknolojik değişikliklere ve bunların büyümeye üzerindeki etkilerine odaklanamaz."¹²⁹

¹²⁹ Yapar Saçık, a.g.e., s.166-170

1950'lerde geliştirilen Solow modeli olarak da adlandırılan Neo-Klasik büyüme modeli, teknolojik değişikliklerin dışsal olduğu ve dış ticaretin olmadığı varsayımı üzerine kapalı bir ekonomi varsayımı üzerine inşa edilmiştir. İçsel büyüme teorisi içsel teknolojik değişime dayanmaktadır ve dış ticaretin serbestleştirilmesinin olumlu etkiler yaratacağını ve büyümeye neden olacağını savunmaktadır. Paul Krugman, Paul Romer, Gene Grossman ve Elhanan Helpman gibi ekonomistler bu konuda önemli çalışmalar yapmışlardır.¹³⁰

İçsel büyüme modellerinde bilgi, insan sermayesi, araştırma ve geliştirme, teknolojik gelişme ve piyasa genişliği gibi faktörler ön plana çıktı. Dış ticarete katılan ülkenin üreticilerinin, pazar genişliğine bağlı olarak ölçek ekonomilerinden kaynaklanan faydaları elde etmekte kalmayıp, aynı zamanda daha geniş bir bilgi ve insan sermayesi havuzundan da yararlanacakları tahmin edilmektedir. Dış ticaretle ilgili şirketlerin, etkin bir rekabet ortamında olacakları için sürekli yeniliği sürdürecekleri, böylece verimliliği ve karlılığı artıracığı belirtilmektedir.

İçsel büyüme teorisini ortaya koyan iktisatçılara göre dış ticaretin serbestleştirilmesi şu üç etkiye neden olmaktadır,¹³¹

- Fazlalık Etkisi: Bu etki dış ticaretin serbestleştirilmesi ve bilgi alışverişi ile ortaya çıkar. Dolayısıyla, birden fazla ülkede yeni bir ürün üretmek için kaynak ayrılmasına gerek yoktur.
- Teknoloji Etkisi: Bu etki hem mallar hem de Ar-Ge ile ilgilidir. Dış ticaret sayesinde, her iki üretici de dış teknolojileri kullanabilir ve araştırmacılar dış bilgilere erişebilir. Sonuç olarak, verim artar ve bu büyüme oranının artmasına neden olur.
- Dağılım Etkisi: Bu etki, dış ticaretin serbestleştirilmesinden sonra bazı yapıların değişmesinden kaynaklanmaktadır. Kalifiye personelin mal ve hizmet üretimi ile Ar-Ge çalışmaları arasındaki dağılımı ticaretin gelişmesiyle geri kazanılmaktadır.

Teknolojik yenilikler, 1980'lerde başlayan ve Yeni İçsel Büyüme Teorileri adlı akımda yer alan iktisatçıların Grossman ve Helpman'ın 1992'de dış ticaret performansı ile büyüme arasındaki ilişkilerin araştırmasında dahili olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni, Teknolojik yeniliklerin piyasa koşullarında, tesadüfen değil, ekonomik birimlerin bilinçli davranışlarının bir sonucu olarak ortaya

¹³⁰ Yapar Saçık, a.g.e., s.166-170

¹³¹ S. Ateş, "Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana, 1998, s.205 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

çıkmasıdır. Grossman ve Helpman'a göre, uzun vadeli büyümeyi etkileyen dört mekanizma vardır. Bunlar;¹³²

1. Uluslararası ticaret, teknik enformasyon transferine neden olur.
2. Uluslararası rekabet, firmaları yeni ve farklı fikir ve teknolojiler bulmaya zorlar.
3. Uluslararası entegrasyon, piyasaların büyümesini sağlar ve böylece uluslararası rekabet de artar.
4. Farklı yapılardaki ülkeler arası dış ticaret, kaynakların yeniden dağılımına neden olur.

Böylece entegrasyon ve artan rekabet sonucunda teknolojik yenilikler de artar ve uzun vadeli büyüme sağlanır. Diğer bir ifadeyle Grossman ve Helpman, uzun vadeli büyümenin nedenini iç teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak bilginin yayılmasıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca Grossman ve Helpman'a göre dış ticarete açılmak iki dinamik çarpıklığın etkisini hafifletiyor. Birincisi; dış ticaretin açılması, dış pazarlar ve iş adamları ile yapılan sözleşmeleri teşvik ederek yerel ekonominin yaratılan taşmalardan faydalanmasını sağlar. İkincisi; dış ticaretin açılması da yerel Ar-Ge faaliyetlerini de desteklemektedir. Yeni içsel büyüme modellerinde, ekonominin açıklık derecesi büyüme oranını üç kanaldan etkilemektedir. Bunlar;

1. Ulusötesi mal ve yatırım akışı bilginin ülkeler arasında yayılmasını sağlar. Bu şekilde yayılan bilgiler olumlu dışsallık yaratır ve ekonominin üretken kapasitesini artırır.

2. Karşılıklı ticaret yapan ülkelerinin bazı sektörlerde uzmanlaşması büyüme oranını olumlu etkilemektedir. Bir ülke ticaretin sonucunda beşeri sermayenin nispeten düşük olduğu sektörde uzmanlaşırsa, bu ekonominin beşeri sermaye stoğu da yavaş büyüyecektir. Sonuç olarak, uluslararası üretim uzmanlığı bu ülkeyi neredeyse cezalandırmış gibi olacaktır.

3. Uluslararası ticaretin yarattığı ölçek ekonomileri büyüme oranını etkilemektedir. Ölçek ekonomileri, büyük bir iç pazara veya bir birleşme yoluyla serbest iç pazara sahip ülkeler için mümkündür.

Sonuç olarak, dış ticaret yoluyla elde edilen teknolojik bilgileri yaparak öğrenme ile büyümeye yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, dış ticaret bir büyüme kaynağı olarak görülmektedir. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya koyma konusunda kesin bir bilgi olmamasına rağmen, literatürün bu ilişkiyi anlamada önemli bir katkı yapmış olması yadsınamaz.¹³³ Bu tarihsel teorik bulguların birçoğu dış ticaret ve kısa vadede ekonomik büyüme arasında olumlu

¹³² Hasan Gürak, Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi, Ekin Yayınları, 1.B., Bursa, 2006, ss.143-149.

¹³³ Sanlı, a.g.e., s.205

bir ilişki olduğu sonucuna ortaya koymaktadır. İçsel büyüme modeli, en yeni büyüme teorisi olarak, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki oldukça açığa çıkar ve dış ticaret bir büyüme aracıdır, ayrıca insan sermayesi tıpkı fiziksel sermaye ve dış ticaret gibi bir büyüme kaynağı olarak görülür.

3.3.3. Açık Ekonomi Makro İktisadi Ekseninde Ticari Açıklık ve Büyüme Etkileşimi

3.3.3.1. Keynesyen Çarpan Mekanizması

Ekonomi gerçeği anlamak için bilimsel soyutlamayı kullanır. Soyutlama, karmaşık gerçeği açıklamak ve basitleştirici varsayımları aşamalı olarak kaldırmak için olayı basitleştirerek ve bazı varsayımlarla ortaya çıkararak karmaşık gerçeğin açıklamasına ulaşmanın bir yöntemidir. Ekonomi, gerçek yaşamın karmaşık ve anlaşılması zor yapısını basitleştirmek ve analiz etmek için gözlem, fonksiyonel ilişkiler ve soyutlama yöntemlerine dayanan modellere dayanmaktadır.¹³⁴ (Eğilmez, 2013) Çarpan mekanizması, karmaşık gerçekliği daha iyi açıklamak için bilimsel soyutlama kapsamındaki çeşitli varsayımlara da dayanmaktadır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Devlet üzerinden çarpan yaratılabilmesi için yatırımların sürekli olması gerekir.
- Marjinal tüketim eğiliminde değişim olmamaktadır. Gelirdeki değişimlere rağmen marjinal tüketim eğiliminde herhangi bir değişiklik olmamasıdır.
- Fiyat düzeyinde bir değişiklik yoktur. Herhangi bir malın fiyat seviyesindeki değişiklik, tüketimde de değişikliğe neden olur. Bu, çarpanın değerini de değiştirecektir. Bu nedenle, fiyat düzeyinde bir değişiklik olmamalıdır.
- Ekonomi dışı kapalıdır. Ülke ekonomisi çarpanı elde etmede diğer ülkelerin ekonomileri ile ilgili değildir. Dolayısıyla, bir ülkede yapılan harcamalara bakılmaksızın, yatırımlar sırasıyla aynı miktarda artacaktır.
- Bir ekonomide tam istihdamdan ziyade eksik istihdam olmalıdır. Bu nedenle, çarpan etikli olacak ve gelir artacak, üretim ve istihdam süreklilik arz edecektir. Başka bir deyişle, sürekli çarpan için tam istihdam durumu olmamalıdır.
- Yatırımlar uyarılmış değildir. (örneğin hızlandıran çalışmamaktadır)
- Yeni yatırım seviyesi ayarlama sürecinin tamamlanması için yeterince zaman korunmaktadır.
- Tüketim mallarının çıktısı talebe etkin bir şekilde cevap vermeye duyarlıdır.
- Vergi ve harcamalar gibi hükümet faaliyetlerinde tam eksiklik bulunmaktadır.

¹³⁴ Mahfi Eğilmez, "İç Tasarruflarla Cari Açık İlişkisi", Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/03/ic-tasarruflarla-cari-ack-iliskisi.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

- Gelirin elde edilmesi ve harcanması arasında herhangi bir gecikme bulunmamaktadır.

3.3.3.2. İkiz Açık Modeli

İkiz açık ilişkisi; Gelir harcama modeli üç teorik temele, Mundell-Fleming modeline ve tasarruf-yatırım ilişkisine dayanmaktadır. Bu teorilerden elde edilen gelir - harcama modeli ve Mundell - Fleming modeli, ikiz açık hipotezine Geleneksel Keynesyen yaklaşımı ifade etmekte ve bütçe açığının, milli gelir, reel faiz ve döviz kuru üzerindeki etkisi ile cari açığı artırdığını savunmaktadır. Daha spesifik olarak, gelir-harcama modelinde, kamu harcamalarındaki artışın veya vergi oranlarının düşmesinin neden olduğu bütçe açığı, milli geliri çarpan etkisi ile arttırmakta ve milli gelirdeki artış ithalatta artışa ve cari açık üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. İkiz açık hipotezini açıklayan geleneksel Keynesyen yaklaşımın diğer teorik temeli olan Mundell-Fleming modelinde, bütçe açıklarından kaynaklanan ulusal tasarrufların azalması, küçük bir açık ekonomideki reel faiz oranlarını artırıyor. Ekonomide yatırım girişini artırarak ulusal paranın birim değerini artırır. Ulusal para biriminin değerindeki artış, net ihracatı azaltır ve cari işlemler açığına neden olmaktadır.¹³⁵

Geleneksel Keynesyen yaklaşıma ek olarak, ikiz açık hipotezini açıklayan diğer aktarım mekanizması, tasarruf yatırım ilişkisi yoluyla bütçe dengesinin cari denge üzerindeki etkisini ele almaktadır. Krugman ve Obstfeld (2006), ulusal tasarrufların (S) özel tasarruflar ile kamu tasarruflarının toplamına eşit tanımına dayanan ikiz açık hipotezini ortaya koymaktadır:

$$S = (Y - T - C) + (T - G) \quad (1)$$

“harcanabilir gelirden (Y-T), tüketimin (C) çıkarılmasıyla elde edilen (Y-T-C) terimi özel tasarrufları (S_p); vergiler ve kamu harcamaları farkına eşit olan (T-G) terimi ise kamu tasarruflarını (S_g) temsil etmektedir. (1) Denklemin düzenlenmesi sonucu

$$S = Y - C - G = S^p + S^g \quad (2)$$

¹³⁵ Bilman, a.g.e., s.122-124

elde edilir. Özel tasarruf ve kamu tasarrufu tanımları ulusal gelir özdeşliğinde yerine konulduğunda ise ikiz açıklar hipotezinin temelinde yer alan (3) denkleminde ulaşılır.”

$$S = S^p + S^g = I^p + NX \quad (3)$$

“(3)’e göre ulusal tasarruf, yatırım (I^p) ve net ihracatın¹ (NX) toplamına eşittir. İkiz açıklar ilişkisini daha açık bir biçimde gösterebilmek için, (3)’teki ulusal tasarruf değişkeni bileşenlerine ayrılarak (4) elde edilmekte ve bu özdeşlik açık bir ekonomide üç açık (fazla) arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir.”

$$(S^p - I^p) + (T - G) = NX \quad (4)$$

Buna göre, Denklem (2.4) ($S^p - I^p$) 'de, özel sektör tasarrufları ve yatırımları ($T - G$) arasındaki farkla ifade edilen özel sektör dengesi, vergi ve kamu harcamaları karşılaştırılarak elde edilen kamu sektörü dengesidir. Eşitlik sağındaki NX terimi, cari işlemler dengesini temsil eder. Bu bağlamda Salvatore (2006) bütçe açığındaki dış artışı finanse etmek için üç alternatif üzerinde durmaktadır: i) ulusal yatırımlarda azalma, ii) ulusal tasarruflarda artış ve iii) cari işlemler açığında artış.

Dolayısıyla, özel sektör tasarruf-yatırım dengesi olmakla birlikte, kamu dengesindeki bozulma, diğer bir deyişle bütçe açığındaki artış cari işlemler açığı da yaratmaktadır. Öte yandan, kamu tasarruflarındaki azalma özel tasarruflardaki artışla dengelenirse, Ricardocu denklik hipotezi olarak bilinen ikiz açık hipotezine karşı ortaya çıkan bir durum ortaya çıkar ve bütçe açığının cari işlemler dengesi yatırımlardan üzerinde etkisi bahsedilmemektedir. Ricard denklik hipotezi, cari dönemde vergi indiriminden kaynaklanan bütçe açığının borçlanmayla finanse edilmesi durumunda, gelecekteki vergi yükünün artacağını fark eden ileri görüşlü bireylerin, harcanabilir gelirdeki artış sonucu özel harcamalar yerine özel tasarrufları artacağını düşünülmektedir. Bu nedenle, ikiz açık hipotezinin aksine; Kamu tasarruflarındaki azalma, özel tasarruflardaki artışla tamamen dengelenmiştir ve sonuç olarak (4)’ten hareketle, ulusal tasarruflar, cari açık ve diğer makro değişkenler bütçe açığındaki artıştan etkilenmemektedir.¹³⁶

¹³⁶ Pelin Varol İyidoğan ve Serkan Erkam, İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye için Ampirik Bir İnceleme (1987-2005), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bursa, 2013, 15. Sayı, (39-48) s.40

3.3.3.3. İkili Açık Modeli

Dış borç büyüme teorisi Keynes ile başladı ve Harrod-Domar ile devam etmiştir. Chenery ve Strout dış borç ve büyüme arasındaki bağlantıyı geliştirdikleri "İkili Açık Model" ile; Harrod-Domar dış açık kavramıyla açıkladı. Gelişmekte olan ülkelerde büyüme, Chenery ve Strout'un ikili açık modeli Kalkınma kapasitelerine engel oluşturan iki tür mali açıkla karşı karşıyadır. Bunlar, yetersiz yurtiçi tasarrufların ve döviz açığı'dır.¹³⁷

Ulusal gelir eşitliğine dayalı ikili açık teori, ex-post tasarruf açığı ile dış ticaret (döviz) açığının eşit olması, tasarruflara ek kaynak olarak katkıda bulunmak ve ülkenin döviz açığını kapatmak gibi iki önemli rol oynadıklarını belirtiyor.¹³⁸

Bu teorik modelle döviz geliştirmekte olan sanayileşmeyi geliştirmek için önemli bir madde olarak kabul edilir. Ancak, bu faktör ikame edici ve bunun tamamlayıcı bir özelliğini anlatmaktadır.

Dış borçlanma sürecinde ikili açık geliştirmekte olan ülkelerin gelişmelerini açıklamada en çok kullandığı modeldir. İkili açık modelde tasarrufta meydana gelen açıkla dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi kullanarak kalkınma sürecinde ülkelerin büyüme oranlarının açıklanması isteniyor.¹³⁹

Teorik olarak, döviz ve tasarruf açığı kapanana kadar ikili açık süreci devam edecek. Bu durumda, geliştirmekte olan ülkeler hedeflenen büyümenin niceliğini oluşturmaktadır ve bunu kendi ekonomik araçlarıyla gerçekleştirmek için niteliksel olarak gerekli kaynakları üretene kadar sermaye ithal etmeye devam edecekler. Tasarruf ve Döviz açığının kapatılmasında dış finansman sağlama sürecinde iki tür sermaye ithalat söz edilebilir. Birincisi, dış yardım ve yabancı sermaye yatırımları kadar geri ödeme gerektirmeyen sermaye ithalatı; ikincisi, taksitler ve faizleri ile belirli bir program İç borçlanma gibi iç ithalatın ödenmesi gereken sermaye ithalatıdır. İkili açık kapatılmasıyla sermaye ithalatı dış borçlanma yoluyla uygulanırsa büyüme sürecinin kendisini besleyebilmesi için döviz açığının kapatılması Dış borçların taksiti ve faizleri haricinde (dış borç servisi) ödenecek ekonomik kaynaklar yaratılmalıdır.¹⁴⁰

İkili Açık Analizin kalkınma teorisine katkısı olarak şöyle söylenebilir; Büyümeyi sınırlayan en belirgin faktör döviz açığıdır girişler içe aktarılmadığından

¹³⁷ Carvounis, C. C., The Foreign Debt / National Development Conflict. Quorum Books. New York, 1986, s.1

¹³⁸ Thirlwall, A.P., İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, Akbank Kültür Yayınlar, İstanbul, 1980, s.15

¹³⁹ Gülden Ülgen, İktisat Bilimine Giriş, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2007, s.281

¹⁴⁰ T. Evgin, Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler. Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 1996, Volume 7(23), 15- 33.

dahili kaynaklar boşta görünecek. Bu sonuç dış borç kullanımının önemini ve İkili açık analizinin büyüme teorisine katkısıdır.¹⁴¹

3.3.3.4. İhracata Yönelik Büyüme

İhracata Dayalı Büyüme yaklaşımı Neo klasikleri temel alan bir hipotezdir. Hipotezin ışığında nedensellik yönü ihracattan büyümeye kadar olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni ihracat ölçek ekonomileri verimlilik atışıyla ortaya çıkar. İhracattaki artış sayesinde öncekinden daha kaliteli ürünlerin üretimi sağlanacaktır. İhracat alanında sermaye birikimi oranında teknolojik gelişme daha fazla üretim ile daha fazla teknoloji olabilir. Ekonomide aşırı işgücü varsa, ihracata dayalı büyüme Bu ülkede hızlı bir istihdam ve reel ücret artışı gözlenecektir. Diğer ihracatlar bir özelliği, döviz kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasına izin vermesidir.¹⁴²

I. Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik buhrandan sonra, II. Dünya Savaşı süreci korumacı politikaların uygulanması ve ülkelerin makroekonomik yönleri Merkantilizme dönüşmeleri nispeten terk edilmesine neden oldu. II. Dünya Savaşından sonra, Almanya ve Japonya, döviz kurunu 1945'ten 1970'e devalüe etti ve İhracata dayalı büyüme stratejisini uygulayarak başarılı sonuçlar elde ettiler.¹⁴³ Almanya ve Japonya'nın uyguladığı yöntemle başarı Asya Kaplanları diye bilinen, Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan ülkeleri ihracata yönelik sanayileşme stratejileri planlardan sonra yüksek performans sağlayan ihracata yönelik sanayileşme artan güvenle 1970-1985 yılları arasında aynı dönemde Asya kaplanları korumacı politikaları benimseyen ülkelere göre daha yüksek refah korumacı ve ithal ikame stratejilerinin itibarına ulaşmak ve bu da ihracata dayalı sanayileşmenin yaygınlaşmasına neden oldu.¹⁴⁴

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar ithal ikameci sanayileşme politikası fikri başarısız uygulamalar nedeniyle yetersiz kalmıştır. İhracatın geliştiği 1970'lerde ithalat ikame politikaları yetersiz oluşu sadece ekonomik büyümenin kaynağı emek ve sermaye artışlarını birbirine bağlamanın yanlış olduğu fikri ortaya çıktı ve ihracat

¹⁴¹ T. Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, 2000

¹⁴² M. Özer ve L. Erdoğan, Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi, Ekonomik Yaklaşım, 2006, 17 (60-61): 93-110, s.96

¹⁴³ Palley, Thomas I., From Financial Crisis to Stagnation – The Destruction of Shared Prosperity and the Role of Economics, Cambridge University Press New York, 2012, s.142

¹⁴⁴ Medina-Smith, E.J., Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Developing Countries? A Case Study of Costa-Rica. Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series, 7, United Nations Conference on Trade and Development, 2001.

ekonomik büyümenin kaynağı ve belirleyicisi olarak görülmektedir. İhracat ve büyüme arasındaki ilişkide, rekabet, teknolojinin yenilenmesi, istihdamın artması, paranın ülkeye girişinin ve bunun yerli üretim ve ölçek ekonomileri üzerindeki etkisinin sağlanması açısından tartışılmaktadır. Ancak ihracat artışı ekonomi için ne kadar etkili ve anlamlı olduğu hala tartışılıyor.¹⁴⁵

İhracata dayalı büyüme hipotezi, ihracatta ekonomik büyümenin Büyüme çeşitli şekillerde etkileyeceğini öne sürüyor. İhracatta artış, kaynak tahsisinde verimlilik, ölçek ekonomileri, verimlilik artışı, teknoloji inovasyonu ve istihdam artışı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bir ülkenin üretim kapasitesindeki artış sayesinde ekonomik büyümeyi de arttıran ve gelir seviyesindeki artışı ifade eden bir kavram olarak tanımlamak mümkün olacaktır.¹⁴⁶

İhracata dayalı büyüme hipotezini savunan dört yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir.¹⁴⁷

- Keynesyen teorinin dış ticaret çarpanıyla geliri artırma yaklaşımıdır. İşsizlik ve atıl kapasiteye sahip açık bir ekonomide, ihracat değişkeni, tüketim ve tasarruf gibi üretimin artmasına neden olmaktadır.

- İhracattaki artışla birlikte verimlilik de artar ve aynı zamanda ihracat ürününün üretimindeki uzmanlaşmaya katkıda bulunur ve bu da genel beceri düzeyini artırmaya yardımcı olur. Sonuç olarak, ihracat sektöründeki diğer sektörlerde verimli olmayan kaynakların yeniden tahsis edilmesiyle daha fazla verimlilik elde edilmektedir. Verimlilikte artış, çıktıdaki artışla birlikte sağlanır.

- Bu hipotez, sanayinin yayılması için büyük ölçüde ihtiyaç duyulan ölçek ekonomilerini kapsamaktadır. Bugün elde edilen teknoloji ile sermayenin yoğun olarak kullanıldığı demir-çelik ve petro-kimya alanlarında üretim miktarı artırılmıştır. İhracat, dış talebin içeren olduğu iç pazarın sınırlı olduğu ülkelerde üretim sayesinde üreticilerin üretime daha yüksek oranda başlamasına yardımcı olacaktır. Bu şekilde, düşük maliyetli üretimin sağlanması ve dış pazarda rekabetin hızlandırılmasıyla güç elde edilir.

- İhracat sayesinde, ekonominin yurtdışına açık olduğu ülkeler arasında teknik bilginin yayılması hızlanıyor. Bu artış sayesinde, yerli üretim için gerekli olan bazı malların ithalatı daha kolay olduğundan büyümeye de katkıda bulunacaktır.

¹⁴⁵ Y. Dura., vd., *Econometric Analysis of Turkey's Export-Led Growth*. Ege Academic Review, 2017 17(2), 295-310, s.296

¹⁴⁶ İ. Küçükaksoy vd., *İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi:Türkiye Uygulaması*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2015 5(2), 691-720.

¹⁴⁷ C. Bilgin, ve A. Şahbaz, *Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2009 8(1): 177-198, s.180

Ayrıca, ihracat gelişmekte olan ülkelerin döviz gelirlerini artırmada önemli bir rol oynamaktadır.

3.3.3.5. Büyüme ve Ödemeler Bilançosu

Dixon ve Thirlwall (1975) ile yaptığı çalışmasında Kaldor modelini ele almış ve modelde büyüme oranının ihracat düzeyine bağı olduğunu ifade etmiştir. Kaldor döngüsü olarak adlandırılan bu analizde, büyüme oranı ihracata bağıdır. İhracat ise dış âlem geliri ve rekabet düzeyi tarafından belirlenir. Rekabeti belirleyen verimlilik düzeyi ve nihai olarak da verimlilik düzeyini belirleyen Verdoorn Yasasına göre yine büyüme oranıdır. Kaldor modelinin analizinden sonra Thirlwall, büyüme sürecini ödemeler bilançosuna bağı olarak incelemeye başlamış ve çalışmasına ithalat fonksiyonu ile gelir ve fiyat esnekliklerini dâhil etmiştir. Thirlwall ticaret ve büyüme ilişkisini Mun, Hume, Serra, Smith, Ricardo modelleri bağlamında ele alır ve bu süreçte neo-klasik iktisadın arz yönlü büyüme anlayışına eleştirel bir bakış sunar. Ödemeler bilançosunun büyüme etkisini 1930'lardan sonra Harrod, Prebisch ve Chenery ele almıştır.¹⁴⁸ İktisat yazınında ödemeler bilançosu tarafından kısıtlanmış büyüme ÖBKB modeli (Balance of Payments Constrained Growth Model-BPCG model) olarak anılan ve Thirlwall tarafından geliştirilen yaklaşım, büyüme kavramını talep yönlü ele alan Post-Keynesyen bir analizdir.

3.3.4. Türkiye Ekonomisinde Ticari Açıklık ve İktisadi Büyüme İlişkisi

“Ticari açıklığın, bir ekonominin daha etkili ve verimli üretim teknikleri ile yeni teknolojilere adapte olmasındaki ve yine, optimum kaynak dağılımına katkı sağlayarak toplam faktör verimliliğinin artmasındaki rolü dikkate alındığında, hem küresel ekonomiye entegrasyonun sağlanabilmesi, hem de güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin elde edilebilmesi bakımından, ticari açıklığın artırılmasına yönelik politikaların önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu doğrultuda uygulanacak politikalar sonucunda ticari açıklığın artması, Türkiye'nin ekonomik performansını artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.”¹⁴⁹

“Ticari açıklık ve büyüme ilişkisini Türkiye ekonomisi için inceleyen çalışmalar incelendiğinde de farklı yöntem kullanıldığı görülmüştür. Ghatak, Milner ve Utkulu (1995), içsel büyüme teorisini temel alarak vektör hata düzeltme modeli (VECM) yöntemini kullanmışlardır. Analiz sonuçları, ticari serbestleşme ve

¹⁴⁸ Kennedy, C. ve Thirlwall, A. P., Import Penetration, Export Performance and Harrod's Trade Multiplier. Oxford Economic Papers, New Series, 1979, 31 (2): 303-323.

¹⁴⁹ Erkisi, 2018, a.g.e., s.190

büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki ve çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.”

“Utkulu ve Özdemir (2005), içsel büyüme teorisini temel alarak ticari serbestleşmenin kişi başına düşen milli gelir ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini çok değişkenli eşbütünleşme analizini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, ticari serbestleşme ve büyüme arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.”¹⁵⁰

“Özel ve Sezgin (2012), bootstrap kantil regresyon yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmalarında ticari açıklığın büyümeyi artırıcı bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.”¹⁵¹

“1990:I-2006:IV döneminde ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye’de araştıran Yapraklı (2007), uzun dönemde, ekonomik büyümenin ticari açıklıktan pozitif etkilendiğini, kısa dönemde ise ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedenselliğin varlığını tespit etmiştir.”¹⁵²

“Kurt ve Berber (2008), büyüme teorileri kapsamında 1989:I-2003:IV dönemi verileriyle ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkileri ile dinamik etkileşimleri, VAR ve varyans ayrıştırması yöntemlerinden yararlanarak Türkiye için araştırmıştır. Dışa açıklık göstergeleri olarak, dış ticaret hacmi ve ithalatın reel GSMH’ya oranı ile ithalat artış oranının kullanıldığı analiz sonuçları, ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğunu göstererek, içsel büyüme teorileri tarafından öne sürülen, ticari açıklığın ekonomik büyümeyi artıracığı hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerli olduğunu ortaya koymuştur.”¹⁵³

¹⁵⁰ Utku Utkulu ve H. Kahyaoğlu, “Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2005/13, 1-31

¹⁵¹ A.H. Özel, F. Sezgin, Ticari serbestleşme-ekonomik büyüme ilişkisinin bootstrap kantil regresyon yardımıyla analizi. İktisat Fakültesi Mecmuası, 2012, 62(2), 283-303.

¹⁵² S. Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi., 2007, Sayı 5: 67-89.

¹⁵³S. Kurt, Metin Berber, “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008, 22(2): 57-80.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde finansal derinleşme ve ticari açıklığın Türkiye’de iktisadi büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik olarak incelenecektir. Teste konu olan model, Solow’un büyüme modeli temel alınarak ve finansal derinleşme ve ticari açıklık değişkenleri ilave edilerek kurulmuştur.

Bu bölümde öncelikle değişkenler, veri seti, model ve ekonometrik analizde kullanılan yöntem hakkında bilgi verilecektir. Yapılacak ön testler sonrasında belirlenen uygun modelin uygulanması elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

Değişkenler ve Veri Seti

Çalışmada Türkiye’de 1980-2018 yılları arasında seçilen her bir değişken için 39 gözlemi kapsamaktadır. Veriler Dünya Bankası’nın Dünya Kalkına Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından derlenmiştir.

Çalışmada iktisadi büyüme değişkeni olarak 2010 sabit fiyatları ile USD cinsinden gayri safi yurtiçi hâsıla verileri, finansal derinleşme değişkeni olarak finansal sistem tarafından sağlanan yurtiçi krediler, ticari açıklık değişkeni olarak ise mal ve hizmet ithalat ve ihracatı toplamından oluşan dış ticaret hacmi kullanılmıştır. Büyüme modellerinde insan kaynağı ve sermaye, reel GSYİH’nin temel bileşenleri olduğundan, sermaye değişkeni için sabit sermaye oluşumu insan kaynağı için literatüre paralel olarak orta eğitim öğrenci sayısı verileri kullanılmıştır.

Model ve Metodoloji

Ekonometrik analize geçmeden çalışmanın fonksiyonel ve ekonometrik modellerinin belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre iktisadi büyümenin bağımlı değişken, sermaye, insan kaynağı, finansal derinleşme ve ticari açıklığın bağımsız değişkenler olarak belirlendi modelin fonksiyonel ifadesi Eşitlik 1’de verildiği gibi gösterilebilir.

İktisadi büyüme f (sermaye, insan kaynağı, finansal derinleşme, ticari açıklık) (1)

$$GDP = f(SO, IK, FD, TA)$$

GDP : İktisadi büyüme (GSYİH 2010 sabit fiyatları ile ABD \$)

SO :Sabit sermaye oluşumu (cari-ABD \$)

IK :Orta öğretim öğrenci sayısı

FD : Finansal sistem tarafından verilen yurtiçi krediler (cari-ABD\$)

TA :İhracat ve ithalat toplamı (cari – ABD \$)

Ekonometrik analizde kullanılmak üzere Eşitlik 1'de verilen modelin fonksiyonel ifadesi, aşağıdaki gibi istatistiki olarak da ifade edilebilir.

$$GDP_t = a + \beta_1 SO_t + \beta_2 IK_t + \beta_3 FD_t + \beta_4 TA_t + u_t \quad (2)$$

t , 1980 – 2018 arasındaki yılları temsil etmektedir. $\beta_1 \dots \beta_4$ regresyon denkleminin katsayılarıdır ve iktisadi büyümenin bağımsız değişkenlerdeki değişime duyarlılığını göstermektedir. a sabit terimdir. u_t ise trendden sapmaları gösteren hata terimidir.

Uygulamada uygun hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenecektir. Ancak hata düzeltme modeline geçmeden önce serilerin durağanlıkları, uygun gecikme zamanı incelendikten sonra değişkenlerin arasında uzun dönemli ilişkinin varlığın Johansen Eşbütünleşme testi ile incelenecektir. Bu sonuçlar sonrasında hata düzeltme modeli uygulanacaktır. Daha sonrasında ise modelin tutarlılığı Histogram Normalite, Breusch-Godfrey LM Test ile seri korelasyon, Breusch-Pagan-Godfrey Test ile değişen varyans olup olmadığı incelenecektir.

4.1. BULGULAR

4.1.1. Durağanlık Sınaması

Değişkenler arasındaki nedenselliğin analizinde kullanılacak yöntemin tespit için öncesinde serilerin hangi seviyede durağan olduklarını bilmesi gerekmektedir. Buna göre serilerin durağan olup olmadığı veya başka bir ifade ile entegrasyon seviyelerinin tespitinde ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 8'de raporlanmıştır.

Tablo 8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	I(0)				I(1)			
	Intercept		Trend & Intercept		Intercept		Trend & Intercept	
	t-Stat.	Prob. ⁽¹⁾	t-Stat	Prob. ⁽¹⁾	t-Stat	Prob. ⁽¹⁾	t-Stat	Prob. ⁽¹⁾
LnGDP	3.528996	1.0000	0.361156	0.9983	-4.477386	0.0010	-5.714711	0.0002
LnSO	-0.247913	0.9233	-1.996863	0.5843	-5.644071	0.0000	-5.580158	0.0003
LnIK	0.950535	0.9952	-1.604200	0.7726	-6.373306	0.0000	-6.635806	0.0000
LnFD	0.165119	0.9666	-1.728963	0.7186	-5.884973	0.0000	-6.051773	0.0001
LnTA	0.276447	0.9739	-1.934301	0.6172	-5.716246	0.0000	-5.791197	0.0002

⁽¹⁾Note: * and ** show that coefficients are statistically significant at the 1% and 5% level of significance.

⁽¹⁾MacKinnon (1996) one-sided p-values

Her bir seriye logaritmik dönüşüm uygulanarak ilgili serinin birim kök içermediği sıfır hipotezi test edilmiştir. Buna göre tüm serilerde "sabit" (Intercept)

ve “sabit ve eğim” (Trend & Intercept) sınamalarında seviyede birim kök içerdiği yani durağan olmadıkları görülmüştür. Tüm serilerin birinci sıra farkları alındığından durağan hale geldiği görülmektedir. Buna göre tüm serilerin entegrasyon seviyesi I(1)'dir. Tüm serilerin entegrasyon seviyelerinin I(1) olması aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceğini akla getirmektedir. Seriler arasında eşbütünleşmenin varlığını sınamadan önce uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre farklı bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunlukları belirlenmiş ve Tablo 9'da sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 9. VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-3366.269	NA	3.18e+77	192.6439	192.8661	192.7206
1	-3210.345	258.3884	1.82e+74	185.1626	186.4957*	185.6228
2	-3172.249	52.24527	9.45e+73	184.4142	186.8584	185.2580
3	-3149.127	25.10366	1.36e+74	184.5216	188.0766	185.7488
4	-3077.251	57.50095*	1.64e+73*	181.8429*	186.5090	183.4536*

Not: * %5 anlamlılık seviyesinde başlıkta belirtilen yöntem uygulanarak belirlenen uygun gecikme uzunluklarını göstermektedir. Bunlar sırasıyla; LR: modifiye edilmiş LR test istatistiği; FPE: Son tahmin hatası; AIC: Akaike bilgi kriteri; SC: Schwarz bilgi kriteri ; HQ: Hannan-bilgi kriteri dir

Tablo 9 incelendiğinde LR Test İstatistiği, FPE son tahmin hatası, Akaike Bilgi Kriteri, Hannan Bilgi Kriteri sonuçlarına göre uygun gecikme uzunluğu 4 iken Schwarz Bilgi Kriterine sonuçlarına göre uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğunun 4 olduğuna karar verilmiştir.

Eşbütünleşme Sınaması

Hata düzeltme modeli ile uzun ve kısa dönemli ilişkileri analiz etmeden önce Johansen Eşbütünleşme testi ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı incelenecektir. Buna göre Tablo 10'da Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 10. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Trace Test				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.900624	203.2405	69.81889	0.0000
At most 1 *	0.838866	124.7396	47.85613	0.0000
At most 2 *	0.602230	62.67191	29.79707	0.0000
At most 3 *	0.396758	31.32795	15.49471	0.0001
At most 4 *	0.340302	14.14309	3.841466	0.0002

Maximum Eigenvalue Test

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.900624	78.50087	33.87687	0.0000
At most 1 *	0.838866	62.06769	27.58434	0.0000
At most 2 *	0.602230	31.34396	21.13162	0.0013
At most 3 *	0.396758	17.18486	14.26460	0.0168
At most 4 *	0.340302	14.14309	3.841466	0.0002

Not: * Eşbütünlük olduğunu göstermektedir.

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) olasılık değeri.

Tablo 10 incelendiğinde, İz Testi (Trace Test) sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde 5 eşbütünlük eşitlik olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Maksimum Özdeğer (Maximum Eigenvalue Test) Testi sonuçları da %5 anlamlılık düzeyinde 5 eşbütünlük eşitlik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olabileceğine işaret etmektedir. Buna VECM hata düzeltme analizi ile seriler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenecektir. Tablo 11’de VECM testi sonuçları raporlanmıştır.

Eşitlik 3 VECM Analizinde gecikme uzunluğunun 4 olduğu tespitine göre belirlenen model görülmektedir.

$$\begin{aligned}
 D(\text{GDP}) = & C(1) * (\text{GDP}(-1) + 5.68593702249 * \text{SO}(-1) - 44861.729199 * \text{IK}(-1) + \\
 & 5909684425.96 * \text{FD}(-1) - 4.57799277812 * \text{TR}(-1) - 312819035037) + C(2) * D(\text{GDP}(-1)) + \\
 & C(3) * D(\text{GDP}(-2)) + C(4) * D(\text{GDP}(-3)) + C(5) * D(\text{GDP}(-4)) + C(6) * D(\text{SO}(-1)) + C(7) * D(\text{SO}(- \\
 & 2)) + C(8) * D(\text{SO}(-3)) + C(9) * D(\text{SO}(-4)) + C(10) * D(\text{IK}(-1)) + C(11) * D(\text{IK}(-2)) + C(12) * D(\text{IK}(- \\
 & 3)) + C(13) * D(\text{IK}(-4)) + C(14) * D(\text{FD}(-1)) + C(15) * D(\text{FD}(-2)) + C(16) * D(\text{FD}(-3)) + \\
 & C(17) * D(\text{FD}(-4)) + C(18) * D(\text{TR}(-1)) + C(19) * D(\text{TR}(-2)) + C(20) * D(\text{TR}(-3)) + C(21) * D(\text{TR}(- \\
 & 4)) + C(22)
 \end{aligned} \quad (3)$$

Tablo 11. VECM Sonuçları

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	-1.173573	0.701394	-1.673201	0.1201
C(2)	2.618603	1.065351	2.457973	0.0302
C(3)	1.254362	1.025293	1.223418	0.2447
C(4)	1.014574	0.809446	1.253418	0.2339
C(5)	-0.730813	0.518064	-1.410660	0.1837
C(6)	1.568036	2.079960	0.753878	0.4655
C(7)	3.234567	1.962066	1.648551	0.1252
C(8)	2.041770	2.199886	0.928126	0.3716
C(9)	4.384099	3.027233	1.448220	0.1732
C(10)	-79143.83	46055.23	-1.718455	0.1114
C(11)	-51708.16	36931.69	-1.400103	0.1868
C(12)	-57854.06	37394.14	-1.547143	0.1478
C(13)	-5367.882	29400.96	-0.182575	0.8582
C(14)	4.75E+09	2.71E+09	1.751020	0.1054
C(15)	6.53E+08	1.94E+09	0.337223	0.7418
C(16)	3.36E+09	1.41E+09	2.388664	0.0342
C(17)	1.55E+09	1.85E+09	0.835642	0.4197

C(18)	-3.589131	2.420157	-1.483016	0.1639
C(19)	-4.135639	2.317090	-1.784842	0.0996
C(20)	-2.231433	2.130895	-1.047181	0.3157
C(21)	-2.193570	1.696232	-1.293202	0.2203
C(22)	1.98E+10	1.25E+10	1.578611	0.1404

C(1) satırı uzun dönem katsayısı standart hata, t-istatistiği ve olasılık değerlerini göstermektedir. VECM Analizinde seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olabilmesi için uzun dönem katsayısını negatif ve olasılık değerinin 0,05'in altında olması gerekmektedir. Uzun dönem katsayısı negatif olsa da olasılık değeri 0,12'dir ve 0,05'den büyüktür. Buna göre Johansen Eşbütünleşme testi sonuçlarının aksine seriler arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Bu nedenle Eşitlik 3'de verilen modeldeki değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisi Wald testi ile incelenecektir.

Tablo 12. Wald Testi Sonuçları

SO → H ₀ : C(6)= C(7)= C(8)= C(9)=0				IK → H ₀ : C(10)= C(11)= C(12)= C(13)=0			
Statistics	Value	df	Prob.	Statistics	Value	df	Prob.
F-stat.	0.904299	(4, 12)	0.4918	F-stat.	2.628147	(4, 12)	0.0872
Chi-sqr.	3.617195	4	0.4603	Chi-sqr.	10.51259	4	0.0326*
FD → H ₀ : C(14)= C(15)= C(16)= C(17)=0				TA → H ₀ : C(18)= C(19)= C(20)= C(21)=0			
Statistics	Value	df	Prob.	Statistics	Value	df	Prob.
F-stat.	2.448224	(4, 12)	0.1030	F-stat.	5.406486	(4, 12)	0.0318*
Chi-sqr.	9.792894	4	0.0441*	Chi-sqr.	5.406486	4	0.0177*
Sonuç							
SO → H ₀ : C(6)= C(7)= C(8)= C(9)=0				SO ≠ GDP		Kabul	
IK → H ₀ : C(10)= C(11)= C(12)= C(13)=0				IK ≠ GDP		Red	
FD → H ₀ : C(14)= C(15)= C(16)= C(17)=0				FD ≠ GDP		Red	
TA → H ₀ : C(18)= C(19)= C(20)= C(21)=0				TA ≠ GDP		Red	

Tablo 12'de Wald Testi sonuçları incelendiğinde, kısa dönemde;

- 1) Sabit sermaye oluşumundan iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı,
- 2) Orta öğretim öğrenci sayısından iktisadi büyümeye doğru bir ilişki olduğu,
- 3) Yurtiçi kredilerden iktisadi büyümeye doğru bir ilişki olduğu,
- 4) Dış ticaret hacminden iktisadi büyümeye doğru bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modelin Uygunluğuna İlişkin Diagnostik Testler

Kurulan modelin uygun bir model olduğunu tespit etmek için ardışık bağımlılığın (serisel korelasyon) varlığı, değişen varyansın (heteroskedastisite)

varlığı ve kalıntılarının normal dağılıp dağılmadığının sınanması gerekmektedir. Uygun bir modelde serisel korelasyon ve değişen varyans olamamalı ve kalıntılarının normal dağılmış olması gerekmektedir.

Buna göre “ardışık bağımlılık yoktur sıfır hipotezi” Breusch-Godfrey LM Testi ile “değişen varyans yoktur sıfır hipotezi” Breusch-Pagan-Godfrey Testi ile, “kalıntılarının normal dağıldığı sıfır hipotezi” ise Jarque-Bera – Histogram Normalite testi ile sınanmış ve sonuçları Tablo 13’de raporlanmıştır.

Tablo 13. Diagnostic Testlerin Sonuçları

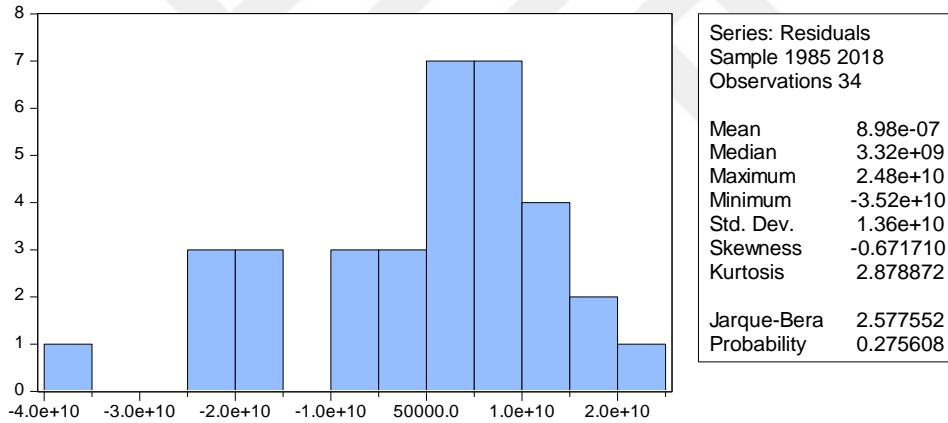
Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi:

F-statistic	1.459492	Prob. F(25,8)	0.2164
Obs*R-squared	2.062971	Prob. Chi-Square(25)	0.1387

Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi:

F-statistic	0.585427	Prob. F(25,8)	0.8542
Obs*R-squared	21.98356	Prob. Chi-Square(25)	0.6367
Scaled explained SS	2.572586	Prob. Chi-Square(25)	1.0000

Normalite Testi



Tablo 13 Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi sonuçları incelendiğinde F istatistiği ve R²'ye ait olasılık değerinin sırasıyla 0,2164 ve 0,1387 olduğu görülmektedir. Bu değerler 0,05 den büyük olduğundan; ardışık bağımlılık yoktur hipotezi kabul edilir.

Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi incelendiğinde F istatistiği ve R²'ye ait olasılık değerinin sırasıyla 0,8542 ve 0,6367 olduğu görülmektedir. Bu değerler 0,05 den büyük olduğundan; değişen varyans yoktur hipotezi kabul edilir.

Kalıntılarının normal dağıldığı sıfır hipotezi için Jarque-Bera olasılık değeri 0,2756'dır bu değer 0,05'den yüksektir. Bu durumda kalıntılarının normal dağıldığı

sıfır hipotezi kabul edilir. Bu sonuçlara göre modelin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.



SONUÇ

1970'lerde yaşanan petrol krizi, verimlilikteki yavaşlama, gelişmiş ülkelerin doygunluğu ve bunun sonucu olarak dışa açılmadaki artış, küreselleşme sürecinin dönüşmesine ve hızlanmasına neden olan faktörlerdir. 1970-1980 döneminde gerçekleşen bu dönüşüm, geliştirmekte olan birçok ülkenin dış ticaret politikalarını serbestleştirmesine ve böylece dış ekonomi politikalarını uygulamasına yol açmıştır. Bu süreçte çeşitli uluslararası kuruluşların ve çok uluslu şirketlerin rollerinin arttığı görülmektedir.

1980'li yıllardan sora, küresel düzeyde neo-liberal politikaların geniş kabul gördüğü ve uygulamalarının hız kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda uluslararası ticaret önünde engellerin kaldırılarak serbestleştirilmesi ve iyi işleyen gelişmiş bir finansal sistemin tesisi neo-liberal politikaların iki önemli unsuru olduğu söylenebilir.

Yaygın iyi işleyen bir finansal sistemin ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve her ikisinin ekonomik yapıda oynadığı roller, etkinlikleri ve sonuçları bağlamında farklı görüşlerin olduğu ve ampirik bulgularda da farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna rağmen literatür incelendiğinde finansal sistemin geliştirilmesi ve derinleşmesi ve ticaretin serbestleştirilmesinin iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucunu üreten çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda finansal sistem, marjinal getirinin en yüksek olduğu alanlarda mevcut kaynakların yatırıma dönüştürülmesine ve ekonomik verimliliğin artırılmasına katkıda bulunduğu ve bu süreçte finansal kurumların, yatırımlarını finanse etmek için yeterli fonu olmayan yatırımcıların kaynak ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynadığı görüşü hakimdir. Buna göre finansal derinleşmenin iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkisinin olabilmesi için finansal sistemin işleyişindeki kısıtlamaları kaldırarak ve sistemi baskılayan unsurları elimine edecek finansal serbestleşme politikalarının uygulanması gerektiği ileri sürülmektedir.

Sistemdeki kurum sayısının artması ve finansal araçların daha fazla kullanılması finansal sistemin derinliğini artırmaktadır. Fonlar, iyi işleyen bir finansal derinliğin reel sektör yatırımlarını finanse etmek için kullanılmakta ve artan yatırımlar, üretimdeki artışı getirerek ekonominin büyümesinin temelini oluşturmaktadır.

Diğer yanda finans sektöründe yaratılan fonlar reel sektöre aktarılamazsa sistem içerisinde finansal kazanç dönüşmesi neticesinde uzun vadede finansal sistemin etkinliğini bozarak iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Benzer şekilde küreselleşmeye paralel olarak, ticari açıklık, ticari serbestleşmenin bir yansıması olarak ülkelerin dış dünya ile olan ticaret ilişkilerinde ne kadar özgür veya katı politikalar uyguladıklarının ölçüsü haline geldiği görülmektedir.

Dünya ekonomisindeki bu değişiklik uluslararası ticaret teorilerini de etkileyerek geliştirmiştir. 1980'lerde içsel büyüme modelleri, dış ticaretin serbestleştirilmesinin büyümeyi olumlu etkiler (artı etki, teknolojik etki ve dağıtım etkisi) yaratacağını savunmaktadır. Dış ticarete katılan bir ülkenin üreticilerinin sadece pazar genişliğine bağlı olarak ölçek ekonomilerinden kaynaklanan faydaları toplamakla kalmayacakları, daha büyük bilgi ve beşeri sermaye havuzunda olmanın avantajlarını da kazanacakları ileri sürülerek ülkelerin dış ticarete entegrasyonunun uzun vadede büyümeyi temin edeceği ileri sürülmüştür.

Türkiye, 1980'den beri dış dış ticarete yönelik büyüme stratejiye geçmiş ve bu yıldan sonra ticari açıklık oranı hızla artış göstermiştir. Bu çalışmada Türkiye'de 1980-2018 yılları arasında, finansal derinlik, ticari açıklık ve iktisadi büyüme ilişkisi incelenmiştir. Solow'un büyüme modeline ticari açıklık ve finansal derinleşme değişkenleri ilave edilerek kurulan modelin veri setleri Dünya Bankası'nın Dünya Kalkına Göstergeleri veri tabanından temin edilmiştir.

Çalışmada iktisadi büyüme değişkeni olarak 2010 sabit fiyatları ile USD cinsinden gayri safi yurtiçi hâsıla verileri, finansal derinleşme değişkeni olarak finansal sistem tarafından sağlanan yurtiçi krediler, ticari açıklık değişkeni olarak ise mal ve hizmet ithalat ve ihracatı toplamından oluşan dış ticaret hacmi kullanılmıştır. Büyüme modellerinde insan kaynağı ve sermaye, reel GSYİH'nin temel bileşenleri olduğundan, sermaye değişkeni için sabit sermaye oluşumu insan kaynağı için literatüre paralel olarak orta eğitim öğrenci sayısı verileri kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda kısa dönemde dış ticaret hacminden iktisadi büyümeye doğru pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre Türkiye'de ticari açıklık iktisadi büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan yurtiçi kredi hacminden iktisadi büyümeye doğru pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Türkiye'de finansal derinliğin iktisadi büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, ticari açıklık derecesinde değişiklikler iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Dış ticaret hacminin büyümesi, reel

üretimi artırarak ihracatı teşvik ettiği ve Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

- Türkiye dış ticaret verileri incelendiğinde ihracatın artması için ithalatın artması gerektiği görülmektedir. Buna göre dış ticaret dengesindeki açığın üstesinden gelmek için ihracatı ithalattan daha fazla artıracak politikalar geliştirilmelidir.

- Türkiye, yabancı enerjiye bağımlı bir ülkedir. Bu durum cari açığı artırdığından, dışa bağımlılığı azaltmak için alternatif enerji üretim politikaları geliştirilmelidir.

- Türkiye'nin ihracat politikalarının ihracatın ithalata bağımlılık oranına indirgenmesi temel alınarak geliştirilmelidir. Türkiye ayrıca yatırım ve ara malı üretiminde dışa bağımlılık söz konusudur. Türkiye'deki cari açık istenilen düzeyde yatırım ve ara malı üretimi sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yatırım ve ara malı üretmek için politikalar geliştirmelidir.

- Ticaret açıklık oranını artırmanın ve cari açığı azaltmanın bir diğer yolu, katma değeri yüksek ürünler üretmek ve ihraç etmektir. Buna göre markalaşma çok önemlidir. Bu bağlamda katma değeri yüksek ürünler üretmek ve markalaşmak için politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

UZUNOĞLU Mehmet, ONAR Ömer Çağlar, KIZIL Ali, GEÇER Turgay, ERTEN Kıvanç, Matlab ile Risk Yönetimi, Türkmen Kitabevi, 1995

WILLIAMSON John and MAHAR Molly, Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme, Çeviren Güven Delice, Liberte Yayınları, Ankara, 2002

AFŞAR Muharrem, Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004

AĞIR H., Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kitapları, No.8, Ankara, 2010

BAŞOĞLU Ufuk ve CEYLAN Ali, Finans Teori Kurum ve Araçlar, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001

SMITH Adam, Ulusların Zenginliği, çev. A. Yunus-M. Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985.

ÖZTÜRK Nazım, Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, Palme Yayıncılık, Ankara,

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, 13.B., İstanbul, 1999

SEYİDOĞLU, Halil, İktisat Biliminin Temelleri, Güzem Can Yayınları, Ders Kitapları Dizisi, İstanbul, 2006

KUTLU Erol, "Uluslararası Ticaretin Ekonomik Teorisi", Uluslararası İşletmecilik, Editör:İNAN, Ö., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009

ŞİMŞEK Nevzat, Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi, Beta Yayınları, İstanbul, 2008

BEGG David, FICHER Stanley ve DORNBUSCH Rudiger, Makro İktisat, Editör: Vildan Serin, Alkım Yayınları, İstanbul, 2001

BERBER Metin, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, Trabzon, 2014

PARASIZ İlker, Ekonomik Büyüme Teorileri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008

TUNÇ Havva, Uluslararası Ticaret, Para ve Finans, Alfa Yayınları, 1.B., İstanbul, 2004

KAZGAN G., Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Mat., İstanbul, 1985

ACAR M. S., Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000

YENTÜRK Nurhan, Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008

ERTÜRK Emin, Uluslararası İktisat, Alfa Yayınları, 2.B.,2001

GÜRAK Hasan, Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi, Ekin Yayınları, 1.B., Bursa, 2006

CARVOUNIS, C. C., The Foreign Debt / National Development Conflict. Quorum Books. New York, 1986

THIRLWALL, A.P., İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, Akbank Kültür Yayınlar, İstanbul, 1980.

ÜLGEN Gülden, İktisat Bilimine Giriş, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2007

Makaleler

YETİZ Filiz, Kemal Şimşek, Finansal Derinleşmede Bankacılık Sisteminin Rolü, Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2017,26 (1), (1-29)

MOLLAAHMETOĞLU Ebubekir, Finansal Derinleşme: Türkiye’nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, İstanbul, 2016, Sayı:25, (32-54)

NDEBBIO John E. Udo, Financial Deepening, Economic Growth and Development: Evidence From Selected sub- saharan African Countries, AERC Research Paper,2004, 142

MOHAN Rakesh “Economic growth, Financial Deepening and Financial Inclusion”, Address at the Annual Bankers’ Conference 2006, Hyderabad

SHAH Syed Zulfiqar Ali and BHUTTA, Nousheen Tariq, Does Financial Deepening create Financial Crises Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences,2014, 5 (7) 115-120

SELEN Ufuk, Finansal Serbestleşme ve Kamu Açıklarının Enflasyonist Etkisi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 1997, 11 (4), 49-58 s.

DURUSOY Serap, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 18, 2000

AROURI M. E. Hedi, JAWADI Fredj ve NGUYEN Duc K., The Dynamics of Emerging Stock Markets. Springer, 2010

GHOSH Jayati, “The Economic and Social Effects of Financial Liberalization: A Primer for Developing Countries,” Desa Working Paper, 2005, Sayı:4

KRUGMAN P., Growing World Trade: Causes and Consequences. Brookings Papers on Economic Activity, Volume 1995(1), s. 327-377.

KAR Muhsin ve KARA M. Akif, "Finansal Entegrasyon ve Sermaye Akışkanlığı: Türkiye Örneği", İktisat İşletme ve Finans, Yıl: 16, Sayı: 180, Mart, 2001, ss. 62 – 71.

KAPLAN Cafer, Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, 1999, No:9910, s.15

TUFANO P., Financial Innovation, The Hand Book of The Economics and Finance, Holland, 2002, 2-18

McKINNON, R.I., Money and Capital in Economic Development Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1973

SHAW E. S., Financial Deepening in Economic Development , New York: Oxford University Pres, 1973

STULTZ, Rene, "Globalization, Corporate Finance and The Cost of Capital," Journal of Applied Corporate Finance, v12(3), (1999), p. 8-25

HENRY, P.B., "Stock Market Liberalization, Economic Reform, and Emerging Market Equity Prices," The Journal of Finance, Vol.55, No.2, (2000), p. 529-564.

BEKAERT, G., Harvey, C. ve LUNDBLAD, C., "Does Financial Liberalization Spur Growth?" NBER Working Paper, No. 8245, (2001).

CLAESSEN, Stijn, DEMIRGUC-Kunt, ve HUIZİNGA H., "How Does Foreign Affect Domestic Banking Markets?" Journal of Banking and Finance, 25, (2001), p. 891-911.

STİGLİTZ Joseph, "Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability," World Development, 28:6, (2000), p.1075-1086.

HELBLİNG, T., JAUMOTTE F. ve SOMMER M., "How Has Globalization Affected Inflation?", Chapter III, in IMF World Economic Outlook, Globalization and Inflation, (2006).

WOODFORD Micheal, "Globalisation and Monetary Control", NBER Working Papers, No: 13329, 2007

KAUFMANN, D., KRAAY, A. and ZOİDO-Lobaton, P., (1999). Governance matters, Working Paper No. 2196, World Bank, Washington, DC.

HELLMANN, T., MURDOCK, K.C., and STIGLITZ, J., "Liberalization, moral hazard in banking, and prudential regulation: are capital requirements enough?" American Economic Review, 2000, 90(1):147–65.

GRIMA, S. and SHORTLAND, A., (2008). "The political economy of financial development", Oxford Economic Papers, 60(4):567–96.

ARESTIS, P. ve DEMETRIADES P.O., "Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence", Economic Journal, 1997, 107(442), 783-799.

YETİZ Filiz ve ŞİMŞEK Kenan, Finansal Derinleşmede Bankacılık Sisteminin Rolü, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2017, Sayı:26, 1-29

ERİM Neşe ve TÜRK Armağan, " Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 10, 2005/2, 21-45

Hakan Çetintaş ve Salih Barışık, Türkiye'de Bankalar, Sermaye Piyasası ve Ekonomik Büyüme: Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi, İMKB Dergisi, İstanbul, 2003, Sayı:25-26, 2-16

HARRISON Ann, "Openness and Growth: A Time-Series Cross- Country Analysis For Developing Countries". Journal of Development Economics, 1996, 48, 419-447.

YAPRAK SAÇIK S. Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2009, 1 (18), 525-548.

BAYRAKTUTAN Yusuf, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2003, Cilt 4, Sayı 2, ss. 175-186

KRUGMAN P., Scale Economies, Product Differentiation, and The Pattern of Trade", The American Economic Review, 1980, 70 (5): 950-959.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, "Küresel Finans Krizinin Türkiye'ye Etkileri [Effects of Global Financial Crisis on Turkey]," MPRA Paper 29470, University Library of Munich, Germany, 2010

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, "Friedrich List'in Bebek Endüstriler Tezi [Friedrich List's Infant Industry Argument]," MPRA Paper 2549, University Library of Munich, Germany, 1996

KİBRİTÇİOĞLU Aykut "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 53, 1998

LEVİNE Ross, "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", Journal of Economic Literature, 1997, (35), 688-726

KAPUR B., Alternative Stabilization Policies for Less Developed Economics, Journal of Political Economy, 1976, vol. 84, no. 4, 773-793

GÜLOĞLU Bülent, ALTUNOĞLU Ender, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, No.27, 2002

ÖZTÜRK Nurettin, BARIŞIK Salih, KILIÇ DARICI Havva, "Gelişmekte olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı.12, 2010

FRY Maxwell J., "In Favour of Financial Liberalisation", The Economic Journal, Vol. 107, 1997, pp. 754-770

DOWRICK S. ve GOLLEY J., Trade Openness and Growth: Who Benefits?. Oxford Review of Economic Policy, 2004, 20 (1): 38-56.

LEAMER E. E, "Measures of Openness", UCLA Working Paper, 1987, No:447.

RODRİK D.,The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work. Overseas Development Council Policy, 1999, 24

FRANKEL J. ve ROMER D., Does Trade Cause Growth?. American Economic Review, 1999, 89 (3): 379–399.

VATANSEVER DEVİREN Nursen, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Mevzuat Dergisi, Sayı:81, 2004

KARAGÜL Mehmet, "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Etkin Kullanımı", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, 2003

SAYGILI Şeref, CİHAN Cengiz, YURTOĞLU Hasan, "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000", DPT Yayın No: 2665, Aralık, 2002

ÖZEL Hüseyin, "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, 2002

BECKER Gary S., MURPHY Kevin M. ve TAMURA Robert, "Human Capital, Fertility and Economic Growth", Journal of Political Economy, Cilt: 98, Sayı: 5, Ekim, 1990

OSKAY Suna, "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi," Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, İstanbul, 2000, Cilt 75, No 10, s. 9–18.

ORUÇ Semiye ve TURGUT Ahmet, Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme ve Türk Finans Sistemi (1990-2010), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, 109-118

ERKİŞİ Kemal, "Financial Development and Economic Growth in BRICS Countries and Turkey: A Panel Data Analysis", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences 5 (2), October 2018, pp. 1-17.

PATRICK T. Hugh "Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries," Economic Development and Cultural Change, 1966, Cilt 14, 174–189

KAR, Muhsin ve PENTECOST Eric J., "Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence On The Causality Issue", Loughborough University, 2000

MOLLA AHMETOĞLU Ebubekir, Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, 2016 Sayı:25, 32-54, s.39-40

ÖZTÜRK S. ve TUĞAN G., Finansal Derinleşme ve Finansal derinleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği, Kazak Kızlar Devlet Pedagoji Üniversitesi Yayınları Sayı:379. Kazakistan Almatı, 2016

YILDIRIM, D. Ç. ve ÇEVİK, İ. E. Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Testi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 2017, 54(625): 41-52.

KÖSE, Z., & GÜLTEKİN, H., Ekonomik Büyümenin Bir Belirleyicisi Olarak Dış Ticaret: NAFTA Ülkeleri Örneği. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 2019 5(2), 139-151.

SCHNEIDER. P.H. International Trade, Economic Growth and Intellectual Property Rights: A Panel Data Study of Developed and Developing Countries. Journal of Development Economics, 2005, 78. 529 – 547

ERKİŞİ Kemal Foreign Direct Investment, Trade Openness And Economic Growth: A Case Of Turkey. Akademik Hassasiyetler. 2018; 5(10): 189-202.

EGELİ, Hüseyin Avni, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Dergisi, 2001 Sayı:2, 149-161.

BALASSA, B., "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Deneyimi", Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, H. Avni Hedili (Der.), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara, 1986, 151-176

YAPAR SAÇIK Sinem, "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:". Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2009 / 1 162-171

VAROL İYİDOĞAN Pelin ve ERKAM Serkan, İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye için Ampirik Bir İnceleme (1987-2005), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bursa, 2013, 15. Sayı, (39-48)

EVGİN T. Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler. Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 1996, Volume 7(23), 15- 33.

EVGİN, T. Dünden Bugüne Dış Borçlarımız. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, 2006.

ÖZER, M. ve ERDOĞAN, L. Türkiye'de Ğhracat, Ğthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki ilişkilerin Zaman Serisi Analizi, Ekonomik Yaklaşım, 2006, 17 (60-61): 93-110,

PALLEY, Thomas I., From Financial Crisis to Stagnation – The Destruction of Shared Prosperity and the Role of Economics, Cambridge University Press New York, 2012

DURA, Y., BEŞER, M. ve ACAROĞLU, H., Econometric Analysis of Turkey's Export-Led Growth. Ege Academic Review, 2017, 17(2), 295-310

KÜÇÜKAKSOY, İ., ÇİFTÇİ, İ. ve ÖZBEK, R.İ. İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi:Türkiye Uygulaması. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2005, 5(2), 691-720.

BİLGİN C. ve ŞAHBAZ A. Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2009 8(1): 177-198

KENNEDY, C. ve THİRLWALL, A. P., Import Penetration, Export Performance and Harrod's Trade Multiplier. Oxford Economic Papers, New Series, 1979, 31 (2): 303-323.

UTKULU Utku ve KAHYAOĞLU, H. "Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2005/13, 1-31

ÖZEL, A. H., & SEZGİN, F. Ticari serbestleşme-ekonomik büyüme ilişkisinin bootstrap kantil regresyon yardımıyla analizi. İktisat Fakültesi Mecmuası, 2012, 62(2), 283-303.

YAPRAKLI, S., "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi. 2007, Sayı 5: 67-89.

KURT, S., BERBER, Metin, "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008, 22(2): 57-80.

Tezler

KILIÇ DARICI Havva, " Finansal Derinleşme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**

GÜZEL Tülay, "Finansal Liberalizasyon Politikalarının Bir Sonucu Olan Uluslararası Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Finansal Kriz İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

BİLMAN Aslı Selda, Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2014 **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

ARSLAN Sadık, Türkiye'de Bilgiye Dayalı İktisadi Büyümeye Geçiş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, Eskişehir, 2007 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

ALTINTAŞ Nurullah, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Sakarya, 2011 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**

S. Ateş, "Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana, 1998 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

Konferans

FUGAZZA, M. ve MAUR, J. C., Non-Tariff Barriers in Computable General Equilibrium Model. Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series, United Nations Conference on Trade and Development, 2008 No. 38.

Kongre

Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni: 2003/5, Aralık 2003

İnternet Kaynakları

BOIANOVSKY M., Friedrich List and The Economic Fate of Tropical Countries.http://www.anpec.org.br/downloads/Encontro%202011_texto%20 (Erişim Tarihi:17.11.2019).

EĞİLMEZ Mahfi, (<http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>) (Erişim Tarihi: 19.07.2019)

(<https://www.ihracat.co/2017/05/tarife-disi-engeller.html>) (Erişim Tarihi: 19.08.2019)

EĞİLMEZ Mahfi, "İç Tasarruflarla Cari Açık İlişkisi", Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/03/ic-tasarruflarla-cari-ack-iliskisi.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

